

Nd.

448. Frumvarp til laga

um meðferð einkamála í héraði.

Flm.: Bergur Jónsson og Stefán Jóh. Stefánsson.

I. KAFLI

Um sáttir.

1. gr.

Hver hreppur og hver kaupstaður skal vera sáttaumdæmi. Dómsmálaráðherra getur þó gert breytingar á þessu eftir tillögum bæjarstjórnar eða hreppsnefndar.

2. gr.

Í hverju sáttaumdæmi skulu vera tveir sáttamenn, og tveir vara-sáttamenn. Tekur varamaður sæti aðalmanns, er hann má ekki skipa það. Ennfremur tekur varamaður sæti i sáttanefnd, ef ágreiningur verður milli sáttamanna.

Í kaupstöðum skipar bæjarstjórn sáttamenn og vara-sáttamenn, en utan kaupstaða hreppsnefnd, til 4 ára i senn. Þó skulu núverandi sáttamenn og vara-sáttamenn gegna starfinu kjörtíma sinn út. Endurskipa má sáttamenn.

3. gr.

Áður en maður tekur sæti i sáttanefnd fyrsta sinni, skal hann rita undir heit i sáttabók um það, að hann skuli rækja starfið með samvirkusemi og óhlutdrægni.

4. gr.

Til sáttastarfans má skipa hvern mann, heilan og braustan, karl sem konu, er náð hefir 25 ára aldri, er fjár síns ráðandi, hefir óflekkað mannorð, er húsettur i sáttaumdæminu, enda gegni hann ekki fastri dómastöðu eða hafi málflutningsstörf að atvinnu.

Hverjum þeim, er skipa má til sáttastarfans, er skylt að taka hann að sér. Undanþegnir eru þó:

1. Embættismenn eða sýslunar, sem óhægt væri eða ómögulegt að rækja hvorttveggja starfið samtímis.
2. Þeir, sem reka eða stunda atvinnu eða gegna annari stöðu, er ekki fær samrímazt sáttastarfanum án verulegs óhagræðis eða tjóns aðilja.
3. Þeir, sem vegna vanheilsu mundu eiga verulega óhægt með að gegna starfanum.
4. Sextugir menn eða eldri.

Sýslumaður eða bæjarfógeti (lögmaður) metur ástæður til undanfærslu samkvæmt 1.—3. tölulið, en skjóta má úrskurði hans til dómsmálaráðherra, sem sker úr málinu til fullnaðar.

5. gr.

Einkamál almennt skal leggja til sátta fyrir sáttamenn. Ef slík mál eru ekki löglega lögð til sátta eða lögleg sáttatilraun er ekki framkvæmd, þar sem þess er kostur, þá skal vísa máli frá dómi. Sbr. þó 11. og 15. tölul. 3. málsg. þessarar greinar.

Undanþegin sáttatilraun eru:

1. Mál til heimtingar bóta fyrir gæzluvarðhald eða afplánun refsingar að ósekju.
2. Gagnsakir, ef ekki er krafizt sjálfstæðs dóms um gagnkröfu.
3. Mál, sem höfða má með opinberri stefnu.
4. Mál, höfðuð á hendur erlendis búsettum manni, sem ekki hefir, sækjanda vitanlega, umboðsmann hér á landi, er heimild hafi til að gera sáttt fyrir hönd verjanda.

Héraðsdómari leitar sátta í:

1. Málum um faðerni barna.
2. Málum milli húshænda og hjúa og lærimeistara og nemanda samkvæmt hjúa- og námsmannalögum.
3. Málum til kaupgreiðslu kaupafólks, vor-, haust- og vetrarmanna hjá þeim, er landbúnað reka, þeirra, er vinna á eða við útgerð manns og ekki eru lögskráðir samkvæmt sjómanna- og verkafólks við hverskonar iðju eða iðnað, daglaunamanna við hverskonar vinnu í landi, bifreiðarstjóra, sendisveina, afgreiðslumanna við verzlanir og annara, sem líkt er ástatt um.
4. Málum, sem sjó- og verzlunardómur fer með.
5. Málum, þar sem varnaraðiljum, einum eða fleirum, er skylt að þola dóm utan varnarþings síns samkvæmt 83. gr.
6. Málum til staðfestingar kyrrsetningu eða lögbanni.
7. Skiptamálum og nauðasamninga.
8. Sakauka- og meðalgöngumálum.
9. Gagnsökum, þar sem sjálfstæðs dóms er krafizt um gagnkröfu.
10. Vixilmálum og tékka og skuldabréfa samkvæmt 3. tölulið 207. gr.
11. Þar sem aðiljar hafa skriflega fyrirfram samið um að ganga framhjá sáttanefnd.
12. Landamerkja- og fasteignamálum.
13. Hjónabandsmálum.
14. Málum um rétt manna til atvinnurekstrar, til firma, vörumerkis, og málum þeim, er í lögum um hlutafélög greinir og áður skyldu sæta gestaréttar meðferð, ef þau fara eigi til sjó- og verzlunardóms.
15. Ef báðir aðiljar lýsa því skriflega fyrir dómara við þingfestingu, að útilokað sé, að sáttt komizt á í málinu fyrir sáttamönnum.
16. Ef gallar þykja vera á sáttatilraun sáttamanna, en dómari telur sækjanda ekki verða gefin sök á þeim, getur hann krafizt þess, að dómari leiti sátta í málinu.

6. gr.

Þegar sáttamenn fara með úrskurðarvald í málum, þá gilda sömu reglur um skyldu þeirra og rétt til að vikja sæti sem um venjulega dómendur. Annarskostar er sáttamanni skylt að vikja sæti:

1. Ef hann er aðili máls eða fyrirsvarsmaður aðilja eða þjónn.
2. Ef hann er maki aðilja, unnusti eða unnusta, skyldur honum eða mægður að feðgatali eða niðja, kjörforeldri eða kjörbarn, fósturforeldri eða fósturbarn, eða skyldur eða mægður til hliðar í fyrsta lið.

Rétt er sáttamanni að vikja sæti, ef hann er riðinn við mál siðferðislega eða fjárhagslega, eða hann ber kala til aðilja, enda er aðilja rétt að krefjast þess, að sáttamenn viki sæti, ef hann telur hættu á því, að sáttamaður verði vilhallur. Sáttamanni ber jafnan að vekja athygli aðilja á því, ef hann telur einhverja slíka ástæðu vera fyrir hendi um sjálfan sig eða samverkamann sinn, er kynni að heimila honum eða að gera honum skylt að vikja sæti. Sáttamenn taka báðir þátt í úrlausn þess, hvort annar þeirra eða báðir eigi að vikja sæti.

7. gr.

Ríkissjóður leggur til tölusetta, gegnumdregna og innsiglaða bók í hvert sáttaumdæmi. Dómsmálaráðuneytið löggildir sáttabækur. Sáttamenn rita í bók skýrslu um stað og stund sáttafundar, nöfn aðilja, hverjir sótt hafi fundinn, úrskurði, ákvarðanir um frest og annað, er taka þarf ákvörðun um. Aðiljar skulu rita nöfn sín undir bókanir.

8. gr.

Sækjandi snýr sér til annarshvors sáttamannsins í sáttaumdæmi verjanda með skriflega beiðni um fyrirtöku máls á sáttafundi þar. Í beiðni skal greina nöfn aðilja, stöðu og heimili, ásamt lýsingu á málavöxtum, kröfum þeim, er aðili ætlar að gera, kröfu um úrskurð sáttamanna, ef því er að skipta, og kröfu um, að máli verði vísað til aðgerða dómstóla, ef sáttatilaun verður árangurslaus, nema úrskurðar megi krefjast.

Sáttamaður ritar á kæru ákvörðun sína um stað og stund sáttafundar. Sáttamaður ákveður hverju sinni frestinn, er í kaupstöðum má skemmstur vera tveir sólarhringar, en annarsstaðar tveir til fjórir sólarhringar. Sækjandi lætur síðan birta sáttakæru, og fer um birtingu hennar með sama hætti sem um birtingu dómstefnu.

9. gr.

Aðili skal sækja sjálfur sáttafund, nema lögleg forföll banni. En lögleg forföll eru:

- a. Sjúkdómur aðilja sjálfs eða heimamanna hans eða annara, ef hann þarf að annast þá eða leita þeim læknishjálpar.
- b. Veður, torfærur eða önnur óviðráðanleg atvik.
- c. Ef fundarsókn skyldi valda honum vinnumissi eða tjóni á atvinnu hans eða öðrum hagsmunum.
- d. Embættis- eða sýslunarstörf, er aðili hefir fyrirfram ákveðið eða ekki þola hið.
- e. Ef aðili skal sækja annan sáttafund eða dómþing, er fyrr hefir verið ákveðið, enda megi aðili ekki sækja hvorttveggja sjálfur.

Ekki er aðilja heldur skylt að sækja sjálfur sáttafund, ef hann er búsettur eða dvalfastur utan sáttaumdæmis og eigi hann að minnsta kosti 10 kílómetra

veg að fara á landi til sáttafundar eða 5 kílómetra á sjó, eða samanlagt 10 kílómetra á sjó og landi.

Fyrirsvarsmanni ólögráða manns, félags eða stofnunar, er skylt að sækja sjálfur sáttafund með sama hætti sem aðilja er það. Ef fleiri en einn eru fyrirsvartsmenn aðilja, er nægilegt, ef einn þeirra sækir sáttafund með umboð hinna, ef atbeina þeirra þarf til sáttagerðar.

10. gr.

Ef aðili sækir ekki sjálfur sáttafund samkvæmt 9. gr., skal hann, ef þess er kostur, senda þangað umboðsmann sinn með skriflegu, ótakmörkuðu umboði til að koma fram fyrir sína hönd. Umboðsmaður skal vera lögráða maður, karl eða kona, með óflekkað mannorð og þeim kostum búinn að öðru leyti, að við hann sé semjandi.

11. gr.

Nú sækir sækjandi ekki sáttafund sakir löglegra forfalla, og skal þá fresta máli hæfilegan tíma eftir ákvörðun sáttamanna, enda skal tilkynna aðilja á hans kostnað, hvenær og hvar mál verði aftur fyrir tekið. Annarskostar vísa sáttamenn máli frá sér. Ef verjandi sækir ekki sáttafund, skal ávallt vísa máli til aðgerða dómstóla, ef sækjandi sækir sáttafund og krefst þess.

12. gr.

Nú sækir verjandi hvorki sjálfur sáttafund né sendir þangað hæfan umboðsmann með löglegu umboði, og skal þá, ef sátt kemst ekki á, dæma hann til að greiða málskostnað í héraði, hver sem málsúrslit verða þar, og til að greiða sekt í ríkissjóð fyrir brot á sáttalöggjöfinni. Ef aðili hefir sent umboðsmann á sáttafund, er gagnaðilja, er sjálfur hefir komið eða sannað hefir heimild sína til að senda þangað umboðsmann, rétt að skora á andstæðing sinn að sanna heimild sína til að senda umboðsmann fyrir sig. Ef sá aðili verður ekki við áskoruninni, fer um greiðslu málskostnaðar af hans hendi og sekt fyrir brot á sáttalöggjöfinni sem fyrr segir.

13. gr.

Enginn skal eiga aðgang að sáttafundi aðrir en sáttamenn og aðiljar eða umboðsmenn þeirra, nema bæði sáttamenn og aðiljar leyfi, eða sáttamenn telji aðilja nauðsynlegt eða heppilegt að hafa sér aðstoðarmann á sáttafundi. Eigi skal bóka tilboð eða játningar aðilja á sáttafundi, og eigi má leiða sáttamenn eða aðra, sem þar kunna að vera, vitni um skýrslur aðilja um málavöxtu eða sáttaboð, nema báðir aðiljar samþykki.

14. gr.

Eigi skal fresta meðferð máls fyrir sáttamönnum, nema báðir aðiljar samþykki, eða sáttamenn telji nauðsynlegt að veita frest til að skýra málsatriði, sem ágreiningur er um og ráða munti úrslitum um árangur sáttatilaunar. Rétt er þá aðilja, og þá aðeins gegn mótmælum gagnaðilja, að afla skýrslna fyrir dómi eða matsgerðar um þau atriði, enda sýni hann dómara vottorð sáttamanna um frestun málsins fyrir þessar sakir.

15. gr.

Ef sátt kemst á, þá skal rita efni hennar í sáttabók, enda ber sáttamönnum að sjá um, að það sé löglegt og skýrt og greinilega orðað. Jafnframt rita sáttamenn sáttina á sáttakæru eða blað fest við hana.

16. gr.

Sátt er löglegur aðfarargrundvöllur.

Sátt skortir samningsgildi, ef sáttamenn hafa með visvitandi ósannindum, ólöglegri nauðung eða öðru óhæfilegu atferli stutt að sáttargerðinni, svo og ef á brestur skilyrði kröfuréttarins að öðru leyti til þess, að bindandi samningur geti komizt á eða haldið gildi sínu.

Sátt skortir aðfararhæfi, ef hún er ógild sem samningur, eða ef sáttamenn hafa verulega brotið skyldu sína í öðrum greinum en í 2. málsgrein segir, eða hún er gerð af óhæfum umboðsmanni.

17. gr.

Hvervetna þess er aðili byggir rétt fyrir dómi á sátt — þar með talinn skipta-, fógeta- og uppboðsréttur — getur gagnaðili vefengt gildi hennar, og sker dómur úr.

Rétt er aðilja að höfða mál með venjulegum hætti til staðfestingar eða vefengingar sáttar. Í sambandi þar við getur aðili haft uppi kröfu um dóm um sakarefnið.

18. gr.

Ef sátt verður ekki auðið, og sáttamenn neyta ekki úrskurðarvalds, geta þeir þess í sáttabók, að sáttatilraun hafi reynzt árangurslaus og að máli sé vísað til aðgerða dómstólanna. Jafnframt rita þeir samsvarandi vottorð á sáttakæru.

19. gr.

Fyrirmæli 8.—18. gr. taka og til sáttatilrauna og sáttar fyrir dómstólum. Þó verður dómur að leggja til grundvallar úrlausnir hliðsetts dóms varðandi sáttastarfsemi í máli, þar sem hann hefir gegnt sáttastörfum. Við sáttaumleitun dómara skal hafa þingvotta, og bókanir um sáttir skal rita í þingbók með samsvarandi hætti sem að framan segir um bókanir í sáttabækur.

20. gr.

Dómari metur öll atriði varðandi réttarfarsgildi árangurslausrar sáttatilraunar.

Öll atriði annars um hæfileika og vald sáttamanna, svo og hvert atriði um framferði þeirra og aðferð, er þeir starfa að sáttum, má bera undir viðkomandi héraðsdómara innan 7 daga frá því, er það atvik gerðist, sem kært er. Sáttamenn eiga þá að láta aðilja í té eftirrit af því, sem þeir kunna að hafa bókað um málið, eða skriflega synjun sína um aðgerðir í því, ásamt athugasemdum um það, ef þeir vilja. Jafnframt tilkynnir aðili andstæðing sínum, að hann skjóti ágreiningnum til héraðsdómara, og sendir honum, ásamt kæru sinni og máls-

skjölum, vottorð um þessa tilkynningu. Andstæðingurinn getur sent dómara athugasemdir sínar innan 7 daga eftir að honum var tilkynnt málskotið. Að þeim fresti liðnum skal dómari kveða upp úrskurð um deiluefnið á vikufresti, og er það fullnaðarúrskurður.

21. gr.

Sáttamenn hafa úrskurðarvald um mál sem hér segir:

- a. Ef sækjandi sækir ekki eða lætur ekki sækja sáttafund að forfallalaus, geta sáttamenn eftir kröfu verjanda úrskurðað honum hæfilega þóknun fyrir árangurslausa fundarsókn.
- b. Eftir kröfu sækjanda skulu sáttamenn úrskurða mál:
 1. Ef verjandi sækir ekki sáttafund, þótt hann sé löglega til kvaddur, enda séu forföll ekki sönnuð eða sennileg, og hafi sækjandi látið þess getið í sáttakæru, að hann mundi úrskurðar krefjast.
 2. Ef verjandi sækir sáttafund og samþykkir berum orðum kröfu sækjanda, en sátt kemst þó ekki á vegna ágreinings um aukaatriði, svo sem vöxtu, afborganir, greiðslu sáttakostnaðar, eða af öðrum ástæðum.

Sáttamenn mega því aðeins úrskurða kröfu, að hún sé til greiðslu peninga borgaralegs eðlis eða greiðslu opinbers gjalds í peningum, enda nemi innstæða kröfunnar aldrei yfir 500 krónum.

Ekki mega sáttamenn úrskurða kröfu:

1. Ef verjendur eru fleiri en einn, og ekki samþykkja báðir þeirra eða allir, er sáttafund sækja, kröfuna, eða einhver þeirra hefir eigi sótt fund sakir forfalla.
2. Ef sækjandi hefir tryggt kröfu sína með kyrrsetningu eða lögbanni, og mál er lagt til satta og lögmæti þeirra athafna er vefengt.
3. Ef verjandi telur sér óskýlt að svara til sakar fyrir þeim sáttamönnum, og þeir telja þá varnarástæðu rétta.
4. Ef mál er svo flókið eða illa skýrt, að sáttamenn telja sér ekki fært að úrskurða það.

Nú hefir verjandi uppi gagnkröfu til skuldajafnaðar, er sækjandi samþykkir, og skal hún þá koma til skuldajafnaðar aðalkröfu. Ef gagnkröfu er mótmælt, vísa sáttamenn málinu frá sér til aðgerða dómstólanna, nema telja megi sannað, að gagnkrafan sé annaðhvort rétt eða röng.

22. gr.

Bóka skal kröfur aðilja, málsástæður og varnir og aðrar yfirlýsingar að aðalefni til. Fresti skal að jafnaði ekki veita, nema aðiljar séu á það sáttir. Þó má veita aðilja stuttan frest gegn mótmælum hins til að afla skjala eða vitnisburðar fyrir dómi, ef það þykir nauðsynlegt til sönnunar eða skýringarauka málsatviki. Að málflutningi loknum, sem venjulega skal vera munnlegur, bóka sáttamenn, að mál sé tekið til úrskurðar.

23. gr.

Þegar sáttamenn úrskurða mál samkvæmt 21. gr. 1. málsg. a. og b. 1., skal byggja úrskurð á framkomnum gögnum og skýrslum aðilja, að svo miklu leyti

sem þær fara ekki í bága við þau. Annarskostar skal byggja úrskurð á því, sem fram er komið af hálfu beggja aðilja.

24. gr.

Úrskurði skal rita í sáttabók. Í úrskurði skal greina nöfn, heimili og stöðu aðilja, kröfur og aðalefni máls og framkomnar varnarástæður, og meta gildi þeirra. Loks skal draga niðurstöðuna saman í stutt mál, hvað inna skuli af hendi, ef því er að skipta, um greiðslu vaxta og málskostnaðar o. s. frv. Úrskurði skal venjulega upp kveða þegar í stað, og aldrei síðar en viku eftir lok málflutnings. Ef aðiljar, annar eða báðir, eru viðstaddir, skal lesa úrskurð í heyranda hljóði.

25. gr.

Úrskurði sáttamanna má fullnægja með aðför að viku liðinni frá uppkvaðningu hans, ef sá aðili, sem greiða skal eftir úrskurði, var við uppsögn hans staddur, en ella að viku liðinni frá birtingu, enda hafi aðiljar ekki orðið á annan fullnustufrest sáttir.

26. gr.

Ákvörðun sáttamanna um að vísa máli frá sér til aðgerða dómstólanna verður ekki áfrýjað.

Úrskurði sáttamanna um efni máls má skjóta til viðkomandi héraðsdómara bæði til staðfestingar og breytingar áður liðnir séu 2 mánuðir frá uppkvaðningu hans eða birtingu samkvæmt 25. gr. Ef sérstaklega stendur á, getur héraðsdómari þó veitt, gegn 15 kr. gjaldi í rikissjóð, leyfi til áfrýjunar, þar til 4 mánuðir eru liðnir frá áðurnefndum tíma. Nú hefir úrskurði verið áfrýjað samkvæmt framanskráðu, en máli frávísað, og þarf þá ekki leyfi til að áfrýja málinu einu sinni á ný, ef réttarstefna er út gefin eða utanréttarstefna er birt innan 4 vikna frá uppkvaðningu frávisunardóms, enda þótt málinu yrði annars ekki áfrýjað leyfislaust.

Fyrir héraðsdómi eru aðiljar bundnir við þær kröfur og viðurkenningar, sem fram hafa komið fyrir sáttamönnum. Nýjar varnir, ný gögn og nýjar gagnkröfur má leggja leyfislaust fyrir dóm.

Um meðferð máls fyrir héraðsdómi fer annars eftir almennum reglum.

27. gr.

Sáttamenn utan kaupstaða skulu fá endurgjald fyrir óhjákvæmilegan ferðakostnað eftir reikningi og dagpeninga, 7 krónur fyrir dag eða hluta úr degi, er þeir þurfa að vera utan heimilis síns vegna starfans. Ef sáttamenn gegna fleiri málum í sömu ferð, skal skipta dagpeningum og ferðakostnaði samgjarnlega milli málanna. Ágreining um ferðakostnað eða dagpeninga úrskurðar viðkomandi héraðsdómari.

Í kaupstöðum og þar, sem sáttafundur er haldinn á heimili sáttamanns eða í sama kauptúni eða þorpi, fær sáttamaður hver 2 krónur fyrir hvert mál, er hann reynir sátt um, og að auki 3 krónur fyrir hvert mál, er hann úrskurðar samkvæmt 21. gr.

Sækjandi greiðir til bráðabirgða ferðakostnað og dagpeninga og gjald fyrir sáttatilraun og úrskurð samkvæmt b-lið 1. málsg. 21. gr., og verjandi fyrir úrskurð samkvæmt a-lið sömu málsg., en í sátt eða úrskurði skal að lokum kveða á um það, hvern þátt verjandi — og sækjandi eftir a-lið 1. málsg. 21. gr. — skuli taka í greiðslum þessum.

28. gr.

Sáttamenn skulu árlega senda viðkomandi sýslumanni eða bæjarfógeta (lögmanni) skýrslu um mál þau, er þeir hafa haft til meðferðar á árinu, eftir fyrirmynd og innan þess tíma, er dómsmálaráðherra ákveður. Einnig skulu sáttamenn senda sömu embættismönnum jafnharðan skýrslu um sektir, er aðili kann að hafa undirgengizt að greiða á sáttafundi.

II. KAFLI

Um dómara o. fl.

29. gr.

Með dómstörf í einkamálum, þar á meðal skipti, fógetagerðir og uppboð, fara almennt sýslumenn hver í sinni sýslu, í Reykjavík lögmennt, tveir eða fleiri, og í öðrum kaupstöðum bæjarfógetar. Haldast skulu gildandi ákvæði um dómendur í landamerkjámálum og öðrum fasteignámálum og í lóðamerkjámálum í Reykjavík. Meðdómendur skipa að öðru leyti dóma eftir reglum laga þessara. Dómsmálaráðherra ákveður verkaskiptingu lögmanna í Reykjavík.

Rétt er héraðsdómara að halda dómþing utan lögsagnarumdæmis síns, ef það þykir heppilegt til upplýsinga í máli, enda valdi það ekki verulegum drætti á því, og greiði sá kostnaðarauka þar af, sem slíkrar dómsathafnar beiðist.

Nú er maður settur til að dæma ákvæðið mál, og skal hann þá kveða upp dóm á heimili sínu, nema dómsuppkvaðning í lögsagnarumdæmi, þar sem mál var flutt, valdi hvorki kostnaðarauka né drætti á dómsuppsögn.

30. gr.

Dómsmálaráðherra setur dómara til að fara með og dæma einstök mál (setudómara), þar sem hinn reglulegi dómari hefir vikið dómarasæti.

Ef mál er sérstaklega umfangsmikið eða vandasamt að öðru leyti, svo að ætla má, að hinn reglulega dómara skorti tíma frá öðrum embættisstörfum eða sé af öðrum ástæðum ofvaxið að fara með það, getur dómsmálaráðherra skipað sérstakan dómara til að gegna því, enda hafi hinn reglulegi dómari færzt undan að sinna máli af nefndum ástæðum. Hinum skipaða dómara er þá, nema öðruvísi sé mælt í skipunarbréfi bans, heimilt að halda dómþing í málinu hvar á landinu sem vera skal. Heimildin í þessari málsgrein tekur og til skipta-, fógeta- og uppboðsgerða.

Ríkissjóður greiðir alltaf þann kostnað, sem leiðir af skipun dómara samkvæmt þessari grein.

31. gr.

Konungur skipar hina reglulegu héraðsdómara. Þeir taka laun úr rikissjóði samkvæmt launalögum, lífeyri eftir lífeyrislögum og skrifstofufé samkvæmt þar um settum reglum. Ríkissjóður leggur þeim til nauðsynleg skrifstofugögn.

Í kaupstöðum skulu hinir reglulegu héraðsdómarar hafa skrifstofu í kaupstaðnum, enda þótt þeir hafi jafnframt lögsögu í fleirum lögsagnarumdæmum, nema ráðherra kveði öðruvisi á. Annarsstaðar ákveður ráðherra embættisbústað héraðsdómara hverju sinni.

32. gr.

Engan má skipa í fast dómarasæti, nema hann:

1. Sé svo andlega og líkamlega hraustur, að hann geti gegnt stöðunni.
2. Sé 25 ára gamall.
3. Sé lögráður og hafi forræði fjár síns.
4. Hafi óflekkað mannorð.
5. Hafi íslenzkan ríkisborgararétt.
6. Hafi lokið embættisprófi í lögfræði við háskóla Íslands eða jafngildu prófi við aðra háskóla samkvæmt íslenzkum lögum.
7. Hafi enn fremur 3 ár samtals verið skrifstofustjóri, fulltrúi í stjórnarráðinu eða fulltrúi héraðsdómara, þar á meðal lögreglustjórans í Reykjavík, lögreglustjóri eða bæjarstjóri, bankastjóri, sendiherra eða fulltrúi sendiherra, verið kennari í lögum við háskólann, gegnt málflutningsstörfum að staðaldri eða verið settur héraðsdómari, eða gegnt opinberu starfi, sem laga- eða hagfræðipróf þarf til. Leggja má saman starfstíma í hverri einstakri af starfsgreinum þessum. Undantekningu frá ákvæðum þessa tölulíðs má gera um menn, er sérstakan orðstír hafa getið sér fyrir ritstörf um lögfræðileg efni.

Settir héraðsdómarar og dómara samkvæmt 30. gr. skulu fullnægja ákvæðum 1.—6. tölul. þessarar greinar. Þó má til hráðabirgða og ef sérstaklega stendur á, setja yngri mann en 25 ára, og mann, er ekki hefir lokið embættisprófi í lögum. Slíkan mann má þó ekki setja lengur en 3 mánuði í senn.

33. gr.

Dómsmálaráðherra getur löggilt héraðsdómurum fulltrúa, er sé að minnsta kosti 21 árs gamall og fullnægi skilyrðuum í 1. og 3. og 4.—6. tölul. 32. gr. Utan kaupstaða má þó vikja frá skilyrðinu í 6. tölul., ef aðili hefir að minnsta kosti tvö ár gegnt að staðaldri skrifarastörfum í skrifstofu héraðsdómara.

Löggiltur fulltrúi getur, auk nótarialgerða, framkvæmt á ábyrgð héraðsdómara þessar dómsathafnir:

1. Uppskriftargerðir í sambandi við skipti húa.
2. Fógetagerðir.
3. Uppboðsgerðir.

Ef fulltrúi fullnægir skilyrðum 6. tölulíðar 32. gr., getur hann og kveðið upp úrskurði í sambandi við áðurnefndar dómsathafnir.

Rétt er dómsmálaráðherra að löggilda fulltrúa héraðsdómara til að framkvæma allskonar dómsathafnir í forföllum héraðsdómara eða vegna annríkis og á hans ábyrgð.

34. gr.

Dómari skal bæta tjón af dómaraverkum sínum, ef hann veldur því af ásetningi eða gáleysi. Um refsíabyrgð dómara fer samkvæmt almennum hegningarlögum og sérákvæðum einstakra laga.

Í æðra dómstóli má með dómi í aðalmálinu eða sjálfstætt gera héraðsdómara að greiða skaðabætur vegna meðferðar sinnar á máli, enda hafi honum verið stefnt til greiðslu skaðabóta. Í héraði verður dómari einungis sóttur til greiðslu skaðabóta vegna dómaraverka í sambandi við opinbert mál út af því eða eftir að refsidómur hefir verið kveðinn upp yfir honum í opinberu máli fyrir afbrot í dómarastarfi í því máli.

Með dómi æðra dómstóls í aðalmálinu eða sjálfstætt má dæma héraðsdómara til sektar 50–1000 kr. fyrir hverskonar misferli um meðferð þess, enda hafi honum verið stefnt til ábyrgðar eða æðri dómur telji aðgerðir hans svo löglausar og aðfinnsluverðar, að þær skuli varða sektum.

Ennfremur er hverjum þeim, er telur héraðsdómara hafa gert á hluta sinn í dómstarfi, rétt að kæra hann fyrir æðra dómi samkvæmt ákvæðum 199. gr., enda getur þá æðri dómur dæmt dómara til að greiða sekt samkvæmt 3. málsg. eða veitt honum áminningu.

35. gr.

Nú telur dómsmálaráðherra dómara hafa misst hin almennu dómarskilyrði, eða hafa gert sig sekan um misferli í dómarastarfi, enda hafi áminning æðra dóms eða ráðherra ekki komið að haldi, eða dómari hefir að álitum ráðherra með öðrum hætti rýrt svo álit sitt siðferðislega, að hann megi ekki lengur gegna dómaraembætti, og vikur ráðherra honum þá frá embætti um stundarsakir, en síðan skal höfða mál á hendur honum til embættismissis svo fljótt sem verða má.

Ef svo verður ástatt um dómara, er settir hafa verið til að gegna dómaraembætti um stundarsakir, eða dómara samkvæmt 30. gr. eða fulltrúa dómara, sem í 1. málsg. segir, getur dómsmálaráðherra þegar tekið af honum starfann, án þess að bera þurfi málið undir dómstóla.

Rétt er hverjum þeim, er samkvæmt 1. eða 2. málsg. hefir verið sviptur embætti eða starfa, að höfða mál með venjulegum hætti á hendur dómsmálaráðherra fyrir hönd ríkisvaldsins til úrlausnar um lögmati þeirrar ráðstöfunar, enda höfði hann málið innan 6 mánaða frá því, er hún var gerð.

36. gr.

Dómari vikur úr dómaraasæti í máli, ef hann er:

1. Aðili máls eða fyrirsvarsaður aðilja. Þó þarf dómari venjulega ekki að vika, þótt hann hafi eða hafi haft í embættisnafni önnur afskipti af máli, sem hann nú skal fara með sem dómari.
2. Skyldur eða mægður aðilja að feðgatali eða niðja eða að öðrum lið til hliðar.

maki hans, unnusti eða unnusta, kjörforeldri eða kjörbarn, fósturforeldri eða fósturbarn.

3. Skyldur eða mægður fyrirsvarsmanni aðilja eða málflytjanda að feðgatali eða niðja eða að 1. lið til hliðar, maki hans, unnusti eða unnusta, kjörforeldri eða kjörbarn, fósturforeldri eða fósturbarn.
4. Hefir borið vitni um málsatvik eða verið skoðunar- eða matsmaður í málinu.
5. Hefir flutt málið eða leiðbeint aðilja í því.
6. Er svo venzlaður vitni eða matsmanni sem í 3. tölul. segir, enda sé krafizt úrskurðar um skyldu vitnis eða heimild til að bera vitni eða staðfesta skýrslu sína.
7. Er óvinur aðilja, eða málið varðar hann eða venzlamenn hans verulega fjárhagslega eða siðferðislega, eða annars er hætta á því, að hann fái ekki litið óhlutdrægt á málavöxtu.

37. gr.

Dómari skal vikja af sjálfsdáðum, ef svo stendur á sem í 1.—6. tölul. 36. gr. segir. Annars getur hann bæði vikið af sjálfsdáðum eða eftir kröfu aðilja, enda þarf hann þá ekki að vikja fyrr en mál er tekið til dóms eða kveða þurfi upp úrskurð, nema aðili hafi krafizt þess eða mál sé munnlega flutt.

Dómari úrskurðar sjálfur, hvort hann viki sæti. Ef dómari vikur sæti, ber honum að gera það, sem nauðsynlegt kann að vera til að halda máli í réttu horfi, þar til setudómari tekur við því. Hann getur og látið af hendi eftirrit af málsskjöllum og gefið út dómsgerðir, þótt hann hafi vikið sæti.

Fulltrúi dómara er, án sérstakrar skipunar, óhæfur til að vinna þau dóm-arastörf, sem dómari má ekki vinna samkvæmt 36. gr.

Úrskurði dómara um, að hann viki sæti, verður ekki skotið til æðra dóms. Úrskurði, þar sem dómari neitar að vikja sæti, má kæra til æðra dóms samkvæmt 199. gr., enda hvílir þá málið á meðan.

III. KAFLI

Um þinghöld, þingbækur, þingvotta o. fl.

38. gr.

Í kaupstöðum skal halda bæjarþing til meðferðar allra mála, sem ekki eru sérstaklega undantekin, einu sinni í viku eða oftár, eftir ákvörðun dómsmálaráðherra, og á þeim stað og stund, sem ákveðið verður, ef mál eru fyrir hendi. Utan kaupstaða skal halda manntalsþing til meðferðar dómsmála á þingstað réttum í þinghá hverri einu sinni á ári, eins og verið hefir, en auk þess skal aukadómþing heyja, þegar þörf gerist og á þeim stað í þinghá hverri, sem dómari ákveður hverju sinni.

Dómsmálaráðherra getur ákveðið, að regluleg dómþing skuli halda í einstökum lögsagnarumdæmum eða þinghám oftár en einu sinni á ári, þar sem þörf krefur.

Þingleyfi eru frá 20. des. til 6. jan. og frá pálmasunnudegi til annars í

páskum. Ennfremur getur dómsmálaráðherra ákveðið þingleyfi í kaupstöðum 1—2 mánuði á sumrin.

Framkvæma skal dómsathafnir í þingleyfum, sem ekki mega biða, svo sem dómsuppsögn, fógétagerðir, skiptagerðir og uppboðsgerðir.

39. gr.

Dómþing í þingbúsum og öðrum húsum, sem notuð eru til almennings nota, skal heyja í heyranda hljóði, nema aðiljar óski eða dómari telji hentara vegna aðilja, vitna eða almennings hagsmuna, að heyja þing fyrir luktum dyrum. Rétt er dómara að visa almenningi eða einstökum mönnum út úr þingsal, ef návist þeirra horfir til truflunar þingfriði, eða maður kemur annars ósæmi-lega fram við dómara eða aðra.

Ef sækjanda máls verður visað út úr þingsal samkvæmt 1. málsg., fellur mál hans niður. Ef verjanda er visað út, getur sækjandi þegar krafizt dóms í málinu, eins og það þá er.

Ef einstakur maður ljær hús sin til þinghalds, getur hann bannað óviðkomandi mönnum aðgang að því. Ákvæðin hér að framan taka og til þinghalds í húsum einstakra manna, eftir því sem við á.

Dómari getur bannað, að viðlögðum allt að 1000 króna sektum, nema þyngri refsing liggji við að öðrum lögum, að skýra opinberlega í orðum eða á annan hátt frá því, sem gerist í þinghöldum, sem hann hefir ákveðið að halda skuli fyrir luktum dyrum.

Ákvæði greinar þessarar taka til skipta-, fógeta- og uppboðsgerða, eftir því sem við á.

40. gr.

Þingmálið er íslenzka. Skjölum á erlendu máli skal fylgja þýðing löggilts skjálþýðanda, ef hans er kostur. Ef aðili, eða vitni, er ekki nægilega fær í íslenzku, skal aðili hafa með sér og á sinn kostnað löggiltan dómtúlk til aðstoðar dómara, ef unnt er. Nú er löggilts skjálþýðanda eða dómtúlks ekki kostur, og skal þýðandi skjals þá staðfesta þýðingu sína fyrir dómi, ef hún er vefengd, og túlkur vinna heit fyrir dómi um, að hann skuli rækja starfann eftir beztu getu.

Ef dómari treystir sér til að þýða skjál á erlendu máli eða aðiljar þýða það og eru sammála um, að þýðingin sé rétt, eða dómari getur sjálfur spurt aðilja eða vitni á erlendu máli, kemur vöntun á skjálþýðanda eða túlki ekki að sök. Annarskostar visar dómari máli frá dómi, dómsathöfn verður óframkvæmanleg eða ekki verður tekið tillit til skjals, allt eftir því sem á stendur.

41. gr.

Þar sem einn maður situr í dómi, skulu jafnan vera tveir þingvottar. Þeir skulu fullnægja almennum vitnaskilyrðum, og auk þess mega þeir hvorki vera svo venzlaðir dómara né aðilja sem segir í 1. málsg. 1. tölul. 125. gr. Það er borgaraskýlda að vera þingvottur. Þeim ber 1 króna fyrir hverja klukkustund eða brot úr klukkustund, er þeir missa af starfi sakir þingvottastarfsemi sinnar.

42. gr.

Hverju héraðsdómaraembætti skulu fylgja þessar dómsmálabækur til afnota í einkamálum:

1. Manntalsþingbók (utan kaupstaða).
2. Bæjarþingsbók (í kaupstöðum).
3. Aukaþingbók (utan kaupstaða).
4. Sjódomsbók og verzlunardóms í kaupstöðum og þar utan kaupstaða, er þörf þykir, eftir ákvörðun dómsmálaráðherra.
5. Landamerkja- og fasteignamálabók (utan Reykjavíkur).
6. Skiptabók.
7. Fógetabók.
8. Uppboðsbók.

Í bækur þessar skráir dómari skýrslu um mál þau, sem til meðferðar eru hverju sinni, með þeim hætti, sem tíðkamt hefir, þar á meðal úrskurði, sem upp eru kveðnir þegar í stað, um skjöl þau, sem fram hafa verið lögð, um kröfur þær, sem fram hafa komið, og þau efni yfirhöfuð, sem í IX. kafla greinir, vitnaskýrslur, nefningu matsmanna og staðfesting matsgerða o. s. frv.

9. Dómabók. Þar skal skrá dóma og úrskurði aðra en þá, sem áður greinir.

Ríkissjóður leggur bækur þessar til. Þær skulu vera tölusettar, gegnumdregnar og innsiglaðar. Dómsmálaráðuneytið löggildir þær.

Héraðsdómari, eða fulltrúi hans, heldur dómsmálabækur. Aðiljar skulu undirrita það, er hverju sinni hefir verið bókað um mál, ef það hefir að geyma skuldbindingu samkvæmt borgaralegum lögum, er þeir hafa sannfært sig um, að rétt sé bókað, en dómari og þingvottar undirrita að loknu þinghaldi í einu lagi allt það, sem þar hefir verið bókað.

Dómsmálabækur skal rita skýrt og greinilega, og rita hverja blaðsíðu að fullu. Ef bókun þarf að leiðrétta, skal strika yfir hana, en hvorki skafa út né gera ólæsilegt með öðrum hætti það, sem bókað hefir verið.

43. gr.

Skjöl öll, sem fram eru lögð í dómi, skal merkja í áframhaldandi töluröð og votta á þau um framlagninguna. Skjölin eru eign dómstólsins, en lána má þau aðiljum, enda telst sá aðili, sem leggur skjal aðeins fram í einu eintaki og án eftirrits, samþykkja það. Dómari skal, eftir að dómur hefir verið kveðinn upp í máli, fá aðilja frumrit af framlögðu málsskjali gegn því, að staðfest eftirrit af skjalinu fylgi málsskjölunum, ef aðili þarf frumritsins til sönnunar rétti sínum annarsstaðar.

Ef sækjandi skilar ekki aftur léðum málsskjölum, áður en mál er tekið til dóms, skal hefja málið, nema skjal skipti auðsjáanlega ekki verulega máli eða aðiljar komi sér saman um innibald þess. Ef verjandi skilar ekki léðum málsskjölum, skal dæma málið eftir bókuðum kröfum sækjanda, nema svo sé ástatt um skjal sem nú var sagt.

44. gr.

Gegn lögmæltum ritlaunum er dómara skylt að láta viðkomendum í té staðfest eftirrit úr dómsmálabókum og málsskjölum, þar á meðal dómsgerðir

í heild sinni, innan hæfilegs tíma og aldrei síðar en þremur vikum eftir að eftirrits hefir verið beiðzt, en rétt er að krefjast ritlauna fyrirfram eftir því, sem dómari áætlar þau. Það varðar sektum, ef eftirrit eru ekki af hendi látin á réttum tíma, og má þá heita ákvæðum 34. gr.

IV. KAFLI

Um sakaraðilja.

45. gr.

Sakaraðili getur hver sá verið, einstaklingur, félag eða stofnun, sem að landslögum getur átt réttindi eða horið skyldur. Dómstólar, þar á meðal skipta-, fógeta- og uppboðsréttur, hafa vald til að dæma mál allra þeirra, er aðiljar geta verið, nema undantekningar séu gerðar í landslögum eða samkvæmt þjóðarétti.

Varnir, byggðar á aðildarskortu, leiða til sýknu, ef þær metast á rökum byggðar.

46. gr.

Nú eiga fleiri en einn óskipt réttindi eða bera saman óskipta skyldu, og eiga þeir þá óskipta sakaraðild. Ef þeir taka ekki allir þátt í málshöfðun eða ef þeim er eigi öllum veittur kostur á að svara til sakar, þá skal vísa máli frá dómi. Ef þeir sækja ekki allir dómþing, skulu þeir, er það gera, taldir hafa heimild til að skuldbinda hina. Nú eru yfirlýsingar slíkra aðilja fyrir dómi ósamrímamlegar, og skal þá sú yfirlýsing, sem gagnaðilja er hagkvæmari, lögð til grundvallar, nema sýnt sé, að hún sé röng, eða að sá, er hana setti fram, hafi skort þekkingu á málsatviki. Ef þeir gera mismuandi kröfur, skal ekki fara út fyrir þá kröfu, er skemmst gengur. Nú skulu málsúrslit samkvæmt dómi velta á eiði eða drengskaparheiti samaðilja, eins eða fleiri, og hafa þeir þá tapað máli að því leyti, nema háðir þeir eða allir, sem eiðsheimildin nær til, vinni eið eða drengskaparheit.

47. gr.

Því aðeins er fleirum mönnum rétt að sækja mál í félagi og því aðeins er rétt að sækja fleiri menn í einu máli, að dómkröfurnar séu af sömu rót runnar. Annarskostar vísar dómari máli frá dómi að öllu leyti, eða einhverju, ef varakrafa er gerð um dóm að efni til, að því leyti sem slík meðferð er heimil samkvæmt framansögðu.

Ákvæði fyrri málsgr. þessarar greinar taka og til skiptagerða, fógetagerða og fasteignaupphöða, eftir því sem við á.

48. gr.

Nú vill sækjandi eftir þingfestingu máls stefna nýjum aðilja til að svara til sakar ásamt þeim, er hann hefir þegar stefnt, og er það því aðeins heimilt, að skilyrðum 1. málsgr. 47. gr. sé fullnægt, enda hafi sækjanda eigi verið unnt að stefna hinum nýja aðilja áður en mál var þingfest, og verði honum ekki heldur um það kennt.

49. gr.

Rétt er verjanda að hafa uppi gagnkröfu til skuldajafnaðar í máli, ef skilyrði til hans eru fyrir hendi, án þess að gagnstefna. Ef sjálfstæðs dóms er krafizt um gagnkröfu, þarf gagnstefnu. Ef kröfu má skuldajafna, má jafnan krefjast sjálfstæðs dóms um afgang hennar. Annarskostar verður krafa því aðeins heimt sem gagnkrafa, að hún sé af sömu rót runnin sem aðalkrafa eða samið hafi verið um það, að hana mætti heimta með gagnsök í máli um dómkröfu aðalsakar. Aðalsök og gagnsök skulu sóttar og varðar sem eitt og sama mál.

50. gr.

Rétt er þriðja manni að ganga inn í mál annara manna, ef úrslit þess máls skipta hann máli að lögum. Skal hann þá stefna háðum hinum upphaflegu aðiljum, og gera kröfu um, að honum verði leyfð meðalgangan, og að honum verði dæmt sakarefnið, ef því er að skipta, eða að dómur verði annars svo felldur, að verndaður verði réttur hans.

51. gr.

Meðferð mála þeirra, er í 46.—50. gr. segir, fer að öðru leyti eftir fyrirmælum laga þessara, eftir því sem við á.

52. gr.

Ef úrslit máls geta skipt þriðja mann máli að lögum, svo sem vegna vanheimildar, þá getur aðili tilkynnt honum málareksturinn og skorað á hann að veita sér þann styrk í málinu, er honum er kostur.

53. gr.

Ef sækjandi framselur réttindi þau, er dómkrafa hans varðar, eftir að sátta-kæra hefir verið útgefin, eða, þar sem dómari leitar sátta eða sáttaþraun er óþörf, eftir birtingu utanréttarstefnu, útgáfu réttarstefnu eða, þar sem stefndur hefir mætt óstefndur, eftir þingfestingu máls, og áður en mál er tekið til dóms, tekur hinn nýi eigandi við málinu í stað hins og í því ástandi, er það þá var í, enda verður hann þá jafnan að sæta þeim vörnum, er rétt var að hafa uppi gagnvart hinum upphaflega sækjanda, nema viðskiptabréfskrafa sé, enda hafi hinn nýi eigandi hvorki vitað né átt að vita, að mál var höfðað eða að máls-höfðun stóð til.

Nú deyr sækjandi á þeim tíma, er í 1. málgr. segir, eða bú hans er tekið til gjaldprotameðferðar, og taka þá erfingjar eða bú við máli, ef réttindi þau, sem dómkrafan varðar, áskotnast erfingjum eða bú, með þeim hætti, er í 1. málgr. segir. Ef réttindin ganga ekki til erfingja eða bú, fellur mál niður að öðru en því, að dæma má erfingja eða bú til greiðslu málskostnaðar.

Ekki veldur það aðiljaskiptum, þótt sækjandi staðfesti ráð sitt á þeim tíma, sem í 1. málgr. segir, hvernig sem fjármálum hjóna er farið.

54. gr.

Nú afhendir verjandi á tímabili því, er í 53. gr. 1. málgr. segir, hlut eða réttindi, er hann er sóttur til að láta af hendi, og er sækjanda þá rétt að halda

máli áfram gegn hinum upphaflega verjanda, enda verður hinn nýi eigandi þá bundinn við dóm í málinu, nema hann hafi eignast hlut eða réttindi með þeim hætti, að varnir eða réttindi annara manna yfir hinu afhenta glatist gagnvart honum.

Ef verjandi deyr eða hú hans er tekið til gjaldþrotameðferðar á áður-nefndu tímabili, þá tekur erfingi eða bú við málinu, ef sú skylda, sem dómkrafa varðar, flyzt á erfingja eða bú. Ella fellur mál niður að öðru en því, að dæma má bú eða erfingja til greiðslu málskostnaðar.

V. KAFLI

Um málflytjendur.

55. gr.

Aðilja er jafnan rétt að fara sjálfur með mál sitt fyrir dómi, ef hann er löghæfur til að ráðstafa sakarefninu. Lögráðamaður fer með mál þeirra, sem ekki geta sjálfir farið með það samkvæmt framansögðu. Nú hefir slíkur maður engan lögráðanda, og getur dómari þá skipað honum fyrirsvarsmann í því máli. Stjórnendur félags eða stofnunar fara, einn eða fleiri, með mál þeirra.

Ef aðili máls er einstakur maður, getur hann jafnan látið frændur sína að feðgatali eða niðja, maka sinn, systkini sín, tengdforeldri eða tengdabarn, stjúpforeldri eða stjúpbarn, kjörforeldri eða kjörbarn, fara með mál fyrir sig. Ef mál er rekið utan Reykjavíkur, getur aðili ennfremur falið hverjum lögráða manni, sem hefir óflekkað mannorð og almennan andlegan þroska, meðferð máls síns. Ef mál er rekið fyrir dómi í Reykjavík og aðili fer ekki sjálfur með mál sitt, eða lögmæltur fyrirsvarsmaður eða venzlamaður samkvæmt áðursögðu, skal hann fela meðferð þess löggiltum málflytningsmanni, og tekur þetta einnig til skipta-, fógeta- og uppboðsgerða, eftir ákvörðun dómara, ef sækja þarf þar mál eða verja með likum hætti og fyrir venjulegum dómi. Í Reykjavík má maður ekki annars flytja mál annars manns í hans eða sjálfs sín nafni, nema hann standi í áður-nefndu sambandi við aðilja eða sé löggiltur málflytningsmaður. Dómsmálaráðherra getur, að fengnum tillögum héraðsdómara, ákveðið, að fyrir-mæli þessarar málsgreinar um málflytjendur í Reykjavík skuli og taka til ann-ara kaupstaða, þar sem enginn hörgull er löggiltra málflytningsmanna.

56. gr.

Héraðsdómari getur veitt hverjum þeim löggildingunni til að vera héraðsdóms-málflytningsmaður, sem hefir islenzkan ríkisborgararétt, hefir náð 25 ára aldri, hefir óflekkað mannorð, er lögráður, hefir forræði á búi sínu og hefir lokið embættisprófi í lögfræði við Háskóla Íslands, enda hafi hann sýnt með flutningi 4 mála fyrir einhverjum héraðsdómi, og sé eitt þeirra að minnsta kosti opinbert mál og tvö málanna að minnsta kosti munnlega flutt, að hann sé hæfur til starfans. Enginn má þreyta raun þessa oftár en þrisvar, og skal hann áður en hann gerir það leggja fyrir dómara vottorð dómsmálaráðuneytisins um það,

að hann fullnægi öðrum lögmæltum skilyrðum til að fá löggildingu sem héraðs-dómsmálflutningsmaður. Fyrir löggildinguna skal greiða 100 króna gjald í ríkissjóð.

Lögfræðingar þeir, sem stunda málf lutning fyrir héraðsdómi í Reykjavík sjálfstætt eða sem fulltrúar hæstaréttarmálflutningsmanna, þegar lög þessi öð-last gildi, skulu þó hafa rétt til að flytja þar mál áfram fyrst um sinn, en lokið skulu þeir hafa rauninni innan þriggja ára frá þeim tíma.

Þar, sem héraðsdómur er eigi fjölskipaður, setur dómsmálaráðharra 2 próf-dómendur úr flokki dómara landsins, hæstaréttarmálflutningsmanna eða prófessora lagadeildar háskólans til að dæma um málf lutningsraun samkv. 1. máls-gr. Hinn reglulegi dómari ákveður þóknun fyrir þetta starf, og greiðist hún úr ríkissjóði.

57. gr.

Áður manni sé veitt löggilding sem héraðsdómsmálflutningsmaður, skal hann heita því skriflega og að viðlögðum drengskap, að hann skuli rækja með trúmennsku og samþykusemi þau málf lutningsstörf, sem honum verða falin.

58. gr.

Löggiltum héraðsdómsmálflutningsmönnum er heimilt að fara með mál fyrir héraðsdómi, hvar sem er á landinu. Sama er um hæstaréttarmálflutningsmenn.

59. gr.

Héraðsdómsmálflutningsmönnum er skylt að flytja þau opinber mál og gjafsóknar- eða gjafvarnarmál, sem þeim verða falin, þar í kaupstað, er þeir hafa skrifstofu, eða þar í grennd. Annars ráða þeir því sjálfir, hvaða málf lutningsstörf þeir taka að sér.

Nú óskar aðili, er skipa skal talsmann, að fá sér ákveðinn héraðsdómsmálflutningsmann skipaðan, og skal þá veita honum það, nema einhverjar sérstakar ástæður mæli því í gegn.

Ef mál er munnlega flutt, ber héraðsdómsmálflutningsmanni að gera það sjálfur eða fela flutning þess öðrum löggiltum málf lutningsmanni. Annars er héraðsdómsmálflutningsmanni rétt að láta fulltrúa sinn flytja mál fyrir dómi, þar á meðal skipta-, fógeta- og upphöðsrétti.

60. gr.

Fyrir flutning gjafsóknar- og gjafvarnarmála skal ákveða málflytjanda laun með dómi í aðalmálinu.

Héraðsdómsmálflutningsmanni er rétt að áskilja sér hæfilegt endurgjald fyrir störf sín, þar á meðal hluta af málsupphæð eða hærra endurgjald, ef mál vinnst, en ef það tapast.

Loforð um sýnilega ósanngjarnt endurgjald fyrir málf lutningsstarf er ekki skuldbindandi.

61. gr.

Rétt er héraðsdómsmálflutningsmönnum að taka sér fulltrúa, hvern þann, er lokið hefir embættisprófi í lögum við Háskóla Íslands, er 21 árs að aldri, hefir óflekkað mannorð, er lögráða og hefir forræði á búi sínu. Málflutningsmaður tilkynnir héraðsdómara, þar sem hann hefir skrifstofu, ef hann hefir tekið sér fulltrúa. Héraðsdómari getur leyft héraðsdómsmálflutningsmanni að taka sér ákveðinn mann fulltrúa, þótt hann hafi ekki lokið lögfræðiprófi, enda sé slíkra manna þar ekki kostur og viðkomandi sé að áliti héraðsdómara fær um að inna venjuleg fulltrúastörf héraðsdómsmálflutningsmanna af hendi. Hvenær sem héraðsdómara þykir ástæða til, getur hann afturkallað slíkt leyfi.

62. gr.

Nú mætir löggiltur héraðsdómsmálflutningsmaður eða hæstaréttarmálflutningsmaður eða fulltrúi þeirra fyrir aðilja á dómþingi, og skal hann þá talinn hafa umboð til þess, nema annað sé sannað. Aðrir málflutningsumboðsmenn verða að sanna umboð sitt, ef það er vefengt.

Í málflutningsumboði felst, nema öðruvisi sé mælt, heimild til að framkvæma sérhvað það, sem venjulegt er til flutnings slíks máls fyrir dómi. Umbjóðandi er bundinn við málflutningsathafnir og yfirlýsingar umboðsmanns síns bæði um forms- og efnisatriði máls, enda þótt hann hafi takmarkað umboð gagn-aðilja sínum í óhag. Ef umbjóðandi hefir takmarkað umboð gagnaðilja sínum í hag, er takmörkunin bindandi fyrir umbjóðanda sem málflutningsyfirlýsing fyrir dómi.

Skipun stjórnvalds eða dómara til að flytja mál felur í sér rétt og skyldu til að gera allt það, sem venjulegt er, heppilegt eða nauðsynlegt, til þess að koma máli fram og til að ná sem heppilegustum málalokum fyrir aðilja með öllum löglegum hætti.

63. gr.

Löggiltir héraðsdómsmálflutningsmenn skulu velja sér úr sínum hópi þrjá fulltrúa til að koma fram fyrir hönd sína og stéttarbræðra sinna gagnvart dómurum og stjórnarvöldum í málum, er stéttina varða. Dómsmálaráðuneytið setur reglur um kjör fulltrúa og gæzlu þeirra á málum stéttarinnar, í samráði við einn eða fleiri löggilta héraðsdómsmálflutningsmenn eða stjórn félags þeirra, ef slíkur félagsskapur kynni að verða stofnaður áður en reglur þessar yrðu settar.

64. gr.

Löggiltir héraðsdómsmálflutningsmenn eru opinberir sýslunarmenn og hafa skyldur og réttindi samkvæmt því, meðal annars þagnarskyldu um það, er aðili trúir þeim fyrir sem málflutningsmönnum.

65. gr.

Ef löggiltur héraðsdómsmálflutningsmaður missir einhvers þeirra skilyrða, sem í 46. gr. segir, hefir hann fyrirgert rétti þeim, sem löggildingin veitir. Ef löggiltur héraðsdómsmálflutningsmaður hefir þrisvar verið sektaður samkvæmt 188. gr. eða ef fulltrúar héraðsdómsmálflutningsmanna samkvæmt 63. gr. eða félagsstjórn leggja einróma til, að ákveðinn héraðsdómsmálflutningsmaður verði

sviptur löggildingu vegna tiltekinna, óviðurkvæmilegra athafna í starfi sínu, getur héraðsdómari, þar sem aðili hefir skrifstofu, tekið af honum löggildingu um stundarsakir, eða að fullu og öllu, ef miklar sakir eru. Nú hefir löggiltur héraðsdómsmálflutningsmaður verið sviptur löggildingu, og getur hann þá borið málið undir dómstóla með venjulegum hætti og að stefndum viðkomandi dómara.

Ef aðrir en löggiltir héraðsdómsmálflutningsmenn gera sér málflutning að atvinnu og sæta sektum samkvæmt fyrri málsgrein greinar þessarar, eða reynast óhæfir til málflutnings vegna vankunnandi, getur héraðsdómari, þar sem aðili er búsettur, tekið af honum heimild til að fara með mál í umboði annara fyrir fullt og allt eða um stundarsakir, en bera má hann málið undir dómstóla samkvæmt niðurlagi fyrri málsgreinar.

VI. KAFLI

Um sakarefnið.

66. gr.

Dómstólar hafa vald til að dæma um hvert það sakarefni, sem lög og landsréttur nær til, nema það sé undan lögsögu þeirra skilið samkvæmt lögum, venju eða eðli sínu. Ef dómari telur sakarefni ekki sæta lögsögn dómstóla, visar hann máli frá dómi.

67. gr.

Dómstólar verða ekki krafðir álitis um lögfræðileg efni, nema að því leyti sem nauðsynlegt er til úrlausnar ákveðinni kröfu í dómsmáli. Ekki verða þeir heldur krafðir úrlausnar um það, hvort ákveðið atvik hafi gerzt eða ekki gerzt, nema það skipti máli um úrlausn ákveðinnar kröfu í dómsmáli.

68. gr.

Nú telur dómari sakarefni eiga að sæta úrlausn annars dómstóls, og skal hann þá vísa máli frá sér.

69. gr.

Ef mál er höfðað til úrlausnar um rétt eða skyldu, sem sækjandi játar, að enn sé ekki til orðin, eða ljóst er, að svo er, en síðar kann að verða til, þá skal vísa máli frá dómi.

Nú er krafizt aðfarardóms um kröfu, sem að visu reynist rétt eða kann að vera rétt, en greiðslu- eða fullnægjuskylda er enn eigi komin, þegar mál er tekið til dóms, og skal þá sýkna verjanda að svo stöddu. Veita má þó viðurkenningu með dómi um réttmæti slíkrar kröfu, ef sækjandi sýnir, að hann skiptir máli að lögum að fá slíkan dóm.

70. gr.

Sækja má í sama máli um allar kröfur á hendur sama aðilja, er runnar eru af sömu rót eða þær eru samkynja. Ella getur verjandi krafizt frávisunar á einni kröfunni eða fleirum.

Með framhaldsstefnu getur sækjandi (gagnsækjandi) dregið kröfu inn í mál eftir þingfestingu, ef skilyrði 1. málsg. eru fyrir hendi, enda verði vanrækslu hans ekki um kennt, að hún var ekki tekin með í öndverðu.

71. gr.

Nú hefir aðili ekki sótt í einu máli þær kröfur, sem runnar eru af sömu rót, og er honum þá heimilt að sækja þær í öðru máli, en ekki má þá dæma verjanda til greiðslu málskostnaðar, nema ekki hafi verið unnt að höfða mál um allar eða báðar kröfurnar í einu lagi.

Nú hefir aðili höfðað mál til heimtu nokkurs hluta af kröfu, og skal honum þá að vísu heimilt að sækja um afganginn í öðru máli, en dæma skal hann þá til að greiða andstæðing sínum málskostnað, nema hann sanni, að hann vissi ekki að krafan var hærri, áður en fyrra málið var tekið til dóms, enda verði honum ekki gefin sök á þeirri vanvizku. Ákvæði þessarar málsgreinar gilda þó ekki, ef nokkur hluti kröfunnar hefir verið tekinn lögtaki samkvæmt lögum um lögtak eða verið hafður til skuldajafnaðar.

Nú hefir aðili lofað að greiða tveimur mönnum eða fleirum hluta af sömu kröfu, krafa skiptist milli ábyrgðarmanna eða erfingja, eða fleiri en einn eignast kröfu í ákveðnum hlutföllum, og er þá hverjum þeirra rétt að sækja sér sinn hluta kröfu, en taka skal til greina, er dæma skal um málskostnaðarkröfu, hvort skuldunautur mátti gera ráð fyrir eða olli sjálfur skiptingu kröfunnar.

Nú hefir aðili skipt kröfu, sem nemur yfir 500 krónum, og hefir hann þar með firrt sig rétti til að krefjast úrskurðar sáttanefndar, nema hann afsali sér því af kröfunni, sem er fram yfir 500 krónur.

VII. KAFLI

Um varnarþing.

72. gr.

Hver kaupstaður og hver hreppur á landi hér er sérstök dómþinghá. Dómsmálaráðherra getur, að fengnum tillögum viðkomandi héraðsdómara, ákveðið að leggja hreppa eða hluta úr hreppum saman í eina dómþinghá, eða skipta hreppi í fleiri en eina dómþinghá eða leggja dómþinghá eða hluta úr dómþinghá við kaupstað.

73. gr.

Sækja má mann fyrir dómi í þinghá, þar sem hann er heimilisfastur. Ef maður á samtímis heimili í fleiri þinghám en einni, má sækja hann í hvorri eða hverri sem er.

Ef maður á hvergi heimili hér á landi og verður þó sóttur hér fyrir dómi, má sækja hann þar í þinghá, sem hann á dvöl.

Nú hefir maður hvorki heimili né dvalarstað hér á landi, en verður þó sóttur hér fyrir dómi, og má þá sækja hann í þinghá, þar sem hann er staddur.

74. gr.

Ólögráðan manni skal sækja á varnarþingi lögráðamanns, nema hann eigi sjálfur forræði á sakarefni.

75. gr.

Skrásett firma eða félag skal sækja í þinghá, þar sem það er skrásett að eiga heima, eða ef mál varðar sérstaklega útibú, þá í þinghá, þar sem útibúið er skrásett að eiga heima. Önnur félög má sækja á varnarþingi formanns félagsstjórnar, enda má sækja þau í þinghá, þar sem heimilisfang þeirra er samkvæmt samþykktum þeirra.

Ríkisvaldið má sækja á varnarþingi þess embættismanns, sem svara má til sakar fyrir það í því máli.

Sérstakar stofnanir ríkis, bæjar-, sveitar- eða sýslufélaga, félaga eða einstakra manna, má sækja í þinghá, þar sem stofnunin er, án tillits til varnarþings stjórnenda eða eigenda.

76. gr.

Íslenska menn erlendis, er ekki verða þar sóttir, má sækja fyrir dómi í Reykjavík, nema þeir hafi heimili annarsstaðar á Íslandi.

77. gr.

Menn, búsetta erlendis, má sækja hér á landi vegna fjárskyldna við íslenska þegna, félög, stofnanir eða stjórnarvöld, í þinghá, þar sem þeir eru, þegar stefna eða sáttakæra er birt, eða þar sem þeir eiga eignir. Ef slíkur maður á eign víðar en í einni þinghá, má velja á milli þeirra.

78. gr.

Nú skal kröfu gera um dóm um réttindi yfir fasteign, innihald eða slit slíkra réttinda, eða um hluti skeytta við fasteign eða í, og skal það mál sækja í þinghá, þar sem fasteign liggur. Sameina má slíku máli kröfur, er af réttindum þessum eru risnar, enda þótt þær yrðu ekki einar sér sóttar á því varnarþingi.

Kröfur um greiðslu leigu eða afgangi, þar á meðal kúgildaleigu, eftir fasteign má sækja á varnarþingi fasteignar samkvæmt fyrri málsgreinar þessarar.

79. gr.

Nú hefir maður haft á hendi reikningshald eða fjárvörzlu stöðu sinni samkvæmt fyrir opinberar stofnanir eða einstaka menn eða félög, og er þá rétt að sækja mál á hendur honum í þinghá, þar sem reikningshald eða fjárvarzla fór fram, út af þeim starfa hans.

80. gr.

Mál til efnda á eða til lausnar undan loforði eða fyrir rof eða vanefndir á loforði má sækja í þinghá, þar sem loforðið skyldi efna samkvæmt lögum, tilætlun aðilja eða eftir atvikum, að því er ætla má, hverju sinni, enda sé stefndur staddur þar í þinghá, þegar sáttakæra eða stefna er hirt. Síðastnefnt skilyrði

þarf þó ekki að vera fyrir hendi, ef sækja skal mál til efnda á loforði, er stefndur gaf, meðan hann dvaldist í þinghánni, og efna skyldi samkvæmt framanskráðu áður hann færi þaðan.

81. gr.

Rétt er aðiljum að semja um meðferð máls fyrir dómi í hvaða lögsagnarumdæmi og í hvaða þinghá sem er, enda hafi sá dómur vald til að dæma málið.

Nú á stefndur samrætta eða samkynja kröfu á hendur stefnanda, og getur hann sótt hana á varnarþingi aðalsakar.

82. gr.

Mál til greiðslu á andvirði vöru eða vinnu, er maður hefir fengið eða þegið í fastri verzlun eða annari fastri starfstofu, enda sé það atvinna hins upprunalega skuldareiganda að láta slíka vöru eða vinnu í té, má sækja í þinghá, þar sem verzlunin eða starfstofan er.

Kröfur erlendra lánardrottna, þær er sækja mætti eftir þessari grein, ef þær væru innlendar, má sækja á varnarþingi þess, er kröfu fær til innheimtu, enda sé það atvinna hans að annast skuldaheimtur.

83. gr.

Nú má eða þarf að stefna fleirum mönnum en einum í sama máli, og má þá höfða það á varnarþingi einhvers þeirra.

84. gr.

Mál til skaðabóta, refsingar eða annarar fullnustu sakir réttarbrotu utan samninga má sækja í þinghá, þar sem brot var framið, eða ef það var víðar framið, þá í einhverri þeirra.

85. gr.

Mál til kaupgreiðslu þeirra manna, er í 3. málsg. 3. tölul. 5. gr. segir, má sækja í þinghá, þar sem vinnan var af hendi leyst, eða í einhverri þeirra, ef víðar var unnið. Sjómenn samkvæmt sjómannalögum mega sækja mál til kaupgreiðslu á heimili skips.

86. gr.

Haldast skulu ákvæði um varnarþing í 94. og 95. gr. skiptalaga, nr. 3 12. apríl 1878, 15. gr. siglingalaga, nr. 56 30. nóv. 1914, 8. gr. laga nr. 41. 28. nóv. 1919, um landamerki o. fl., 20. gr., 3. málsg. 25. gr., 6. málsg. 27. gr. og 2. málsg. 46. gr. laga nr. 77 27. júní 1921, um hlutafélög, 88. gr., sbr. 84. gr. laga nr. 39 s. d., um stofnun og slit hjúskapar, og 30. gr. laga nr. 25 14. júní 1929, um gjaldprotaskipti.

VIII. KAFLI

Um stefnur.

87. gr.

Aðili getur jafnan gefið út stefnu til héraðsdóms sjálfur, en fá verður hann áritun dómara á stefnu um stað og stund, er mál verði þingfest, nema það skuli

gert á fyrirfram ákveðnum stað og tíma. Gefa skal dómari út stefnu, ef aðili óskar þess. Ef aðili eða umboðsmaður hans er ólögfróður maður, sem ekki hefir atvinnu af máflutningsstörfum, þá getur hann krafizt þess, að dómari semji fyrir hann stefnu endurgjaldslaust. Dómari skal henda aðilja á þá galla, er hann kann að sjá á málatilbúnaði og frávisun kunna að varða, áður en hann áritar eða útgefur stefnu, en aldrei má hann synja þessara aðgerða af þessum ástæðum, enda er hann óbundinn af áliti sínu um þessi efni, þegar hann skal dæma síðar um þau.

88. gr.

Í stefnu skal greina nöfn aðilja, stöðu og heimili svo glöggt, að ekki verði um villzt, málavöxtu í aðalatriðum, nema þeir hafi verið nægilega greindir í sáttakæru og til hennar sé visað í stefnu, kröfur þær, sem gerðar eru, svo skýrt sem unnt er, svo sem upphæð í krónutali, skaðabætur ótiltekið eða eftir mati, vöxtu, ef því er að skipta, viðurkenningu á réttindum, lausn undan skyldu, refsingu fyrir orð, ómerking þeirra, málskostnað o. s. frv. Með framhaldsstefnu má auka við kröfur og laga þær, sbr. þó 48. gr. og 2. málsg. 70. gr. Loks skal greina í stefnu dómþing, stað og stund þess, og stefnufrest.

Rétt er, að aðili sæki dómþing óstefndur. Þeim einum, er krafa er á hendur gerð, þarf að stefna.

89. gr.

Í hreppi hverjum eða kaupstað skal héraðsdómari skipa að minnsta kosti tvo menn til að birta kvaðningar til sáttafunda, dómstefnur og aðrar tilkynningar, og tvo til vara, er gegni þeim starfa í forföllum hinna. Það er borgarskylda að gegna starfanum, enda er sú ein kvaðning til sáttafundar eða dóms lögmæt, er tveir stefnuvottar eða notarius publicus framkvæma, nema öðruvísi sé mælt í lögum. Dómsmálaráðuneytið lætur sérprenta ákvæði laga þessara um stefnubirtingar handa stefnuvottum.

90. gr.

Engan má skipa stefnuvott, nema hann sé 21 árs að aldri, hafi óflekkað mannorð og sé svo heill og hraustur, að hann megi rækja starfann.

91. gr.

Stefnuvottar skulu, áður en þeir taka til starfa, undirrita drengskaparheit um það, að þeir skuli rækja starfann með trúmennsku og samvizkusemi.

92. gr.

Þá er stefnuvottar hafa hirt stefnu eða sáttakæru, eða aðra tilkynningu, skulu þeir rita á hana, eða hlað, fest við hana, vottorð um það, hvar birting hafi farið fram, fyrir hverjum, hvenær (hvaða viku- og mánaðardag, klukkustund). Ennfremur er þeim rétt að votta um það, ef aðili tekur birtingu gilda. Þótt henni sé áfátt að einhverju leyti, svo sem ef hún er ekki birt á lögmæltum stað eða tíma dags. Í vottorði þessu skulu þeir skirskota til stefnuvottaheits sins, og taka það fram, að þeir staðfesti vottorðið með eiginhandar nöfnum síns.

um. Að lokum ber þeim að staðsetja og dagsetja vottorðið og rita síðan nöfn sín undir það.

Vottorðum stefnuvotta um framangreind atriði verður ekki hnekkt, nema full sönnun komi á móti þeim.

93. gr.

Enginn er löghæfur til að birta stefnu eða aðra tilkynningu í sjálfs sín sök, ef hann er kvæntur eða giftur aðilja, skyldur honum eða mægður að feðgatali eða niðja eða í annan lið til hliðar.

94. gr.

Stefnu skal birta á virkum degi, nema birting þoli ekki bið, frá lokum níundu stundar til loka 21. stundar. Þó má birting löglega fara fram á öðrum tímum sólarhrings, ef það er nauðsynlegt til að ná skemmsta lögmæltum fresti.

95. gr.

Birta má sáttakæru eða stefnu á lögheimili stefnds, skrifstofu hans eða vinnustofu. Nú á stefndur fleiri lögheimili en eitt, og er þá rétt að birta stefnu á öðru eða einhverju þeirra. Ef stefndur á hvergi lögheimili, má birta stefnu á dvalarstað hans. Ef hann hefir ekki heldur dvalarstað, er rétt að birting fari fram þar, sem hann er að hitta. Stefnu samkvæmt 80. gr. má birta í þinghá, þar sem mál má höfða og þar sem stefndur hefst við eða hafðist við.

Nú er ókunnugt, hvar birta skuli, eða birta skal óákveðnum mönnum, og skal þá stefna eða önnur tilkynning birt í auglýsingablaði landsstjórnarinnar.

Nú þarf að birta stefnu eða aðra tilkynningu ólöggráðum manni, og skal þá fara sem lögráðandi hans væri aðili, nema sjálfur eigi hann forræði á sakarefni.

Ef birta á stefnu eða aðra tilkynningu skrásettu eða skrásetningarskyldu firma eða félagi, þá telst rétt birt á hinu skrásetta heimili eða þar, sem það skyldi skrásett.

Ef birta þarf félagi annars eða stofnun, má birting fara fram í skrifstofu félags eða stofnunar eða heimili, skrifstofu eða vinnustofu formanns stjórnar þess eða hennar.

Stefnu eða aðrar tilkynningar til ríkisvaldsins eða ríkisstofnana má birta í skrifstofu, heimili eða vinnustofu þess, er svarar fyrir ríkisvaldið eða stofnunina, og ef fyrirvarsmenn eru fleiri en einn, er nóg að birta fyrir formanni þeirra, eða, ef allir þeirra eru jafnsettir í stjórn eða fyrirsvari, fyrir einhverjum þeirra.

Ef birta þarf stefnu eða tilkynningu fyrir hreppsnefnd, bæjarstjórn eða sýslunefnd eða einstökum nefndum í stjórnnum þessum, er birting á heimili, skrifstofu eða vinnustofu formanns nægileg.

Ef skipstjóra er stefnt fyrir hönd útgerðar eða skips, má birta stefnu úti í skipinu.

96. gr.

Birta skal stefnur og aðrar tilkynningar fyrir stefndum sjálfum, ef þess er kostur, enda verður máli aldrei vísað frá, ef birting hefir farið fram fyrir aðilja sjálfum, hvar sem birt hefir verið.

Ef birting fer fram á heimili manna, skal annars birta þeim, er til sama heimilis teljast, en ef ekki er þeirra kostur, þá skal birta sambýlisfólki hans eða þeim að lokum, er þar kunna að hittast. Samsvarandi er, ef birting fer fram á dvalarstað, skrifstofu, vinnustofu eða skipi.

Jafnan skal afhenda þeim, er stefna, sáttakæra eða önnur tilkynning er birt, eftirrit af því, sem birt er, á kostnað þess, er birta lætur.

Hver, sem tekur við eftirriti, er skyldur, að viðlagðri 10—200 króna sekt, að afhenda viðkomanda eftirrit, eða ef þess er ekki kostur, þeim, er líklegastur er til að fá honum það nægilega tímanlega.

97. gr.

Nú sækir maður sáttafund eða dómþing og krefst frávisunar vegna galla á birtingu sáttakæru eða stefnu, og skal þá ekki vísa máli frá, nema tvímælis orki, að hann sé sá maður, er stefna átti.

98. gr.

Nú verður mál dæmt, enda þótt stefndur hafi sér að vitalausu ekki fengið vitneskju um, að honum var stefnt í aðalmáli eða aukamáli í sambandi við það, eða ekki stefnt svo tímanlega, að hann mætti dómþing sækja, og er honum þá rétt að gera fyrir æðra dómi allar þær kröfur og koma fram öllum þeim vörnum og gögnum leyfislaust, er honum myndi hafa verið rétt að hafa uppi fyrir hinum óæðra dómi, ef hann hefði átt þess kost.

99. gr.

Ef stefndur á heimili eða dvöl í þinghá, þar sem mál skal þingfesta, þá ber honum 1—6 sólarhringa frestur.

Nú á stefndur heimili eða dvöl utan þinghár, þar sem mál skal þingfesta, en þó innan takmarka sama sýslufélags, og skal stefnufrestur þá vera 1—2 vikur. Kaupstaðirnir Reykjavík og Hafnarfjörður eru í þessu sambandi taldir innan sama sýslufélags.

Nú á stefndur heimili eða dvalarstað hér á landi, en utan sýslufélags, þar sem mál skal þingfesta, og skal stefnufrestur þá vera 1—6 vikur.

Ef stefndur á heimili eða dvalarstað erlendis, skal stefnufrestur vera 1—3 mánuðir.

Nú er ókunnugt um heimilisfang stefnda eða dvalarstað, og fer þá um stefnufrest samkvæmt 3. og 4. málsgr., eftir því sem við á.

100. gr.

Ákvæði 99. gr. taka til allra einkamála í héraði, þar á meðal til vitnamála, matsmála og skoðunar og eiðsmála, nema sérstök undantekning sé gerð í lögum.

Ef stefna skal aðilja aðalmáls í meðalgöngumáli eða gagnsök, til vitnaleiðslu eða í matsmáli eða skoðunar, til þess þings, sem aðalmálið er flutt á, er nægilegt að birta stefnu samkvæmt 99. gr. fyrir aðilja sjálfum eða umboðsmanni hans 3 sólarhringum áður en aðalmálið skal fyrir tekið næst á eftir. En

ef mál þessi skulu fara annarsstaðar fram, má birta aðilja eða umboðsmanni hans stefnu með þeim fyrirvara, sem þeim þeirra ber, er skemmstan fyrirvara má veita.

101. gr.

Innan takmarka 99. gr. ákveður dómari stefnufrest, þegar hann gefur út eða ritar á stefnu, ella aðili sjálfur. Ákvörðun dómara um stefnufrest verður ekki skotið til æðra dóms. Ef stefndur mætir, enda þótt stefnufrestur hafi verið settur eða verði of skammur, skal ekki vísa máli frá dómi.

102. gr.

Birtingar eða tilkynningar, er dómari lætur fram fara samkvæmt lögum þessum, getur hann framkvæmt með símskeyti eða einum stefnuvotti.

IX. KAFLI

Almennar reglur um málsmeðferð.

103. gr.

Mál er talið höfðað, þegar sáttakæra, þar sem mál er lagt til sáttamanna, hefir verið birt, en ella, þegar dómstefna hefir verið birt, eða ef verjandi mætir óstefndur, þegar sækjandi gerir kröfu fyrir sáttamönnum eða dómi um fyrir-töku máls og verjandi tjáir sig þeirri kröfu samþykkan.

104. gr.

Mál er þingfest með framlagningu stefnu í dóm, eða, þegar verjandi mætir óstefndur, með kröfu sækjanda um fyrirtöku máls og samþykki verjanda á þeirri kröfu, og með þar tilheyrandi bókun í þingbók.

Gagnkrafa til skuldajafnaðar er þingfest, þegar hún er gerð fyrir dómi.

Nú hefir krafa verið þingfest, og verður þá ekki krafizt dóms um hana í öðru máli, meðan benni hefir ekki verið vísað frá dómi. Ef dóms er krafizt um þannig þingfesta kröfu í öðru máli, skal vísa því frá dómi.

105. gr.

Sækjanda ber þegar eftir þingfestingu að leggja fram í dóm þau skjöl, er málartilbúnað hans varða, og þau, er hann byggir kröfur sínar annars á. Ef verjandi mætir óstefndur, ber sækjanda þegar að leggja fram skriflegar kröfur og greinargerð málsatvika, nema þeim sé nægilega lýst í sáttakæru.

Dómari getur veitt frest til framlagningar skjala og greinargerðar samkvæmt 1. málsg., ef aðiljar eru á frest sáttir, og ef hann telur sækjanda ekki verða krafinn framlagningar skjala eða greinargerðar þegar í stað eða dómari má ekki lengja þingið þess vegna að því sinni.

Úrskurði um fresti verður aðeins haggað með kæru samkvæmt ákvæð- um 199. gr., enda hvílir þá aðalmálið á meðan, eftir því sem við á.

106. gr.

Þá er sækjandi hefir gert kröfur og lagt fram skjöl samkvæmt 105. gr., ber verjanda, nema hann fái frest samkvæmt 2. málsg. sömu greinar, að tjá sig um hverja einstaka af kröfum sækjanda, lýsa málavöxtum frá sínu sjónarmiði, leggja fram þau skjöl, er hann telur stoða sitt mál, og gera kröfur sínar.

Ef dómara ber að leita sátta í máli, gerir hann það venjulega þegar er verjandi hefir tjáð sig um málið samkvæmt 1. málsg., en rétt er þó að fresta sáttatilaun, ef dómari telur það heppilegt, enda getur hann tekið upp sáttatilaun síðar, svo og leitað sátta af nýju, þótt mál hafi fyrir sáttamenn komið, ef hann telur sáttatilaun vænlega til árangurs.

107. gr.

Nú samþykkir verjandi kröfur sækjanda í einu og öllu, en þó verður sáttar ekki auðið, og er þá málflutningi lokið.

108. gr.

Ef ekki verður af sátt, né heldur samþykkir verjandi kröfur sækjanda samkvæmt 107. gr., þá skal dómari ganga úr skugga um það, hvort nokkrir þeir gallar muni vera á málatilbúnaði eða hvort sakarefni muni vera svo vaxið, að varða muni frávisun án kröfu. Jafnframt innir dómari verjanda eftir því, ef honum finnst ástæða til, hvort hann hafi nokkuð út á málatilbúnað að setja, er varða kunni frávisun eftir kröfu hans. Ágreining um frávisunarkröfu sækja aðiljar og verja munnlega þegar í stað, nema dómari telji sérstaka ástæðu til að veita frest.

Ef mál skal sæta frávisun án kröfu, kveður dómari þegar upp frávisunardóm. Ef frávisunarkrafa kemur fram, kveður dómari upp úrskurð eða dóm um hana áður en tekið er til meðferðar máls að efni til framar en í 105. og 106. gr. segir, nema krafan byggist á ástæðum, er jafnframt varða efni máls og ekki þykja fram komnar nægar upplýsingar um málavöxtu að því leyti.

Nú hrindir dómari frávisunarkröfu með úrskurði sínum, og er hann þá ekki bundinn við þann úrskurð, þegar lúka skal dómi í málinu, ef nýjar upplýsingar hafa komið fram um þau atriði, er úrskurðuð voru. Synjunarúrskurði má þegar skjóta til æðra dóms eftir ákvæðum 199. gr., og hvílir þá málið á meðan. Annarskostar verður slíkum úrskurði ekki haggð í æðra dómi, nema vísa hefði átt máli frá héraðsdómi, þótt engin krafa hefði komið fram í þá átt.

Frávisunardómi verður og aðeins haggð með kæru eftir 199. gr.

Ef æðri dómur fellir synjunarúrskurð um frávisunarkröfu úr gildi, er málinu, eða þeim hluta þess, er dómsorð æðra dóms varðar, þar með lokið fyrir héraðsdómi. Nú fellir æðri dómur frávisunardóm að öllu leyti eða einhverju úr gildi, og skal héraðsdómari þá taka málið þegar upp af nýju, samkvæmt ákvæðum æðra dóms, í því ástandi, sem það var í, þegar hann tók það undir dóm, jafnskjótt sem aðili lætur honum úrlausn æðra dóms í té, enda tilkynni hann aðiljum stað og stund til endurupptökunnar.

109. gr.

Nú hefir verjandi mótmælt kröfum sækjanda að einhverju leyti eða öllu, sbr. 106. gr., og eigi verður sátt eða máli vísað frá dómi, og skal dómari þá kveða á um það, hvort flytja skuli mál skriflega eða munnlega, en breyta má hann þeirri ákvörðun eftir að gagna hefir verið aflað, ef það virðist þá heppi-legt. Ákvörðun héraðsdómara um þessi atriði verður ekki skotið til æðra dóms.

Munnlega skal flytja mál:

1. Ef dómara virðist það svo einfalt og óbrotið, að engin hættu sé á, að það skýrist ekki nægilega með munnlegum málflutningi.
2. Ef löggiltir málflutningsmenn flytja mál af beggja hálfu, eða aðilar koma sér saman um munnlegan málflutning, enda telji dómari, að munnlegan málflutning megi hafa, sbr. 1. tölul.

110. gr.

Nú er mál skriflega flutt, og veitir dómari aðiljum þá fresti til að afla gagna eftir þörfum, þar á meðal skýrslna aðilja sjálfra, ef nauðsyn þykir til vera, enda skal málflutningur ekki hefjast fyrr en telja má öflun gagna lokið. Báðum aðiljum her að nota sama frest jöfnum höndum, eftir því sem við verður komið, til öflunar gagna. Þó getur dómari veitt frest til að afla nýrra gagna eftir að öflun þeirra hefir verið talið lokið, og eftir að sóku og vörn er byrjuð, ef einhver atriði í þeim veita efni til þess, eða ef ekki hefir áður verið unnt að afla gagna þeirra, er nú þykir víst eða líklegt, að fram muni koma, eða þeirra hefir ekki orðið aflað vegna leiðbeiningaskorts af hálfu dómara. Aldrei má dómari veita fresti, nema nauðsyn beri til og líklegt sé til árangurs um upplýsingar varðandi málsatriði, enda hafi aðili ekki haft áður nægilega fresti í sama skyni. Staðhæfingar um málsatvik og mótmæli skulu jafnan koma fram jafnskjótt sem tilefni verður til. Annarskostar má ekki taka slíkar yfirlýsingar til greina, nema gagnaðili samþykki eða aðili virðist hafa þurft leiðbeiningar dómara, en ekki fengið hana. Eftir að öll gögn eru fram komin, má aðili tvisvar flytja sókn eða vörn, nema dómari sjái, að hann þurfi þess oftar vegna skorts á leiðbeiningum. Um fresti til sóknar og varnar fer eftir framanskraðu, eftir því sem við á.

111. gr.

Ef mál skal flytja munnlega, veitir dómari fyrst nauðsynlega fresti til að afla gagna samkvæmt fyrirmælum 110. gr. Aðilja ber að leggja fyrir dómara frumrit eða eftirrit þeirra gagna, er aflað hefir verið, svo fljótt sem verða má. áður en munnlegur málflutningur hefst. Ákveður dómari stað og stund til flutnings málsins, annaðhvort í því þinghaldi, er öflun gagna lýkur, eða síðar, enda tilkynni hann þá ákvörðun sína aðilja eða umboðsmanni hans með hæfilegum fyrirvara. Ákvörðun dómara um þetta atriði verður ekki skotið til æðra dóms.

112. gr.

Rétt er, að talað sé tvisvar af hálfu hvors (hvers) aðilja. Dómari getur leyft aðiljum sjálfum að gera athugasemd eftir að umboðsmaður hans hefir lokið málflutningi. Dómari stýrir umræðum og gætir þess, að ræðumaður haldi

sér við efnið og að málf lutningur verði sem gleggstur og sæmilegastur. Getur dómari svipt þann málfrelsi, er ekki lagar sig eftir áminningum hans.

113. gr.

Dómari má ekki fara út fyrir kröfur aðilja í dómum sínum né úrskurðum, nema um atriði sé að tefla, er hann skal taka til greina af sjálfsdáðum. Kröfum, sem ekki getur í stefnu, skal vísa frá dómi, nema tækifæri hafi verið til að koma þeim að með framhaldsstefnu eða gagnaðili samþykki framkomu þeirra. Samsvarandi er um hækkanir á kröfu eða aðrar breytingar gagnaðilja í óhag, sem ekki hafa heimild í stefnu. Ekki má dómari heldur byggja niðurstöðu sína á málsástæðum eða mótmælum, sem koma hefðu mátt fram, en hafa ekki gert það í meðferð málsins, sbr. 120. gr. Nú kemur málsástæða fram í skjali, en aðili hreyfir henni þó ekki sérstaklega í sókn eða vörn, og metur dómari það þá eftir atvikum hverju sinni, hvort slík málsástæða geti komið til greina. Með sama hætti metur dómari það, hvort þögn aðilja í sókn eða vörn við stæðhæfingu eða kröfu gagnaðilja skuli meta sem samþykki eða ekki.

114. gr.

Aðiljum her að gefa eftir föngum glöggar og greinilegar skýrslur og yfirlýsingar fyrir dómi. Dómara ber að fylgjast með málinu í öllum atriðum og spyrja aðilja eða umboðsmenn þeirra um hvert það atriði, er honum þykir óljóst og máli kann að skipta, á hvaða stigi máls sem er, og kosta kapps um, að yfirlýsingar þeirra og skýrslur verði nægilega glöggar. Í þessu skyni getur dómari kvatt aðilja sjálfa fyrir dóm af sjálfsdáðum, eða ef aðili sætir ekki lögsögu hans, beðið þann dómara, er þá lögsögu hefir, að kveðja aðilja fyrir sig til að gefa skýrslu um þau tiltekin málsatriði, sem þörf þykir vera, ef aðili vill ekki gefa skýrslu fyrir dómara málsins. Auk þess er dómara skylt að leiðbeina hverjum ólöglerðum manni, sem ekki gerir sér atvinnu af málf lutningsstörfum, bæði um formshlið máls og efnis, eftir því sem dómara virðist nauðsyn til bera. Dómari getur beint því til aðilja, að afla gagna um tiltekin málsatriði, eftir því sem honum þykir nauðsyn vera, til skýringar máli.

115. gr.

Dómara þeim, er með málið fer, er skylt að taka við skýrslu hvers þess aðilja, er óskar að gefa skýrslu fyrir dómi um málavöxtu, nema skýrslan sé sýnilega þarflaus eða þýðingarlaus. Undir sama skilorði hvílir sama skylda á dómara, sem lögsögu á yfir aðilja, ef dómari málsins á ekki lögsögu yfir honum.

Eftir kröfu aðilja, og undir sama skilorði sem í 1. málsg. segir, skal dómari kalla gagnaðilja sjálfan fyrir dóm, eða ef hann sætir ekki lögsögu hans, biðja þann dómara, er hana hefir, að gera það, til að gefa skýrslu um málsatriði eða að skýra nánar framkomin ummæli.

Nú gefur aðili skýrslu fyrir dómi, og getur þá bæði dómari og gagnaðili beint til hans spurningum, enda sker dómari úr um ágreining varðandi skyldu hans til að svara. Einnig er þeim aðilja, er skýrslu gefur samkvæmt 1. eða 2. málsg., heimilt að beina spurningum í sama þinghaldi til gagnaðilja síns eða

umboðsmanns hans um hvert það málsatriði, er honum virðist þurfa skýringar við, og með sama skilorði sem í 1. málsg. segir.

Dómari stýrir skýrslugjöfum aðilja í hvívetna.

Dómari tilkynnir aðiljum hverju sinni og eftir því, sem við á, hvar og hvenær þeir skuli koma fyrir dóm samkvæmt ákvæðum greinar þessarar.

Ef aðili er forfallaður eða tími eða kostnaður sparast við það, getur dómari ákveðið, að aðili gefi skýrslu á heimili sínu eða dvalarstað.

Sem aðili er eftir þessari grein skoðaður lögráðandi ólögráða manns, forstjóri fyrirtækis, félags eða stofnunar og fyrirsvarsmenn opinberra hagsmuna.

116. gr.

Nú fullnægir aðili ekki ákvæðum 105., 106., 114. eða 115. gr., og getur dómari þá, eftir að hann hefir árangurslaust bent honum á það, er ábótavant þykir, vísað máli frá dómi, eða skýrt þögn aðilja, ófullnægjandi svör eða vanrækslu á að koma fyrir dóm, á þann hátt, sem gagnaðilja er hagfelldast, svo og lagt skýrslur hans til grundvallar málsúrslitum, eftir því sem við á og samrímánlegt er því, sem fram er komið að öðru leyti í málinu.

117. gr.

Nú eru rekin fyrir sama dómi fleiri mál en eitt út af sama réttarsambandi milli sömu eða annara aðilja að nokkru eða öllu, og getur dómari þá ákveðið, að þau skuli sameina og flytja í einu lagi, ef honum virðist það horfa til skýringarauka eða annars hagræðis. Undir sama skilorði getur dómari ákveðið, að kröfur, sem sóttar eru í einu máli, skuli skildar að og fluttar hvor (eða hver) í máli sér, ef þær eru ekki af sömu rót runnar.

Dómari getur frestað máli af sjálfsdáðum, ef hann fær grun um það, að refsivert athæfi hafi verið framið, sem opinbert mál hefir verið höfðað eða opinber rannsókn verið hafin út af, og telja má, að úrslit þess máls eða rannsóknar skipti verulegu máli um úrslit einkamálsins, þar til séð er fyrir enda opinbera málsins eða rannsóknarinnar. Með sama hætti má fresta máli, ef annað einkamál hefir verið höfðað út af efni, er varðar verulegu um úrslit þess, eða það efni hefir verið réttilega lagt til úrlausnar stjórnarvalda, unz úrlausn þess efnis er fengin.

118. gr.

Ef sækjandi mætir ekki fyrir dómi, er mál hans skal þingfesta, er málatilbúnaður hans ónýtur. Ef sækjandi mætir ekki, er þing skal síðar heyja um mál hans, þá skal hefja það. Auk málskostnaðar til verjanda, ef hann hefir komið fyrir dóm, getur dómari úrskurðað sækjanda að greiða ferðakostnað sinn, ef því er að skipta.

Ef verjandi mætir ekki, þegar mál er þingfest, skal mál jafnan flytja skriflega og dæma það eftir kröfum sækjanda og málsútlistun, að því leyti, sem samrímánlegt er framkomnum skilríkjum, nema gallar séu á málatilbúnaði, er frávisun varða, eða sakarefni það má ekki sæta úrlausn dómsins. Nú sækir verjandi ekki þing síðar, er mál skal fyrir tekið, og skal það þá skriflega flutt, þótt

munlegur málflytningur hafi verið ákveðinn. Að því leyti sem nauðsynlegt kann að vera til að hnekkja því, sem fram kann að hafa komið af hálfu verjanda, getur sækjandi þá fengið frest til að afla gagna eða flytja sókn. Dæma skal það mál eftir framkomnum kröfum, skilríkjum og sókn sækjanda og með tilfelli til þess, sem fram kann að hafa komið af hálfu verjanda.

Nú er dómara kunnugt, að aðili mætir ekki vegna forfalla, og frestar dómari þá máli, enda tilkynnir hann þá aðiljum, hvar og hvenær það verði næst fyrir tekið til þingfestingar eða framhaldsaðgerða. Nú hefir aðili, sem ekki hefir mætt í máli sínu, annars haft forföll, og getur hann þá snúið sér til dómara með sönnun fyrir þeim og skriflegri beiðni um endurupptöku máls, enda sé ekki þegar kveðinn upp dómur í því. Tekur dómari þá mál upp af nýju frá því, er aðili mætti síðast í því, eða frá því, er það skyldi þingfesta, ef sækjandi hefir þá ekki mætt, og tilkynnir aðiljum stað og stund þinghaldsins.

Forföll í þessu sambandi teljast atvik þau, er í 9. gr. segir, þannig að þau taka til aðilja, ef hann fer sjálfur með mál sitt, en ella til umboðsmanns hans, enda hafi hvorugur átt þess kost að senda annan í stað sinn eða tilkynna dómara forföll sin með öðrum hætti.

Ákvæði greinar þessarar taka og til gagnsaka, meðalgöngusaka og einstakra aukadómsathafna, er í sambandi standa við aðalmálið, eftir því sem við á.

119. gr.

Hefja skal mál:

1. Ef verjandi leggur fram í dómi fulla greiðslu þess, sem hann er krafinn um í málinu, þar á meðal þess málskostnaðar, sem dómari ákveður.
2. Ef sækjandi mætir ekki samkvæmt 1. málsgrein 2. másl. 118. gr.
3. Ef aðiljar verða á það sáttir.
4. Ef verjandi mætir ekki, en sækjandi krefst þess, að mál verði hafið.
5. Ef sækjandi krefst þess, enda þótt verjandi mótmæli því, ef hann hefir krafizt frávisunar, eða dómari hefir tjáð sækjanda samkvæmt 1. málsg. 108. gr., að máli muni verða vísað frá dómi.

Dómari getur hafið mál:

1. Ef sækjandi greiðir ekki lögmaelt gjöld samkvæmt kröfu dómara. Samsvarandi gildir um aukamál, svo sem vitnaleiðslur, eftir því sem við á.
2. Ef sækjandi hegðar sér svo ósæmilega fyrir dómi, að mál verður ekki sæmilega flutt.

Ákvörðun um hafningu máls sætir kæru samkvæmt 199. gr.

120. gr.

Nú verður dómari þess var eftir dómtöku máls, að verulega brestur á skýrleik í yfirlýsingum aðilja eða upplýsingar um málavöxtu að öðru leyti, og skal hann þá, ef bresturinn virðist stafa af því, að ákvæða 114. eða 115. gr. hefir ekki verið nægilega gætt, kveðja aðilja fyrir dóm og beina þeim spurningum til þeirra, er hann telur svars þurfa við, og ef því er að skipta, benda þeim á nauðsyn á öflun nýrra gagna. Ef aðili fellst á að afla nýrra gagna eða fresta er þörf til að útvega nýjar skýringar að öðru leyti, frestar dómari málinu í því skyni.

Að því loknu getur dómari veitt aðiljum kost á að sækja mál og verja af nýju.

Ef málsskjöl glatast í vörzlum dómara eftir dómtöku, kveður hann aðilja fyrir sig, ef nauðsyn þykir til, til þess að endurflytja mál, eftir því sem kostur verður.

X. KAFLI

Um sönnun og sönnunargögn.

121. gr.

Dómari sker úr því í dómi eða úrskurði, er kann að þurfa að kveða upp um einstök atriði, hvor aðilja skuli hera halla af skorti á sönnun fyrir staðhæfingu um málsatvik, sem nægilega er mótmælt og ekki er alkunnugt á þeim stað og tíma, um venjur, erlendar réttarreglur og annað, er sanna þarf.

122. gr.

Dómari sker úr því eftir mati á öllu því, sem fram hefir komið um atriði þau, er í 121. gr. segir, hvort staðhæfing um þau skuli talin rétt eða ekki, nema einstök fyrirmæli laga bindi hann sérstaklega um mat í þessum efnum.

123. gr.

Yfirlýsing aðilja, er felur í sér ráðstöfun á sakarefni, bindur hann eftir reglum um gildi loforða.

Skýrsla aðilja fyrir dómi um málsatvik, sem honum er kunnugt um af eigin raun og af fullum skilningi gefin, skal að jafnaði lögð til grundvallar um það atvik, ef hún er í aðalatriðum þeim aðilja óhagstæð, enda sé ekkert fram komið, er hnekki henni eða veiki hana verulega. Ef slík skýrsla er aðilja að sumu leyti í óhag, en að öðru leyti í hag, metur dómari það eftir atvikum hverju sinni, hvort hana skuli taka til greina að öllu, einhverju eða engu leyti. Sönnunargildi skýrslu aðilja utan réttar metur dómari með sama hætti.

124. gr.

Hverjum 15 ára gömlum manni, karli sem konu, sem hér á landi er og eigi er aðili máls eða fyrirsvarsmaður samkvæmt 7. málsgrein 115. gr., er skylt að koma fyrir dóm á varnarþingi sínu samkvæmt 73. gr., eða utan þess, ef ekki er yfir 70 kílómetra veg á landi að fara, eða 30 kílómetra á sjó, enda séu þá reglulega fastar og tíðar áætlunarferðir milli þingstaðar og heimilis vitnis, eða samanlagt 70 kílómetra leið á sjó og landi, og svara munnlega spurningum, sem til hans er heint um málsatvik, eftir beztu getu, og draga ekkert undan, sem hann getur frá skýrt þeim til skýringar, enda hafi honum verið löglega stefnt eða komi hann óstefndur fyrir dóm.

Nú má vitni ekki koma á þingstað vegna forfalla samkvæmt 9. gr., og má þá vitnaleiðsla fara fram annarsstaðar, þar sem kostur er að taka skýrslu af vitninu.

Ef þess er krafizt, getur dómari vitnamáls úrskurðað vitni skylt að hafa með sér og leggja fram eða sýna skjöl eða aðra hluti, eða athuga bækur sínar og skjöl eða aðra muni og gera útdrátt úr þeim til upplýsingar um málsatvik.

125. gr.

Rétt er vitni að skorast undan að gefa skýrslu að öllu leyti eða einhverju eða að staðfesta skýrslu sína:

1. Ef aðili er, eða hefir verið, maki þess, er unnusti þess eða nnnnsta, skyldnr því að feðgatali eða niðja, stjúpforeldri eða stjúp barn, tengdaforeldri eða tengdabarn, systkini þess, kjörforeldri eða kjörbarn. Sama nndanþágnrétt getur dómari veitt fóstúrforeldri og fósturbarni, eftir því hversn náð sambandið má telja hverjn sinni.

Undanþáguréttur samkvæmt framansögðu gildir þó ekki, ef óhjákvæmilegt reynist að leiða vitnið til skýringar málsatviki, er verulegn máli skiptir, og eigi hefir verið eftir eðli málsins nnt að tryggja sönnun fyrir því með öðrum hætti.

2. Ef svar við spurningu fyrirsjáanlega veldur vitni sjálfu eða venzlamönnum þess samkvæmt 1. tölul. verulegu fjárhagstjóni eða alvarlegu óhagræði eða siðferðislegum hnekki. Vitni er þó skylt að svara spurningu um hug þess til aðilja eða um hegðun sína undanfarið, að því leyti sem nanðsynlegt kann að vera að fá upplýsingar um slíkt vegna sönnnargildis vitnisburðar þess.

Undanþáguréttur samkvæmt 1. og 2. tölulið gildir ekki:

- a. Ef vitni hefir verið vottur að samningagerð eða loforði samkvæmt tilkvaðningu viðkomanda, og er nú krafið skýrslu um þau efni.
 - b. Ef vitni er krafið nplýsinga um fæðingu, hjúskap eða andlát áðrnrefndra venzlamanna sinna, eða um athafnir sínar eða þeirra varðandi þan fjármál þeirra, er á venzlunum byggjast.
3. Ef spurning er óákveðin eða óljós eða svar við henni er sýnilega þýðingarlanst fyrir málið.
 4. Embættis- og sýslnarmönnum er óskylt að koma fyrir dóm til að vitna um atvik, er gerzt hafa i embætti þeirra eða sýslun og nplýsa má með vottorði úr embættisbók eða öðru opinberu skjali.

Dómara ber að vekja athygli vitnis á nndanþágnrétti þess áður en yfirheyrsla hefst, eða um leið og spurningu á að leggja fyrir það, sem því kann að vera óskylt að svara.

126. gr.

Vitni er óheimilt, nema sá leyfi, sem með á, að svara spurningum um atriði:

1. Ef það hefir komizt að vitneskju um það i embætti sínu eða sýslan og það á vegna hagsmuna almennings eða ríkisins að fara leynt.
2. Ef það varðar öryggi ríkisins inn á við eða út á við eða utanríkismál, er leynt skal fara.
3. Ef embættismaður eða sýslunar hefir komizt að högum eða athöfnum einstakra manna i embætti sinn eða sýslan, og hann skal lögum samkvæmt eða eðli málsins varðveita þagnarskyldu um það.

4. Ef vitni hefir í þjónustu einstaklings, fyrirtækis eða stofnunar komið samkvæmt stöðn sinni að leyndarmáli um kaupskýslu, uppgötvanir eða önnur slík verk vinnuveitanda síns.
5. Sá, er ber ábyrgð á innihaldi prentaðs rits eða blaðs að lögum, má ekki skýra frá því fyrir dómi, hver sé höfundur að riti, grein eða frásögn, sem í riti eða blaði hefir hirzt, án þess að höfundur væri nægilega nafngreindur. Ef hagsmunir ríkis eða almennings heimta það, skal vitni þó gefa skýrslu um atriði þan, er í 3.—5. tölul. greinir.

127. gr.

Bannað er að láta vitni staðfesta skýrslu sína fyrir dómi:

1. Ef það hefir ekki náð 15 ára aldri.
2. Ef því er svo vitsmuna vant, að það beri ekki skyn á helgi eða þýðingu staðfestingarinnar, að því er ætla má eða vitað er.
3. Ef það er undir opinberri rannsókn eða ákærni fyrir visvitandi rangan framburð fyrir dómi, staðfestan eða óstaðfestan, eða hefir þolað refsisdóm fyrir slík brot.

Dómari getur synjað að láta vitni staðfesta framburð sinn fyrir dómi:

1. Ef það hefir reynzt óstöðugt í framburði sínum eða er svo ríðið við málið eða aðilja, eða málið skiptir að öðru leyti venzlamenn þess svo verulega sem í 2. tölul. 125. gr., sbr. 1. tölul., segir, að staðfestingu má telja varhuga-verða.
2. Ef ráða má af undanfarinni hegðun þess, að það mumi ekki virða helgi eða þýðingu staðfestingarinnar nægilega.

128. gr.

Þeim, sem undanþágu krefst samkvæmt 125. gr., ber við heimildarskorti eftir 126. gr. eða andmælir staðfestingu eftir 127. gr., ber að leiða sönnur að staðreyndum þeim, er máli skipta í því sambandi, nema þær séu alkunnar eða dómari sjái, að þær séu á rökum byggðar. Dómari getur og leyft vitni að staðfesta sögusögn sína um slíkar staðreyndir fyrir dómi, svo og þeim aðilja eða tilkvöddum þriðja manni, er heimildarbrest samkv. 126. gr. eða vanhæfi til staðfestingar samkvæmt 127. gr. staðhæfa.

Dómari vitnamáls úrsknrðar þan atriði, er í 125.—128. gr. segir, og hvað annað, er varðar vitnamálið sjálf.

Yfirlýsing fyrir vitnadómara um, að úrskurður verði borinn undir æðra dóm, frestar framkvæmd úrskurðar.

Úrskurði verður einungis haggð með kærnu samkvæmt 199. gr.

129. gr.

Dómari aðalmálsins metur öll atriði varðandi sönnunargildi vitnisburðar, og á hann í því sambandi að athuga alla aðstöðu vitnis til aðilja, hagsmuni vitnis eða venzlamanna þess af málsúrslitum, undanfarna hegðun vitnis, andlegan og líkamlegan þroska þess, áreiðanleik skynjana þess á málsatviki, minni þess, ástand þess og hegðun, þegar vitnaleiðsla fór fram, öruggleika þess og skýrleik í svörum, samræmi í frásögnum o. s. frv.

Nú gefa tvö eða fleiri óaðfinnanleg vitni samhljóða skýrslu í öllu verulegu um sömu staðreynd, er þau hafa samtímis skynjað, og skal þá að jafnaði telja fram koma fulla sönnun um þá staðreynd, enda komi ekkert fram í málinu, er verulega veiki skýrsluna.

130. gr.

Í stefnu til vitnis skal greina nöfn aðilja samkvæmt 88. gr. og nöfn vitna með sama hætti, stað og stund þinghalds, og kalla vitnið til að koma fyrir dóm, að viðlagðri lögmælti refsingu, ef vitnaskyldunni verður ekki fullnægt.

Ekki þarf að stefna vitnum, er áður hafa gefið skýrslu í því máli, og ekki þarf heldur að stefna þriðja manni, þótt nafn hans kynni að verða nefnt í yfirheyrslu eða bókun.

Nú mætir vitni ekki, og getur dómari þá bókað í þingbók ákvörðun sína um, að það skuli koma fyrir dóm á ákveðnum stað og stundu, að viðlagðri refsingu lögum samkvæmt, og getur aðili síðan látið birta vitni eftirrit af slíkri ákvörðun í stað venjulegrar stefnu.

131. gr.

Ef vitni kemur fyrir dóm, en getur ekki fullnægt vitnaskyldu sinni sakir ástands síns þá, t. d. vegna ölvunar, geðshræringar o. s. frv., þá getur dómari frestað vitnaleiðslu að því leyti, svo og gert þær ráðstafanir til meðferðar á vitninu, sem kunna að vera nauðsynlegar eða heppilegar til tryggingar því, að það geti innt af hendi skyldu sína næst, er það verður kvatt til þess.

Nú fullnægir vitni ekki vitnaskyldu sinni, og varðar það hverju sinni 10—100 króna sektum til vitnastefnanda, ef hann krefst þess, eða allt að 6 mánaða fangelsi, ef brot er ítrekað í sama máli. Vitni getur kært refsíurskurð út af fyrir sig eða í sambandi við úrskurð um vitnaskyldu sína samkvæmt 199. gr. Sá hluti refsingar, sem vitni hefir ekki tekið út, þegar það fullnægir vitnaskyldu sinni, fellur niður.

Nú sannar vitni, er úrskurðuð hefir verið refsing samkvæmt 2. málsgr., forföll sín eða upplýsir, að það hafi ekki fengið fullnægjandi vitneskju um kvaðningu þess fyrir dóm nægilega snemma, og fellir vitnadómari þá refsíurskurð úr gildi. Ef vitni ber þessi atriði upp, er fullnægja skal refsíurskurði, skal fresta því máli og bera athugasemdir vitnis undir vitnadómara, er úrskurðar svo, að vitni til kvöddu, hvort úrskurður skuli standa eða falla úr gildi. Þann úrskurð má kæra samkvæmt 199. gr.

132. gr.

Vitnamál er þingfest með framlagningu vitnastefnu eða, ef vitni mætir óstefnt, með kröfu um vitnaleiðslu og samþykki viðkomanda á henni, ásamt þar tilheyrandi bókun í þingbók.

133. gr.

Þegar vitni kemur fyrir dóm, skal dómari áminna það alvarlega um að svara spurningum eftir beztu vitund og gefa þær sannar og réttar upplýsingar um málsatvik að öðru leyti, er það getur, og tjáir hann því, að það skuli vera við því búið, að staðfesta skýrslu sína fyrir dómi með eiði eða drengskaparheiti.

Vitni skal, áður en yfirheyrsla um málsatvik hefst, skýra dómara frá nafni sinu, aldri, stöðu, heimili eða dvalarstað. Þá eða síðar skal vitni einnig skýra dómara frá öðru því, er honum kann að þykja ástæða til að spyrja það um varðandi hagi þess, og máli kann að skipta um vitnaskyldu þess, heimild til að vitna, hæfileika þess til að staðfesta framburð sinn og um sönnunargildi hans. Vitna- stefnandi leggur venjulega í upphafi fram skriflegar spurningar til vitnis, en þegar þær eru afgreiddar, getur hann látið spyrja vitni um sérhvað annað, er máli skiptir eftir munnlegum eða skriflegum framhaldsspurningum. Vitna- stefndur getur, bæði í sambandi við vitnaspurningar vitnastefnanda, eftir því sem dómara þykir hentugt, og síðar, hvort sem hann hefir stefnt vitni eða ekki, og hvort sem vitnastefnandi neytir réttar síns til að spyrja vitni eða ekki, látið spyrja það um allt það, er hann hyggur máli skipta.

Dómari leggur spurningar fyrir vitni, lagar þær til og skýrir eftir þörfum. Óákveðnar, tvíræðar, veiðandi, ósæmilegar eða sýnilega þýðingarlausar spurn- ingar má ekki leggja fyrir vitni. Dómari getur einnig af sjálfsdáðum heint spurningum til vitnis um hvert það atriði, er hann telur þurfa frekari skýringar. Hann tekur við svörum vitnis, skýrir þau fyrir því og bókar þau, þannig að efni þeirra komi skýrt og rétt fram.

Dómari getur leyft aðiljum eða umboðsmönnum þeirra sjálfum að spyrja vitni, ef hentugt þykir, en stjórnar skal hann þá vitnaleiðslu sem annars, að því leyti sem þörf ber til, enda getur hann hvenær sem er algerlega tekið hana í sínar hendur með venjulegum hætti.

Spyrja má aðeins eitt vitni í senn. Dómari skal, ef aðili óskar þess eða hon- um þykir það hentugt, láta önnur vitni fara út úr þingsalnum, meðan á yfir- heyrslu hvers einstaks vitnis stendur.

Þegar yfirheyrslu tveggja eða fleiri vitna er lokið, en áður en staðfesting fer fram, getur dómari kvatt þau, tvö eða fleiri, vitni fyrir dóm saman, borið saman skýrslur þeirra, ef og að því leyti sem þær virðast ósamhljóða, vakið athygli vitnanna á ósamræminu og reynt að fá samræmi milli þeirra.

Ef spurning vitnis er svo löguð, að svar við henni varðar einkahagi vitnis eða annara, getur dómari látið vitni svara henni skriflega og bókað síðan svar- ið, enda sannfæri vitnið sig um, að svarið sé rétt bókað, án þess að það sé lesið upp fyrir því. Ákvörðun dómara eftir þessari málsgrein verður ekki skotið til æðra dóms.

134. gr.

Dómari les upp svör vitna við spurningum jafnskjótt sem þau hafa verið bókuð, eftir ósk viðkomenda eða eftir því, sem honum þykir hentugt. Þegar yfirheyrslu er lokið, les dómari, ef óskað er eða honum þykir þess þörf, með sama hætti upp bókanir á svörum vitnis í heild, enda skal gera þær leiðrét- tingar og viðauka við bókanir, sem dómari telur, að gefnu tilefni, þurfa til þess að framburður vitnis komi sem gleggst og réttast fram.

Aðili getur jafnan krafizt staðfestingar á vitnishurði, með þeim undan- tekningum, sem í 127. gr. segir. Áður en vitni staðfestir skýrslu sína, brýnir dómari fyrir því, eftir því sem við á, þýðingu og helgi staðfestingarinnar, bæði fyrir úrslit málsins og fyrir vitnið sjálft, bæði lagalega og siðferðislega.

Staðfesting fer fram með tvennum hætti:

1. Ef vitni er í viðurkenndu trúfélagi hér á landi og lýsir sig, að gefnu tilefni fyrir dómara, trúa á guð, þá skal það lyfta upp hægri hendi sinni og hafa upp eftir dómara þessi orð: Ég sver það og vitna til guðs mins, að ég hefi sagt satt eitt og ekkert undan dregið.
2. Ef ekki er svo ástatt um vitni sem í 1. tölul. segir, staðfestir það skýrslu sína með þeim hætti, að það lyftir upp hægri hendi sinni og hefir upp eftir dómara þessi orð: Ég lýsi því yfir og legg þar við drengskap minn og heiður, að ég hefi sagt satt eitt og ekkert undan dregið.
Eiður og drengskaparheit hafa í hvivetna sömu þýðingu að lögum.

135. gr.

Þá er vitni hefir innt vitnaskyldu sína af hendi, þar með talin árangurslaus þingsókn sakir fjarvistar aðilja frá dómi, skal dómari þegar í því þinghaldi ákveða vitni þóknun, ef það krefst þess, og skal þá ákvörðun bóka. Sá, er vitnaleiðslu hefir krafizt, greiðir einn þóknun um sinn, en ef báðir aðiljar hafa krafizt hennar eða báðir haft hennar not, getur dómari þó ákveðið greiðslu á hendur þeim, öðrum fyrir háða og báðum fyrir annan. Úrskurði um vitnaþóknun má fullnægja með aðför. Þóknun er kræf jafnskjótt sem úrskurður er upp kveðinn.

Vitni bera 50 aurar til 1 króna fyrir hverja klukkustund, er það missir af starfi vegna þingsóknar, þó ekki yfir 10 krónur um sólarhring, og endurgjald fyrir óhjákvæmilegan ferðakostnað og rannsókn eftir 124. gr., ef því er að skipta.

Úrskurði um vitnaþóknun verður aðeins haggð með kæru eftir 199. gr.

136. gr.

Skoðunar- og matsgerðir, lýsingar á hlutum og aðrar rannsóknargerðir eru hér eftir nefndar einu nafni matsgerðir eða mat og þar tilheyrandi athafnir að meta.

Dómari framkvæmir almennt sjálfur þær matsgerðir, sem aðeins útheimta almenna menntun eða lagaþekkingu, enda verði það, er meta skal, fært fram í dómi fyrir dómara aðalmálsins. Ef meta skal hlut í dómi, getur dómari kvatt þingvotta þar til, og látið þá staðfesta mat sitt þegar á staðnum.

137. gr.

Nú má matsgerð ekki fara fram samkvæmt 136. gr., og kveður dómari þá matsmenn, venjulega tvo, til að framkvæma hana.

Allar matsgerðir, sem dómari framkvæmir ekki sjálfur, fara fram áður en mál er endanlega tekið til dóms.

138. gr.

Ef opinber embættismaður eða sýslunar er eitt skipti fyrir öll skipaður til að framkvæma matsgerðir fyrir almenning í embættisnafni, getur aðili snúið sér beint til hans, ef honum er skylt að framkvæma matið eða hann er fús til

Þess án dómkvaðningar, enda liggi það í verkahring hans. Annarskostar þarf dómkvaðningu.

139. gr.

Þann einn má dómkveðja til matsgerðar, sem að öllu leyti er óaðfinnanlegt vitni í því máli um það atriði, er meta skal, og hefir nauðsynlega kunnáttu til að inna starfann af hendi, eða þá kunnáttu, sem beztrar er kostur, eftir því sem á stendur. Enginn, sem kunnáttu-skilyrðinu fullnægir að skoðun matsdómara og skylt er að bera vitni um matsatriði, getur skorast undan að taka við kvaðningu dómara til matsgerðar. Skylt er manni að framkvæma matsgerð utan þeirrar þinghár, sem hann á heimili eða dvalarstað í.

Dómari aðalmálsins getur nefnt matsmenn utan lögsagnarumdæmis síns, en rétt er honum, ef hentugra þykir, að biðja viðkomandi héraðsdómara að dómkveðja matsmann í sínu lögsagnarumdæmi, enda sendi hann honum bréflaga beiðni um það með fullnægjandi greinargerð um, hvað meta skuli og hverjir aðiljar séu.

Matsdómari gerir aðiljum viðvart áður dómkvaðning fari fram, ef þess er þörf. Rétt er að kveðja matsmenn, ef annarhvor aðilja mætur. Ef aðiljar koma sér saman um matsmann, skal dómkveðja hann, nema sérstakar ástæður mæli því í gegn.

Í kvaðningu skal skýrt greina, hvað meta skal og hvenær mati skuli lokið. En lengja má matsdómari frest, ef nauðsyn þykir. Svo skal taka fram í dómkvaðningu, að matsmenn skuli vinna verk sitt eftir beztu vitund og að þeir skuli semja skriflega skýrslu, er þeir megi vera búnir til að staðfesta fyrir dómi.

140. gr.

Matsbeiðandi tilkynnir matsmönnum dómkvaðningu, en þeir skulu, svo fljótt sem unnt er, tilkynna aðiljum eða umboðsmönnum þeirra, hvar og hvenær matsgerð skuli fara fram. Bæði aðiljum og dómara ber að veita matsmönnum leiðbeiningar eftir föngum um matsatriði. Matsmenn framkvæma starfa sinn allt að einu, þótt aðiljar hafi ekki mætt, nema upplýsingar vanti, sem þeir hefðu mátt veita.

Matsgerð skal fá þeim aðilja í hendur, sem hennar beiddist, eða öðrumhvorum aðilja, ef báðir hafa beiðzt hennar. Aðili getur krafizt staðfestingar á matsgerð fyrir matsdómara. Um staðfestingu fer eftir 130.—134. gr., eftir því sem við á.

Matsgerð eftir 138. gr. þarf þó ekki að staðfesta, nema dómari sjái sérstaka ástæðu til að leita nánari skýringa um matsatriði.

141. gr.

Ef matsmaður deyr, forfallast eða reynist óbæfur til starfans, nefnir dómari mann í stað hans. Ef matsmaður vanrækir starfann, má og nefna nýjan matsmann.

Nú vanrækir matsmaður starfann, og getur matsdómari þá, að þeim manni til kvöddum, úrskurðað honum, að viðlögðum dagsektum til matsbeiðanda, að

byrja á starfinu og lúka því innan ákveðins tíma. Ef miklar sakir eru, getur dómari og úrskurðað matsmanni allt að 6 mánaða fangelsi vegna vanrækslu hans. Ákvæði 131. gr. um afplánun refsingar eiga og við matsmenn, eftir því sem við á.

Matsmenn eiga heimtingu á endurgjaldi fyrir ferðakostnað með sama hætti sem vitni og fyrir verk sitt eftir reikningi, sem matsdómari úrskurðar, ef ágreiningur verður. Rétt er matsmönnum að krefjast tryggingar, sem matsdómari ákveður, ef með þarf, fyrir ferðakostnaði og verkkaupi, áður en þeir taka til starfa. Úrskurði um endurgjald og tryggingu má kæra eftir 199. gr., en ekki frestar sú kæra störfum matsmanna.

142. gr.

Matsgerð samkvæmt 138. gr. verður venjulega ekki hnekkt með yfirmati. Annarskostar getur aðili krafizt yfirmats, bæði áður en og eftir að staðfesting matsgerðar hefir farið fram. Yfirmatsmenn skulu venjulega vera tvöfalt fleiri en matsmenn. Um hæfileika þeirra, dómkvaðningu, framkvæmd starfans, staðfesting matsgerðar og annað fer eftir ákvæðum 139.—141. gr., eftir því sem við á. Ekki þarf að kveðja matsmenn til yfirmats eða staðfestingar þess.

143. gr.

Matsdómari úrskurðar öll atriði varðandi hæfileika og dómkvaðningu matsmanna og yfirmatsmanna og annað, sem snertir sjálft matsmálið, þar á meðal, hvort það hafi verið metið, er meta skyldi samkvæmt dómkvaðningu, ef úrlausn þess er nauðsynleg vegna kröfu um endurmat eða endurskoðun matsgerðar. Úrskurði, þar sem dómari synjar að nefna ákveðinn matsmann eða leysir hann frá starfanum, verður ekki skotið til æðra dóms. Öðrum úrskurðum matsdómara má skjóta þangað eftir ákvæðum 199. gr. Matsmál hvílir þá á meðan, að því leyti sem nauðsynlegt er.

144. gr.

Dómari aðalmálsins metur öll atriði, er varða sönnunargildi matsgerðar, þar á meðal, hvort metið hafi verið það, er meta skyldi, með hliðsjón af matsgerðunum sjálfum og öllum öðrum upplýsingum um sömu atriði, er fram kunna að hafa komið í málinu.

145. gr.

Nú skirskotar aðili til skjals, sem er í vörzlum sjálfs hans, og skal hann þá leggja skjalið fram, ef gagnaðili krefst þess eða dómari telur þess þörf, svo framarlega sem hann vill láta taka tillit til þess við dómsuppsögu í málinu.

Nú skorar aðili á gagnaðilja sinn að leggja fram skjal, sem er í vörzlum hans, og skal hann þá gera það, ef aðili á rétt á skjalinu eða til þess án tillits til málsins, eða ef innihald þess er slíkt, að gagnaðili skyldi bera vitni um það, ef hann væri vitni í því máli. Ef gagnaðili leggur skjalið ekki fram, getur dómari skýrt það svo, sem hann samþykki skýrslu áskoranda um efni þess. Sbr. þó 147. og 149. gr.

146. gr.

Nú er skjal í vörzlum þriðja manns, og getur þá aðili krafizt framlagningar þess, ef gagnaðili hans hefði átt að leggja það fram eftir 2. málsgr. 145. gr.

147. gr.

Sá, er krefst skjals samkvæmt 2. málsgr. 145. eða 146. gr., hefir sönnunarbyrði fyrir því, að skjalið sé til og að það sé í vörzlum þess, sem framlagningar er krafizt af. Áskoranda ber að leggja fram eftirrit af skjalinu, ef honum er þess kostur, en ella lýsa því eftir föngum (útgefanda, til hvers það var gefið út, útgáfustað og dag, efni þess o. s. frv.), og hvaða málsatvik á að upplýsa með því. Dómari getur, ef honum þykir sennilegt, að viðkomandi hafi skjalið í vörzlum sínum, heimilað honum að synja fyrir það með eiði eða drengskaparheiti samkvæmt 134. gr. 3. málsgr. þar fyrir dómi.

148. gr.

Ef aðili krefst skjals af þriðja manni, og sá lætur það ekki góðmótlega fram, þá getur aðili lagt fyrir dóm í aðalmálinu skýrslur þær og gögn, er í 147. gr. segir, ásamt skriflegri beiðni um það, að þriðji maður verði skyldaður með úrskurði dómarsins til að leggja skjalið fram í dóm. Ef dómara virðist ekki útilokað, að skjalið kunni að hafa þýðingu fyrir málið, kveður hann aðilja báða og þriðja mann, sem ber að mæta, að viðlagðri refsingu eftir 2. málsgr. 131. gr., fyrir dóm, og veitir þeim kost á að gera athugasemdir sínar um framlagningu skjalsins. Að því loknu kveður dómari upp úrskurð, ef með þarf, um skyldu þriðja manns til að leggja skjalið fram, og getur skyldað hann til að gera það innan tiltekins tíma, að viðlögðum dagsektum til þess aðilja, er skjalsins krafðist. Úrskurði má og fullnægja beinlínis með fógetavaldi. Ákvæði 3. málsgr. 131. gr. eiga hér við, eftir því sem á stendur.

Nú á dómari aðalmálsins ekki lögsögu yfir þriðja manni, og skal hann þá senda þeim dómara, sem hana á, skjöl þau, er málið varða, með beiðni um, að sá dómari kveðji þriðja mann fyrir dóm sinn og úrskurði um skyldu hans í framangreinda átt. Um meðferð þess máls fer eftir 147. og 148., sbr. 149. gr.

149. gr.

Nú hefir skjal, sem skylt er að láta af hendi eða leggja fram eftir 145. eða 146. gr., að geyma atriði, sem viðkomanda er óskylt eða óleyfilegt að láta fram, og getur dómari þá úrskurðað, að skjalið verði lagt fram fyrir hann í trúnaði, og að annaðhvort verði undir umsjá hans og gegn fullkominni þagnarskyldu tekið eftirrit af því úr skjalinu, sem skylt er og heimilt að láta fram, eða, ef þess er ekki kostur, að tekin verði upp úr skjalinu með sama hætti skýrsla um þau atriði.

Nú er viðkomanda að visu skylt samkvæmt 145. eða 146. gr. að láta fram skjal, en hann gerir sennilegt, að það baki honum tjón eða óhagræði að sleppa því úr vörzlum sínum, og getur dómari þá ákveðið, að tekin verði ljósmynd af skjalinu eða eftirrit af því, eftir því sem á stendur. Sama er, ef skjal er sérstaklega verðmætt fyrir viðkomanda eða sérstök hætta er á, að það glatist

eða spillist, ef hann sleppir því úr vörzlum sínum. Þegar svo stendur á, getur viðkomandi einnig gert það að skilyrði fyrir því, að hann láti skjal fram, að fullnægjandi trygging verði sett fyrir tjóni, er af því kynni að leiða, eða að skjalið verði geymt á tryggum stað, meðan dómari eða aðiljar þurfa að nota það, og að notkunin fari þannig fram, að fulltryggt sé, að skjalið hvorki glatist né skemmist.

Þeim skjölum, er í 2. málsg. segir, skal dómari ávallt skila viðkomanda, þegar afnotunum er lokið. Ef mál fer fyrir æðra dóm, er viðkomanda skylt að láta uppi afnot skjals þar með sama hætti, þannig að ritari dómsins hefir þá umsjá með því, sem héraðsdómari hafði.

150. gr.

Nú glatar þriðji maður eða skýtur undan skjali, sem hann er úrskurðaður til að láta í té samkvæmt 146., sbr. 147.—149. gr., eftir að hann vissi eða hlaut að hafa grun um, að slík skylda yrði úrskurðuð á hendur honum, og varðar það sektum eða fangelsi, ef miklar sakir eru, enda liggja ekki þyngri refsing við að lögum.

151. gr.

Úrskurði um atriði þau, er í 145.—149. gr. segir, verður einungis haggð með kæru til æðra dóms eftir 199. gr. Ákvörðunum sínum samkvæmt 1. og 2. málsgrein 149. gr. getur dómari þó breytt sjálfur, ef atvik liggja til.

152. gr.

Um skyldu aðilja til að sýna eða leggja fram í dómi eða leyfa afnot af eða aðgang að öðrum sýnilegum sönnunargögnum en skjölum gilda reglurnar í 145.—151. gr., eftir því sem við á.

153. gr.

Opinber eru þau skjöl, sem embættis- eða sýslunarmenn gefa út í embættisnafni um það, er gerist í embætti þeirra eða sýslan.

Íslenzk opinber skjöl skal telja ófölsuð, ef þau samkvæmt formi sínu og efni stafa frá embættis- eða sýslunarmanni, þar til annað sannast, enda er viðkomandi embættis- eða sýslunarmanni þá skylt að bera vitni um það atriði.

Erlend opinber skjöl skulu og talin ófölsuð, ef sannað er með vottorði konsúls eða annars trúnaðarmanns íslenska ríkisins í viðkomandi landi eða með öðrum fullnægjandi hætti, að sá, er skjalið hefir gefið út, hafi haft heimild til þess eftir þarlandslögum.

154. gr.

Einkaskjöl með eiginhandarnafni útgefanda undir textanum eða annarsstaðar, ef það er venju samkvæmt, teljast útgefin af honum, og með því innihaldi, er þau hafa að geyma, unz hið gagnstæða er sannað eða sennilegt gert, nema skjalið eftir útliti sínu eða efni eða annara hluta vegna veki grun um, að það sé falsað.

155. gr.

Ef dómara þykir ástæða til að ætla, að skjal kunni að vera falsað, rannsakar hann það atriði af sjálfsdáðum. Sönnunarbyrði fyrir falsleysi grunsams

skjals hvílir á þeim, er notfæra vill sér sönnunargildi þess, eða þess úr því, sem grunur leikur á, að falsað sé.

156. gr.

Dómari getur skyldað aðilja, sem neitar að hafa gefið út skjal, sem lagt er fram í máli, eða telur innihaldi þess ólöglega breytt, til að gefa fyrir dómi sýnishorn af rithönd sinni, með þeim hætti, er dómari ákveður. Ef hann innir ekki þá skyldu af hendi, verður venjulega ekki tekið tillit til andmæla hans gegn falsleysi skjalsins.

157. gr.

Nú tjaist skjal vera útgefið af þriðja manni, og getur þá dómari, ef það er grunsamt eftir formi sínu eða efni eða annara hluta vegna, eða ef falsleysi þess er andmælt, úrskurðað þriðja mann til að gefa fyrir dómi eða annarsstaðar sýnishorn af rithönd sinni, með þeim hætti, er dómari tiltekur, og að viðlagðri refsingu eftir 2., sbr. 3. málsg. 131. gr., enda sé þriðja manni skylt og heimilt að bera vitni um það atriði.

158. gr.

Innihald opinbers skjals skal talið rétt, ef það varðar ákveðin atvik, er skjalið tjáir hafa gerzt í embætti eða sýslan útgefanda, þar til hið gagnstæða sannast eða er gert sennilegt. Sama er venjulega um mat, er skjalið inniheldur á atriðum, sem viðkomanda er falið að framkvæma í embætti sínu eða sýslan, enda hafi hann haft nægilega aðstöðu til að rannsaka þau atriði öll, er áreiðanleiki matsins er undir kominn.

Nú er opinberu skjali ætlað að veita fulla sönnun um einstakt atriði, er embættismaðurinn hefir ekki getað sjálfur sannreynt, og skal þá gert ráð fyrir því, að atriðið sé slíkt sem skjalið greinir, nema eitthvað sérstakt mæli því í gegn.

159. gr.

Dómari metur sönnunargildi einkaskjala með hliðsjón af öllum atvikum hverju sinni, svo sem því, hvort sá aðilja hefir gefið skjalið út, sem notar það, eða hinn, hvort það er gefið út í tilefni af málinu eða því óháð, hvort þá staðreynd, sem skjalið er um, er unnt að sanna með öðrum hætti, hversu sennilegt innihald þess er, eftir því sem á stendur, samband útgefanda við aðilja eða venzlamenn hans, afstaða útgefanda til málsins eða venzlamanna hans o. s. frv.

160. gr.

Nú er fengin nokkur, en þó ekki alveg fullnægjandi sönnun fyrir staðreynd, er málsúrslit velta á að öllu leyti eða einhverju, og getur þá dómari látið þau, svo sem við á, fara eftir því, hvort sá aðilja, er hann hverju sinni ákveður, vinnur eið eða drengskaparheit að því, að sú staðreynd hafi gerzt eða ekki gerzt.

161. gr.

Því aðeins má heimila aðilja að vinna eið eða drengskaparheit eftir 160. gr., að hann megi framkvæma þessar athafnir eftir 1. málsg. 127. gr. eða upp-

hafi 1. töluliðs og 2. töluliðs 2. málsg. sömu greinar, og að honum sé af sjálfs sín raun kunnugt um þá staðreynd, er eiður eða drengskaparheit varðar.

162. gr.

Nú er maður sóttur til að greiða skaða sakir meðferðar sinnar á búi eða óákveðnu safni eigna annars manns eða til að afhenda slíkar eignir, og getur þá dómari, ef vist má telja, að aðili hafi valdið gagnaðilja sínum tjóni, er bæta skal, eða hafi í vörzlum sínum eignir hans áður nefndar, er honum ber að skila, heimilað öðrumhvorum aðilja að staðfesta samkvæmt 160. gr. staðhæfingu sína um upphæð bóta eða hlutafjöldann, hvorttveggja innan tiltekins hámarks eða lágmarks, eftir því sem við á.

Einnig getur dómari, ef aðili er sóttur til að svara fyrir athafnir annara manna, er í þjónustu hans hafa verið, eða fyrir skuldbindingar eða aðrar athafnir formanna sinna, látið málsúrslit velta á því, að aðili staðfesti, enda þótt hann sé ekki af eigin raun kunnugur staðreynd, með eiði eða drengskaparheiti, að hann sé þess sannfærður eftir vandlega athugun, að staðreyndin hafi gerzt eða ekki gerzt, eftir því sem við á.

163. gr.

Nú leggur aðili fram í máli skjal, er tjáist gefið út af gagnaðilja, en hann staðhæfir það falsað, og lætur dómari þá, ef aðili krefst þess, gagnaðilja hans heimilt að staðfesta samkvæmt 160. gr. staðhæfingu sína um skjalið, enda sé ekki fengin með öðrum hætti fullnægjandi sönnun um það atriði. Nú þykir dómara ekki fært að veita gagnaðilja heimild til staðfestingar samkvæmt framansögðu, og má hann þá heimila aðilja að staðfesta staðhæfingu sína um falsleysi skjalsins samkvæmt áður nefndri grein.

Samsvarandi rétt hefir sá, er byggir kröfu sína á óaðfínanlega haldinni verzlunarbók, er að öðru leyti fullnægir ákvæðum laga um verzlunarbækur, enda byggi gagnaðili ekki á samskonar verzlunarbók.

164. gr.

Dómari getur látið úrslit máls velta á eiði eða drengskaparheiti þriðja manns, er ekki hefir borið vitni um þá staðreynd, er í eiðstaf greinir, og verið hefir fyrirvarsmaður eða starfsmaður aðilja um þá staðreynd, enda verði aðilja ekki veittur kostur á að vinna eið eða drengskaparheit um hana.

165. gr.

Ef aðiljar ern á það sáttir, að málsúrslit velti á eiði annars þeirra eða drengskaparheiti um tiltekna staðreynd, getur dómari þegar er málflutningi er lokið orðað eiðstaf og tekið við eiði eða drengskaparheiti fyrir dómi, ef báðir aðiljar vilja. Verður þá dómur kveðinn upp í samræmi við staðfestinguna. Annarskostar ákveður dómari það í dómi sínum, hvort eða að hve miklu leyti málalok skuli fara eftir eiði eða drengskaparheiti annars aðilja um ákveðna staðreynd. Skal ákveða hana svo glöggt í dómi, að ekki verði um villzt, og í niðurlagi dóms skal orða það glöggt og samandregið, hvað aðili eigi að synja fyrir eða stað-

fasta með eiði sínum eða drengskaparheiti, enda sé tiltekið, hver skuli verða málalok, ef staðfesting fer fram, og ef hún fer ekki fram. Í dómi skal og ákveða frest til staðfestingar, og telst frestur frá birtingu dóms fyrir þeim, sem heimild er veitt, og til þessarar athafnar, nema hann sé viðstaddur dómsupp-sögn, en nægilegt er, að eiðstefna sé tekin út eða birt, ef utanréttarstefna er, áður en frestur er liðinn, enda sé stefnufrestur ekki óhæfilega langur.

166. gr.

Í eiðstefnu skal greina nöfn aðilja samkvæmt 88. gr., dagsetningu dóms og niðurlagsorð orðrétt, stað og stund til þinghalds, stefnufrest og kröfu eiðstefnanda um, að hann fái að vinna eið eða drengskaparheit samkvæmt dóminum.

Þingfesting eiðsmáls fer með samsvarandi hætti og þingfesting aðahnálsins.

Eiðsmál má reka á varnarþingi aðalmálsins, á varnarþingi eiðstefnanda samkv. 73. gr. eða eiðstefnds samkvæmt sömu grein, allt eftir vali eiðstefnanda.

167. gr.

Nú hefir eiðstefndur tekið út löglega stefnu til áfrýjunar eiðsdómi, honum til breytingar, enda sé áfrýjunarfrestur ekki liðinn, og leggur hana fyrir eiðsdómarann, og skal eiðsmáli þá frestað, þar til meðferð málsins í æðra dómi er lokið. Ef eiðsheimild er staðfest í æðra dómi eða máli lýkur þar án dóms um það atriði, skal eiðsdómari, svo fljótt sem unnt er og eftir kröfu eiðstefnanda, kveðja aðilja á dómþing til að framhalda eiðsmálinu. Ef eiðsheimild er niður felld í æðra dómi, fellur eiðsmálið niður.

Nú hefir eiðstefndur ekki lagt áfrýjunarstefnu fram samkvæmt 1. málsg., en áfrýjunarfrestur er ekki liðinn, og getur eiðstefndur þá fengið eiðsmáli frestað, ef hann lætur bóka yfirlýsingu sína um, að hann ætli að áfrýja eiðsdómi til breytinga. Taka skal hann þá út áfrýjunarstefnu innan 3 vikna þar frá, enda skal eiðsdómari að þeim fresti liðnum og eftir kröfu eiðstefnanda kveðja aðilja til þings til að framhalda eiðsmálinu, nema honum hafi verið sýnt vottorð æðra dóms um útgáfu áfrýjunarstefnu áður en nefndur 3 vikna frestur var liðinn. Áfrýjunarstefna, síðar útgefin, eða yfirlýsing um áfrýjun fresta ekki eiðsmáli, nema eiðsdómara sé sannað, að lögleg forföll eða óviðráðanleg atvik hafi hamlað.

Nú lýkst eiðsmál ekki, og getur eiðstefnandi þá tekið út eiðstefnu af nýju, enda þótt eiðsfrestur sé liðinn, ef hann gerir það innan 3 vikna frá því að eiðsmálið var síðast fyrir dómi, enda sé stefnufrestur ekki óhæfilega langur.

168. gr.

Dómari eiðsmáls skal leiðbeina aðiljum eftir því sem þörf gerist. Hann skal skýra eiðstaf fyrir þeim og gæta þess, að eiður eða drengskaparheit sé unnið að öllu leyti samkvæmt eiðsdómi. Áður en staðfesting fer fram, skal hann brýna alvarlega fyrir aðilja þýðing eiðs eða drengskaparheits og helgi, og leiða honum fyrir sjónir bæði þá lagalegu og siðferðislegu ábyrgð, sem visvitandi eða gálauslega röng eiðvinning eða heitvinning hefir í för með sér.

Dómari lætur aðilja hafa upp eftir sér þau orð, er viðkomandi staðreynd

varða, að viðhöfðum þeim formála, er í 1. eða 2. tölulið 3. málsg. 134. gr. segir, eftir því hversu ástatt er um trúmálaafstöðu hans.

169. gr.

Dómari eiðsmáls úrskurðar öll atriði varðandi formslið eða efni eiðsmáls á grundvelli eiðsdómsins. Úrskurðum hans um þau efni verður einungis haggð með kæru til æðra dóms eftir ákvæðum 199. gr., enda hvílir eiðsmálið á meðan.

170. gr.

Nú deyr sá aðili, sem heimilað var að vinna eið eða drengskaparheit, eða er úrskurðaður óhæfur til þeirra athafna, og getur þá sá aðili, er hag hefði haft af staðfestingunni, snúið sér til dómara aðalmálsins með skriflegri beiðni um endurupptöku þess, ásamt sönnun fyrir láti aðilja eða óhæfi hans til eið- eða heitvinnings. Dómari skal þá kveðja aðilja eða eftirmenn þeirra til þings á varnarþingi aðalmálsins og úrskurða, eftir að þeir hafa átt kost á að tala máli sínu, hvort mál skuli tekið upp af nýju. Úrskurð þann má kæra til æðra dóms eftir 199. gr., enda hvílir málið á meðan.

Nú er endurupptaka samkvæmt 1. málsgrein ákveðin, og fellir dómari þá, með eða án nýrra gagna, dóminn úr gildi og kveður upp nýjan dóm, þar sem fullt tillit sé tekið til hins breytta ástands og nýrra upplýsinga, sem fram kunna að koma að öðru leyti.

XI. KAFLI

Um gjafsókn.

171. gr.

Orðið gjafsókn nær í kafla þessum bæði til gjafsóknar og gjafvarnar.

Dómsmálaráðuneytið veitir gjafsókn.

Athuga skal málstað umsækjanda eftir föngum áður en gjafsókn er veitt.

Í gjafsóknarbréfi skal taka fram, í hvaða máli og fyrir hvaða dómi gjafsókn sé veitt.

Gjafsókn nær hæði til aðalmálsins og aukamála í sambandi við það, svo sem vitnamála, matsmála, eiðsmála, svo og til löghanns, kyrrsetningar og aðfarargerða til tryggingar dómkröfum þess, nema takmarkanir séu gerðar í gjafsóknarbréfi.

172. gr.

Gjafsókn má veita, auk þess, sem sérstaklega kann að vera ákveðið í lögum:

1. Kirkjum, skólum, sjúkrahúsum, sem rekin eru á kostnað hins opinbera, hreppsfélögum, bæjarfélögum og stofnunum, sem hafa að markmiði umönnun sjúkra og aðra mannúðar- og líknarstarfsemi.
2. Einstökum mönnum, sem eru svo illa stæðir fjárhagslega, að þeir mega ekki án þess fjár vera frá framfærslu sinni eða sinna eða frá atvinnurekstri sínum, er fara mundi til málsins. Með beiðni um gjafsókn fylgi vottorð formanns niðurrjónunarnefndar um fjárhag og ástæður umsækjanda.

Annars ríkis borgurum má því aðeins gjafsókn veita, að samskonar hlunnindi séu veitt islenzkum ríkisborgurum í þeirra landi.

173. gr.

Gjafsóknarhafi fær þessi hlunnindi:

1. Hann er undanþeginu greiðslu allra réttargjalda fyrir dómsathafnir þær, sem gjafsókn nær til.
2. Hann fær ókeypis eftirrit allra þeirra skjala, þar á meðal ágrip dómsgerða, er embættis- eða sýslunarmenn afgreiða til afnota við áðurnefndar dómsathafnir.
3. Honum er skipaður talsmaður, nema þess þyki engin þörf, og ríkissjóður greiðir talsmanni ferðakostnað og þóknun fyrir málflutning eftir ákvörðun dómara, er fyrir dómsathöfn þeirri stendur, sem gjafsókn nær til.
4. Ríkissjóður greiðir fyrir hann gjöld fyrir allar birtingar og tilkynningar, er mál hans útheimtir eða dómsathafnir í sambandi við það, þóknun til þingvotta, vitna, mats- og skoðunarmanna og önnur slík gjöld.

174. gr.

Svipta má mann gjafsókn, ef í ljós kemur, að hún hefir verið ófyrirsynju veitt, eða hagur hans hreytist svo, að honum er hennar ekki lengur þörf.

Gjafsókn skiptir engu máli um skyldu gjafsóknarhafa til greiðslu málskostnaðar til gagnaðilja síns, né um skyldu hans til að greiða kostnað af málinu. Nú er gagnaðili dæmdur til að greiða málskostnað, og skal þá ákveða í dómi, hversu mikill hluti þess málskostnaðar skuli renna til gjafsóknarhafa, eftir því, hvern kostnað hann kann að hafa sjálfur haft af málinu, og hversu mikill hluti málskostnaðarins skuli renna í ríkissjóð.

XII. KAFLI

Um málskostnað.

175. gr.

Til málskostnaðar telst:

1. Sáttakostnaður.
2. Gjöld fyrir eftirrit og ágrip dómsgerða.
3. Réttargjöld í ríkissjóð.
4. Óhjákvæmilegur ferðakostnaður dómara, aðilja og umboðsmanna þeirra.
5. Þóknun matsmanns, vitna og rannsóknarmanna.
6. Þingvottagjöld og greiðslur fyrir birtingar stefna og annara tilkynninga.
7. Kostnaður af flutningi málsins beinlínis, hæfilega metinn eða eftir samningi aðilja.
8. Annar kostnaður, er kann að stafa beinlínis af málinu.
Málskostnaður verður því aðeins dæmdur, að aðili krefjist þess.

176. gr.

Sá, er krefst dómsathafnar, greiðir kostnað af henni um sinn. Nú lætur dómari fara fram af sjálfdáðum birtingar eða tilkynningar eða dómsathafnir lögum þessum samkvæmt, og skal sá kostnaður lagður út úr rikissjóði í bili. Dómari ákveður síðan, hvort annar aðili, einn eða báðir, skuli greiða, og í hvaða hlutföllum.

177. gr.

Sá, er tapar máli í öllu verulegu, skal dæmdur til að greiða gagnaðilja sínum málskostnað.

Ennfremur skal aðili dæmdur til að greiða gagnaðilja sínum málskostnað, hvernig sem málsúrslit verða:

1. Ef hann hefir höfðað mál að þarflausu.
2. Ef hann hefir brotið sáttalöggjöfina samkvæmt 12. gr.
3. Ef hann hefir dregið mál að mun lengur en þörf var á, haft uppi vísitandi rangar kröfur eða borið fram vísitandi rangar skýrslur um málsatvik.
4. Ef hann hefir gert ráðstafanir eða látið fara fram dómsathöfn, sem sýnilega var þarflaus eða þýðingarlaus, þá getur gagnaðili krafizt af honum greiðslu þess kostnaðar, sem hann hefir haft af slíkri ráðstöfun eða dómsathöfn.

178. gr.

Nú vinnur maður mál að nokkru, en tapar því að nokkru, eða veruleg vafaatriði eru í máli, og getur dómari þá skipt málskostnaði milli aðilja eða látið hann falla niður með öllu.

179. gr.

Nú skulu málsúrslit velta á eiði eða drengskaparheiti aðilja, og skal þá sá venjulega greiða málskostnað, sem tapar vegna þess, að eiður eða heit verður unnið eða verður ekki unnið.

Nú eru sumar kröfur taldar fullsannaðar, en sumar verða láttnar koma undir eiði eða drengskaparheiti aðilja, og er þá rétt að dæma þann, er tapar að því leyti, til að greiða nokkurn hluta málskostnaðar, en láta hinn fara eftir 1. málsg.

180. gr.

Nú er máli vísað frá dómi eða það er hafið, og skal þá sækjandi greiða málskostnað.

Ef sækjandi þingfestir ekki mál sitt, þá skal hann greiða stefndum ómaksbætur. Samsvarandi gildir um aukamál í sambandi við aðalmál, sjálfstæð vitna- og matsmál o. s. frv. Í eiðsmáli getur eiðsdómari með sama hætti dæmt eiðstefndum ómaksbætur.

181. gr.

Nú hefir maður höfðað gagnsök til sjálfstæðs dóms, og skal þá fara um málskostnað sem áður segir um aðalsök.

Meðalgöngumann má dæma til greiðslu þess kostnaðar, sem hann bakar aðiljum, samkvæmt 177.—180. gr.

Ef fleiri eru sakaraðiljar eða samaðiljar, skal að jafnaði dæma þá til greiðslu málskostnaðar in solidum, ef þess er krafizt, en ella hvern (hvorn) til greiðslu tiltekings hluta í krónutali.

Ef fleirum aðiljum eða samaðiljum skal dæma málskostnað, skal dæma þeim hann báðum eða öllum í einni heild, nema sérstaklega hafi verið krafizt skiptingar á honum milli þeirra.

182. gr.

Nú gerir umboðsmaður aðilja sig sekan í ávirðingum þeim, sem í 3. eða 4. tölulið 177. gr. segir, og má þá dæma hann út af fyrir sig eða með umbjóðanda til að greiða kostnað þann, er þær hafa valdið gagnaðilja, enda hafi sá, er slíka kröfu gerir, gert viðkomandi viðvart um hana í tíma, svo að hann megi vörnum við koma, ef hann vill.

183. gr.

Nú höfðar maður erlendis búsettur mál fyrir islenzkum dómi, og getur þá stefndur gert þá kröfu á þingfestingardeg, að stefnandi setji þá tryggingu fyrir greiðslu málskostnaðar innan ákveðins tíma, sem dómari tiltekur. Ef hann gerir það ekki, skal vísa máli frá dómi.

Ef menn búsettir á Íslandi eru undanþegnir því að setja samskonar tryggingu í landi stefnanda, skal hann einnig vera undanþeginn því hér á landi.

184. gr.

Rétt er aðilja að leggja fram í máli sundurliðaðan reikning yfir kostnað sinn, og skal þá að jafnaði dæma honum þann kostnað, sem hann hefir haft af málinu.

185. gr.

Dómari kveður í dómi aðalmálsins á um greiðslu þess kostnaðar, sem á er fallinn, þegar dómur er upp kveðinn, og tiltekur upphæð hans, hvernig sem um hann kann að hafa verið samið. Kostnað, er síðar fellur á, má leggja undir úrskurð fógeta.

Þegar svo stendur á sem í 4. tölul. 177. gr. segir, sbr. 182. gr., getur aðili krafizt sérstaklega ákvörðunar á málskostnaði, er gagnaðili hans eða umboðsmaður hans skal greiða. Samsvarandi gildir, ef stefndi þingfestir ekki mál sitt, þar á meðal mats-, vitna- og eiðsmál.

Fógeta-, skipta- og upphöðsréttur geta metið aðilja málskostnað fyrir þeim dómum með aðfararhæfum úrskurðum.

186. gr.

Ákvörðunum um málskostnað samkvæmt 182., 183. og 2. og 3. málgr. 185. gr. geta viðkomendur kært til æðra dóms eftir ákvæðum 199. gr. Ákvörðun um málskostnað samkvæmt 185. gr. 1. málgr. má og kæra eftir 199. gr. sérstaklega, enda þótt viðkomandi vilji una við ákvörðun dómara um aðalmálið.

XIII. KAFLI

Um réttarfarssektir.

187. gr.

Sektir samkvæmt lögum þessum getur dómari dæmt af sjálfsdáðum, þegar skilyrði til sektardóms eru fyrir hendi.

Sektir samkvæmt lögum þessum renna í rikissjóð, nema öðruvísi sé sérstaklega ákveðið.

188. gr.

Aðilja skal dæma í sekt:

1. Fyrir brot á sáttalöggjöfinni samkvæmt 12. gr., 10—100 krónur.
2. Fyrir þersýnilega tilefnislausu málshöfðun, 20—200 krónur.
3. Fyrir þarflausan drátt á máli, 10—200 krónur.
4. Fyrir að gera visvitandi rangar kröfur eða flytja fram visvitandi rangar staðhæfingar til sóknar eða varnar, 20—500 krónur.
5. Fyrir ósæmileg ummæli, skrifleg eða munnleg, fyrir dómi, um dómara, gagnaðilja eða umboðsmann hans, eða aðra menn eða í öðru sambandi, 20—200 krónur.

Málflutningsumboðsmann, sem sekur verður um brot þau, sem í 3.—5. tölul. segir, skal dæma í sekt, einan sér eða ásamt umbjóðanda sínum, eftir því sem á stendur, samkvæmt áðurnefndum töluliðum.

Þá menn aðra, er skýrslu gefa fyrir dómi, skal sekta eftir 5. tölulið 1. málsgreinar.

Sá, sem annars kemur hneykslanlega eða ósæmilega fram fyrir dómi, sbr. 39. gr., skal sekta um 5—200 krónur.

Ef refsing liggur þar að auki við áðurnefndum brotum eftir öðrum lögum, má koma henni fram í sérstöku máli án tillits til ákvörðunar um réttarfarssektina.

Ákvæði greinar þessarar taka einnig til aukamála í sambandi við aðalmál, svo og sjálfstæðra dómsathafna, sem ekki standa í slíku sambandi við neitt dómsmál, og til fógeta-, skipta- og uppboðsgerða, eftir því sem við á.

189. gr.

Sektir á hendur aðilja eða umboðsmanni hans, er þeir vinna til fyrir framferði sitt í aðalmálinu, skal ákveða í dómi þess, eða ef það verður hafið eða fellur annars niður, þá um leið og sú ákvörðun er tekin. Samsvarandi gildir um sekt á hendur þessum aðiljum í aukamálum við dómsmál, sem sjálfstætt eru rekin, og málum þeim, er í síðustu málsgrein 185. gr. segir. Sektir annars skulu að jafnaði ákveðnar jafnskjótt sem brot er framið fyrir dómi.

Ákvörðun dómara um réttarfarssekt má jafnan kæra til æðra dóms eftir ákvæðum 199. gr. Sú kæra frestar ekki máli.

XIV. KAFLI

Um dóma og úrskurði.

190. gr.

Úrskurði alla um einstök atriði máls, eða aukamála í sambandi við það, er ráða þarf til lykta allt til dómstöku þess, skal kveða upp þegar í stað eða svo fljótt sem unnt er eftir að atriði er tekið til úrskurðar.

Úrskurður skal vera byggður á forsendum, eftir því sem við á. Þar skal greina aðilja, málið, sem úrskurður á við, og helztu málsástæður, svo og niðurstöðu dómarsins.

Í sjálfstæðum vitna- og matsmálum, svo og í skipta-, fógeta- og uppboðsmálum gilda ákvæði 1. og 2. málsgr., eftir því sem við á.

191. gr.

Í munnlega fluttum málum skal venjulega kveða upp dóm áður en annað mál er tekið til munnlegs flutnings, og jafnan svo fljótt sem við verður komið.

Í skriflega fluttum málum skal kveða upp dóm svo fljótt sem kostur er á, og ekki síðar en 2 vikum eftir dómstöku.

Ef ekki er kostur að kveða upp dóm eða úrskurð svo fljótt sem sagt hefir verið, ber dómara að greina nákvæmlega orsakir til þess, svo sem að aðrar tilteknar embættisathafnir, sem ekki þoldu bið, hafi valdið drætti, veikindi, ef mál er sérstaklega umfangsmikið, vandasamt o. s. frv.

192. gr.

Nú er dómur fjölskipaður og mál munnlega flutt, og skulu þá allir dómendur hafa heyrt flutning þess. Ef þeir mega ekki allir taka þátt í uppsögu dóms, skal dómara nefna í stað þess eða þeirra, sem við hefir misst, og endurtaka munnlegan flutning málsins. Afl atkvæða skal ráða úrslitum um hvert atriði. Nú verður dómari í minni hluta um eitthvert atriði, og skal hann þá allt að einu taka þátt í ályktun um önnur atriði, er síðar skal til lykta ráða. Formaður dóms stýrir atkvæðagreiðslu og sér um samningu dóms. Allir skulu dómendur sitja dómþing, þegar dómur er upp kveðinn, og undirrita hann.

193. gr.

Í dómi skal greina nöfn, heimili og stöðu aðilja svo skýrt, að ekki verði um villzt, númer málsins, þing og stað og stund, er hann er uppkveðinn, hvenær málið var tekið til dóms, nafn eða nöfn dómenda, ef fleiri eru, kröfur aðilja, málsatvik og málsástæður þær, er máli þykja skipta, hvað sannað sé eða ómótmælt, hugleiðingar dómstólsins og niðurstöðu, réttarfarssektir, ef því er að skipta, ákvörðun um málskostnað og annað, er taka þarf fram, eftir því sem á stendur. Í dómsniðurlag skal, eins og tízka hefir verið, draga saman aðalniðurstöðu dómarsins, að því leyti sem henni kann að þurfa að fullnægja með aðför, svo og ef hann hefir sýknað aðilja að einhverju leyti eða öllu eða vísað máli frá eða einhverjum hluta þess, um réttarfarssektir, um málsúrslit sam-

kvæmt eiði eða drengskaparheiti, innan hvaða tíma dómi skuli fullnægja o. s. frv.

Dæma má menn að viðlögðum dag- eða vikusektum til aðilja til að vinna verk, annað en peningagreiðslu, þar á meðal til að skila hlut af hendi, ef það þykir hentug aðferð til að knýja aðilja til að fullnægja dómi. Krafa til óinnheimtra sekta fellur niður jafnskjótt sem dæmdur fullnægir dómi, eða sannar eða gerir sennilegt, að honum sé ómögulegt að gera það. Getur aðili fengið mál tekið upp aftur fyrir þeim dómi, er dæmdi það, og dómi breytt, allt eftir ákvæðum 170. gr., svo sem við á. Yfirlýsing um kröfu um endurupptöku máls frestar aðför til innheimtu sekta, enda sé krafa um endurupptökuna komin til dómara innan viku eftir að yfirlýsingin kom fram fyrir fógeta.

Í dómum, þar sem aðilja er bönnuð athöfn eða hann er skyldaður til að þola athöfn eða ástand, getur dómari tiltekið frest, ef það þykir nauðsynlegt eða sanngjarnt, til þess að hann megi koma svo högum sínum, að fullnusta dómsins baki honum sem minnst tjón eða óhagræði.

Dómar og úrskurðir skulu vera svo glöggir og skýrir sem kostur er á. Má ekki skirskota til sannana eða atvika, er síðar kynnu að koma fram, nema að því leyti sem málsúrslit eiga að velta á eiði eða drengskaparheiti.

Fullnægja má dómi eða úrskurði samkvæmt efni sínu með aðför, þótt þess sé ekki sérstaklega getið.

194. gr.

Dómari tilkynnir aðiljum eða umboðsmönnum þeirra, hvar og hvenær dómur eða úrskurður verði upp kveðinn, með þeim fyrirvara og þeim hætti, er honum þykir hlýða hverju sinni.

Niðurlag dóms eða úrskurðar skal lesa upp á dómþingi í heyranda hljóði.

Ef aðili hefir ekki verið við dómsuppsögu staddur, skal sá, er byggja vill rétt á dómnum eða vill láta fresti samkv. honum byrja að liða, birta hann með sama hætti sem stefnu.

Gagnvart þeim aðilja, sem við er staddur dómsuppsögu, hefst eiðsfrestur og aðfararfrestur frá þeim degi, en annars frá hirtingardegi. Geta skal þess í þingbók, hvort aðili hafi verið viðstaddur dómsuppsögu eða úrskurðar, svo og i eftirriti af dómsathöfnum þessum.

195. gr.

Dómur er bindandi um úrslit sakarefnis milli aðilja og þeirra, sem að lögum koma í stað þeirra, um þær kröfur, er þar eru dæmdar að efni til.

Dómur er bindandi fyrir dómara, er hann hefir verið upp kveðinn samkvæmt 2. málgr. 194. gr. Þó getur dómari, bæði af sjálfsdáðum og eftir kröfu aðilja, leiðrétt ritvillur, reikningskekkjur, nafnskekkjur og aðrar bersýnilegar skekkjur í dómi, en kveðja skal hann þá aðilja eða málflytjendur þeirra fyrir sig, nema um bersýnilegar ritvillur sé að ræða, og benda þeim á leiðréttingarnar og bóka glögg, hvað leiðrétt hafi verið. Eftirrit, sem út kunna að hafa verið gefin af dómi eða úrskurði, skal afhenda dómara um leið til leiðréttingar, en frestir teljast frá uppkvaðningu samkvæmt 3. og 4. málsgrein 194. gr.

196. gr.

Dómur hefir fullt sönnunargildi um þau málsatvik, er í honum greinir, þar til hið gagnstæða er sannað.

Krafa, sem dæmd er að efni til, verður ekki horin undir sama eða hliðsettan dómstól af nýju, framur en í lögum þessum segir. Nýju máli um slíka kröfu skal vísa frá dómi.

XV. KAFLI

Um málskot.

197. gr.

Dómsathöfnum þeim, sem ekki sæta kæru til æðra dóms, samkvæmt 198., sbr. 199. gr., má áfrýja innan 3 mánaða frá dómsuppsögn eða lokum dómsathafnar. Haldast skulu þó ákvæði 96. gr. skiptalaga 12. apríl 1878, lögtakslaga 16. des. 1885, 11. gr., og 8. gr. laga nr. 35 2. nóv. 1914.

Áfrýjunarleyfi í málum þeim, er í 1. málslið 1. málsg. segir, getur dómsmálaráðuneytið þó veitt, þótt áfrýjunarfrestur sé liðinn, næstu 6 almanaks-mánuði. Ennfremur má veita slíkt leyfi næstu 2 ár frá áðurnefndum tíma, ef aðilja hefir ekki verið unnt að áfrýja fyrr, enda verði honum sjálfum ekki um það kennt.

198. gr.

Kæru til æðra dóms sæta:

1. Dómsathafnir þær, er í lögum þessum greinir.
2. Úrskurðir í sjálfstæðum mats-, vitna- og eiðsmálum, svo og þau mál sjálf.
3. Úrskurðir skiptaréttar, þar á meðal úrskurðir í sambandi við nauðasamninga, nema úrskurðir um:
 - a. Töku bús til gjaldþrotaskipta, meðan skuldunautur lifir.
 - b. Réttmæti kröfu til greiðslu eða eignar í bú og sæti kröfu í kröfuflokki.
 - c. Hvaða eignir draga skuli undir skipti.
 - d. Riftingu ráðstafana, að svo miklu leyti sem þau atriði kunna að koma undir úrlausn skiptaréttar.
 - e. Skiptagerðin sjálf.
4. Úrskurðir fógætaréttar, nema:
 - a. Um það, hvort fógætagerð skuli yfir höfuð fara fram eða ekki.
 - b. Til hvaða verðmæta hún skuli ná.
 - c. Fógætagerðin sjálf.
5. Úrskurðir uppboðsréttar, nema:
 - a. Um það, hvort uppboð skuli yfir höfuð fara fram eða ekki.
 - b. Hvaða verðmæti skuli selja.
 - c. Uppboðsgerðin sjálf.
 - d. Hverjir skuli fá uppboðsandvirði greitt og hversu mikið hver.
 - e. Útgáfa uppboðsafsals á fasteign eða skipi.

199. gr.

Sá, er kæra vill dómsathöfn, segir dómara til þess innan viku samkv. 3. og 4. málsgrein 194. gr., eða frá lokum dómsathafnar þeirrar, er kæra skal, bréflega eða með bókun í þingbók. Gerir kærandi kröfu sína í beiðni eða bókun og skýrir þær nánar, ef hann vill, enda mega ný gögn og ný atvik eða málsástæður koma fyrir æðra dóm. Með beiðni leggur kærandi 30 krónur í dómgjöld fyrir æðra dómi, og sendir dómari vottorð um þá greiðslu með skjölum málsins. Því næst skal dómari gefa út þegar í stað eftirrit í þrennu lagi af öllu því, sem skjöl málsins og þingbækur greina um kæruefnið. Jafnframt getur hann, ef hann vill, látið fylgja hverju eintaki athugasemdir sínar. Síðan sendir dómari eitt eintakið til æðra dóms og aðiljum eða umboðsmanni þeirra sitt eintakið hvorum. Innan viku eftir að skjölin komu til æðra dóms geta aðiljar sent honum athugasemdir sínar, og getur hann þá þegar lokið dómsorði á kærutriði. Jafnan skal þó athuga skjöl þau, er aðiljar senda, svo framarlega sem málinu er þá ekki lokið í æðra dómi.

Nú virðist héraðsdómara kæra á engum rökum byggð, og getur hann þá ákveðið, að kærandi skuli, ef gagnaðili krefst þess, setja tryggingu fyrir tjóni eða óhagræði, er kæran kann að baka gagnaðilja, svo framarlega sem hún veldur frestun málsins. Tryggingu skal setja innan viku eftir að kæru var lýst. Ella afgreiðir dómari ekki skjölin og mál fer leiðar sinnar.

Æðri dómur getur frestað máli og lagt fyrir héraðsdómara að leita frekari upplýsinga um einstök atriði. Einnig getur æðri dómur, með þeim fyrirvara, er hann telur hæfilegan, veitt aðiljum kost á að koma fyrir sig og flytja málið munnlega eða skriflega. Ef kærandi gerir það ekki, eða ef ekki koma þær upplýsingar innan tiltekins tíma, sem héraðsdómari kann að hafa verið krafinn um, þá getur æðri dómur vísað máli frá sér. En rétt er aðilja þá að kæra mál einu sinni af nýju.

Nú er mál munnlega flutt, og kveður æðri dómur þá þegar að málflutningi loknum upp dóm um málið. Annarskostar skal dæma það eftir skjölum þeim, sem fyrir liggja, og skal það gert innan viku eftir að dómstóllinn tók það undir dóm sinn, nema mál sé sérstaklega flókið eða vandasamt, en aldrei má dómsuppsaga þó dragast lengur en 2 vikur. Æðri dómur skal þegar í stað senda héraðsdómara dóm sinn.

Æðri dómur kveður á um greiðslu kostnaðar af kæru. Svo getur hann og dæmt aðilja eða umboðsmann hans til sekta eftir XIII. kafla, eftir því sem við á.

XVI. KAFLI

Um sjó- og verzlunardómsmál.

200. gr.

Sjó- og verzlunardómur fer með og dæmir þessi mál:

1. Einkamál og refsímál um efni þau, er greinir í siglingalögum og sjómanna-
lögum — að undanskildum málum um réttindi yfir skipum samkvæmt II.
kafla siglingalaganna — og mál um vátryggingu gegn hætum á sjó.

2. Mál út af verzlunarskiptum kaupmanna sín á milli, verksmiðjueigenda eða annara, er líkt stendur á um, mál út af firma, vörumerki, um rétt til að fá firma eða vörumerki skráð eða um afskráningu þeirra, mál út af efn-um þeim, er í lögum um hlutafélög eða samvinnufélög greinir, og mál út af brotum á þessum lögum eða ákvæðum laga um verzlunarláttu, enda virðist dómara þörf sérþekkingar til að fara með og dæma málið.
3. Einnig getur héraðsdómari, ef honum þykir þess þörf, kvatt til sérfróða menn til að fara með og dæma mál um önnur teknisk atriði, svo sem hús- byggingu, meiri háttar mannvirki önnur o. s. frv.

Nú er kröfu, er sæta skyldi meðferð samkvæmt 1., 2. eða 3. tölul. að fram- an, lýst í bú, og skal þá ágreiningur um réttmæti kröfunnar eða um stöðu hennar í skuldaráð fara fyrir sjó- og verzlunardóm, ef aðili krefst þess eða skiptaráðandi telur það hentugra.

Aðiljar einkamáls geta samið svo, að mál samkvæmt þessari grein skuli sæta meðferð almenns héraðsdóms.

Gagnkröfu til skuldajafnaðar má héra undir sjó- og verzlunardóm, enda þótt hún sé ekki þesskonar krafa. Nú er sjó- eða verzlunardómskrafa borin upp til skuldajafnaðar við almenna kröfu, og getur þá héraðsdómari nefnt með sér tvo sérfróða menn til að dæma um gagnkröfuna.

201. gr.

Héraðsdómari er formaður sjó- og verzlunardóms. Auk þess er dómur skip- aður tveimur meðdómsmönnum, sem sjó- og verzlunardómsmenn heita. Þeir skulu vera að minnsta kosti 30 ára að aldri, hafa óflekkað mannorð, vera lög- ráðir og fjár síns ráðandi, vera búsettir innan sjó- og verzlunardómsþinghár og hafa sérþekkingu á siglingum, útgerð, vélstörfum, vörum, váttryggingarstarfsemi eða verzlunarviðskiptum, einni grein hver eða fleirum. Þar sem sjó- og verzlunardómsþinghár eru ákveðnar, skipar dómsmálaráðherra sjó- og verzlunardómsmenn í hverri þeirra, að fengnum tillögum viðkomandi bæjar- eða sveit- arstjórnar, til 4 ára í senn, og ákveður tölu þeirra. Það er borgaraskylda að taka við skipun eitt kjörtímabil í senn og lengur, ef hörgull er, að dómi ráð- herra, á hæfum mönnum til starfans. Dómari tekur með sér til meðferðar hvers máls einhverja tvo þeirra sjó- og verzlunardómsmanna, sem skipaðir hafa verið. Þar sem sjó- og verzlunardómsþinghár hafa ekki verið ákveðnar, nefnir héraðsdómari meðdómsmenn í hverju máli. Sama er og, ef ekki er í sjódóms- og verzlunarþinghá nægur kostur skipaðra sjó- og verzlunardómsmanna.

202. gr.

Hver kaupstaður er sjó- og verzlunardómsþinghá. Leggja má til kaupstaðar í þessu skyni nágrenni hans. Sameina má og þinghár annars í eina sjó- og verzlunardómsþinghá eða skipta þinghámi í sjó- og verzlunardómsþinghár. Dómsmálaráðherra ákveður sjó- og verzlunardómsþinghár, að fengnum tillög- um viðkomandi héraðsdómara.

203. gr.

Sjó- og verzlunardómsmaður skal, áður en hann tekur fyrsta sinni til starfa, undirrita drengskaparheit um það, að hann skuli gegna starfanum með samvitzkusemi og óhlutdrægni í hvívetna.

Sjó- og verzlunardómsmenn fá greiddar úr rikissjóði 4—12 krónur fyrir þau þinghöld, sem þeir sitja í á sama degi, og að auki fyrir þátttöku í dómsuppsögn í hverju skriflega fluttu máli, svo og endurgjald fyrir óhjákvæmilegan ferðakostnað. Formaðnr ákveður upphæðirnar. Ákvörðun hans um þær getnr bæði sjó- og verzlunardómsmaður og dómsmálaráðherra kært samkvæmt 199. gr.

204. gr.

Útgerðarmanni má stefna í málum varðandi útgerðina á varnarþingi hans samkvæmt 73. gr. eða þar sem skip er skrásett að eiga heima.

Samsvarandi er um mál á hendur skipstjóra eða skipshöfn vegna skyldu- starfa þeirra.

Nú á maðnr kröfu að heimta, sem er sjóveðtryggð með skipi, farmi eða farmgjaldi, og má þá höfða mál til innheimtu kröfunnar, ef sjóveð hefir verið kyrrsett, þar sem kyrrsétningin fór fram.

Mál út af ákvörðnn eða skiptingn hjarglauna má höfða þar, sem hjargað var, eða þar sem björgunargóssið var flutt á land.

205. gr.

Formaðnr sjó- og verzlunardóms gefnr út stefnu, stýrir dómi og heldur þingbók. Hann sker og úr um hæfileika meðdómsmanna. Meðdómsmenn þarf ekki að kveðja til, ef formaður telur víst, að einungis verði lögð fram skjöl í máli eða frestnr veittnr. Svo getnr formaður einn tekið við sjóferðaskýrslu, sem ekki má dragast, dómkvatt menn og hafið rannsókn, sem ekki má fresta, þar til meðdómsmanna er kostur.

Að öðru leyti gilda almenn ákvæði laga þessara um sjó- og verzlunardóms- mál.

206. gr.

Til skoðunar- og matsgerða og annara slíkra gerða, er sjó- og verzlun- ardómnr stendur fyrir, skal kveðja aðilja eða umboðsmenn þeirra, ef þess er kostur án þess að athöfnin dragist fyrir það um of.

Þegar sjóferðaskýrsla er gefin fyrir dómi, skal dómari bera saman skips- bækurnar og eftirrit þeirra, er skipstjóri skal hafa með sér. Síðan spyr dómur- inn skipstjóra og skipverja og lætnr þá skýra frá því, er þeir vita og máli virð- ist skipta. Um yfirheyrslur fer annars eftir viðeigandi ákvæðum laga þessara.

Nú hefir skip farizt, beðið tjón eða lent í háska að öðru leyti, og ber þá sjó- og verzlunardómi að rannsaka eftir föngum öll þau atriði, er máli skipta, svo sem um skip og útbúnað þess, farm, framferði skipstjóra og skipshafnar, hafnsögumanns o. s. frv. Skal rannsókn venjulega fara fram þar, sem skip

tekur fyrst höfn eftir slys eða á ákvörðunarstað þess, en ef skip hefir farizt, þar sem hallkvæmast þykir.

Ef rannsókn leiðir í ljós, að hegningarverð vanræksla hafi átt sér stað, fer sjó- og verzlunardómur með mál vegna þess, þar sem rannsókn fór fram, nema dómsmálaráðherra ákveði annað varnarþing.

XVII. KAFLI

Um víxilmál og tékka o. fl.

207. gr.

Mál, er fara eftir þessum kafla, eru:

1. Vixilmál, en þau eru:
 - a. Mál gegn útgefendum, framseljendum og samþykkjendum víxla á hendur öðrum manni, og gegn útgefendum og framseljendum eigin víxla þeim til lúkningar eða til að koma fram endurgreiðslukröfu eftir vixilrétti.
 - b. Mál gegn útgefendum og framseljendum víxla sökum skorts á samþykki til greiðslu vixilupphæðar eða þess hluta hennar, er ekki hefir verið samþykktur.
 - c. Mál gegn ábyrgðarmönnum (avalistum) vixilupphæðar.
2. Mál til endurgjaldskröfu gegn tékkaskuldara samkvæmt lögum um tékka.
3. Mál til greiðslu skuldar samkvæmt skuldabréfi, enda hafi svo verið um samið og sá samningur verið skráður í texta skuldabréfsins.

208. gr.

Þessar varnir einar um efni máls getur varnaraðili haft uppi:

- a. Að mál sé höfðað af röngum aðilja eða gegn röngum aðilja.
- b. Að aðilja hafi að lögum skort hæfileika til að taka á sig skuldbindinguna.
- c. Að undirskrift skjals sé fölsuð eða innihald þess.

Í vixilmálum má og koma að vörnum, er varða form og efni vixils, eða aðferðina til að halda vixilkröfu í gildi, og önnur atriði, sem samkvæmt vixilögum eru skilyrði til að koma vixilrétti fram. Samsvarandi gildir um tékkamál.

Í málum samkvæmt 3. tölul. 207. gr. getur varnaraðili enn fremur haft uppi varnir, ef hann á ekki að sanna staðreyndir þær, sem þær byggjast á, eða þær má sanna með skjölum, sem hann hefir þegar við höndina.

Gagnkröfur til skuldajafnaðar eða til sjálfstæðs dóms má hafa uppi í málum samkvæmt þessum kafla, ef gagnkrafa er samskonar sem aðalkrafa. Svo má og koma vixilkröfu eða tékka fram hvorri gegn annari og gegn skuldabréfskröfu. Í vixil- og tékkamálum má og koma að gagnkröfum, sem sprotnar eru af því, að aðili hefir ekki gefið tilkynningar þær til formanna sinna á tékka eða vixli, sem boðnar eru í tékka- og vixillögum.

209. gr.

Ef aðiljar eru á það sáttir, má koma að í málum þessum öllum vörnum, sem hafa má uppi í einkamálum almennt.

Nú missir aðili færi á að koma vörnum að, og getur hann þá höfðað mál eftir almennum reglum gegn stefnanda til skaðabótageiðslu.

Nú lætur stefnandi fara fram kyrrsetningu til tryggingar kröfu samkvæmt 207. gr., og þarf hann þá ekki að setja tryggingu vegna kyrrsetningarinnar, nema fram komi þá varnir, er koma má að samkvæmt 208. gr.

210. gr.

Að öðru leyti fer um mál þessi eftir öðrum ákvæðum laga þessara.

XVIII. KAFLI

Um mál til faðernis óskilgetinna barna.

211. gr.

Sóknaraðili barnsfaðernismáls er móðir, meðan hún ein framfærir barn, síðan sá einstaklingur, er framfærslu þess hefir að einhverju leyti eða öllu að lögum eða samkvæmt samningi, og loks sveit eða kaupstaður, sem við framfærslu barns hefir tekið að nokkru eða öllu.

Varnaraðili er sá maður eða þeir menn, sem eru taldir hafa haft samfarir við barnsmóður á getnaðartíma barnsins. Ef varnaraðili er látinn áður en mál er höfðað, má höfða það á hendur búi hans að tilstefndum skiptaráðanda eða skiptaforstjóra, ef opinber skipti eru höfð, en ella gegn erfingjum.

Ef vist má þykja eða líklegt, að fleiri hafi haft samfarir við móður á getnaðartíma barns (fósturs), skal stefna þeim báðum eða öllum.

Barnsfaðernismál skal höfða á varnarþingi stefnds samkvæmt 73. gr., eða því varnarþingi, er hann átti síðast á landi hér, ef hann er af landi farinn eða ókunnugt er, hvar hann er niður kominn, eða á varnarþingi, þar sem með bú hans er farið.

Viðkomandi héraðsdómara er skylt að kveðja varnaraðilja fyrir dóm eftir kröfu sóknaraðilja.

Barnsfaðernismál verður höfðað í fyrsta lagi, þegar kona hefir gengið 6 mánuði með samkvæmt vottorði þjónandi læknis eða þjónandi ljósmóður, og í síðasta lagi 2 árum eftir fæðingu, ef móðir er sóknaraðili, en annars 1 ári eftir að barn kom á framfæri sóknaraðilja. Fresti þessa getur dómsmálaráðherra lengt, ef sérstaklega stendur á.

212. gr.

Nú gengst varnaraðili við samförum við móður á getnaðartíma barns (fósturs), og verður hann þá dæmdur faðir þess, nema komið hafi fram í málinu, að fleiri hafi á tímabili þessu haft samfarir við móður, eða að líklegt megi telja, að svo hafi verið. Verður þá enginn dæmdur faðir, en allir verða þeir, eða báðir, dæmdir in solidum til að gefa með barninu og greiða barnsfararkostnað, með sama hætti að öðru eins og einn sé varnaraðili, nema sannað sé, með blóðrannsókn eða öðrum hætti, að einungis einn eða annar þeirra geti verið faðir að barninu.

213. gr.

Ef varnaraðili gengst ekki við samförunum, og ekki fæst með öðrum hætti full sönnun, skulu málsúrslit velta á eiði eða drengskaparheiti aðilja, synjunareiði mannsins (mannanna), ef ekkert er fram komið til styrktar framburði konunnar eða ef hún hefir líkur gegn sér, en fyllingareiði hennar að öðrum kosti.

Eiðstafur skal lúta að því, að maðurinn hafi eða hafi ekki haft holdlegar samfarir við konuna á nákvæmlega tilteknu tímabili, er barnið (fóstrið) telst vera komið undir á.

214. gr.

Læknir eða ljósmóðir, sem tekur við barni, skal þegar skrásetja skýrslu um öll þau atriði, er af má ráða um þroska barnsins, svo og spyrja móður um faðerni þess og skrásetja skýrslu hennar þar um.

Dómari skal af sjálfsdáðum afla allra upplýsinga og gagna til skýringar málinu. Hann getur látið sækja bæði konuna og manninn (mennina) með valdi til að gefa skýrslu fyrir dómi, konuna þó ekki, ef hún er sóknaraðili, enda skal visa máli frá dómi, ef hún kemur ekki fyrir dóm, neitar að gefa skýrslu, sem henni er unnt að gefa, eða neitar að leggja sig eða barnið undir blóðrannsókn. Ef þess er krafizt, getur dómari annars ákveðið, að blóðrannsókn skuli gera á öllum þeim, er máli skiptir, ef því verður við komið, enda getur hann fengið aðstoð lögreglu til slíkrar framkvæmdar, ef með þarf.

215. gr.

Sækjandi barnsfaðernismáls skal hafa gjafsókn í héraði. Í æðra dómi má ákveða sækjanda sömu kjör, ef málstaður hans þykir líklegri en málstaður varnaraðilja.

Að öðru leyti fer um barnsfaðernismál eftir almennum ákvæðum laga þessara.

XIX. KAFLI

Um mál til ógildingar skjala o. fl.

216. gr.

Með dómi má ógilda glötuð eða horfin skuldabréf, ásamt stofnum og vaxtamiðum, og hver önnur heimildarbréf. Ógildingardómur heimilar dómhafa að ráðstafa því, er skjalið hljóðar um, svo sem hann hefði það í höndum.

Skuldabréf með veði í fasteign skal ógilda á varnarþingi fasteignar, og ef það er með veði í skipi eða skipshluta, þar sem skip er skrásett. Önnur skjöl skal ógilda í þinghá, þar sem þau eru gefin út. Nú verður þessu ekki við komið, en skjal má þó ógilda hér á landi, og skal þá ógilda það á bæjarþingi Reykjavíkur, eða innan lögsagnarumdæmis beiðanda, og þá fyrir dómi í þinghá þeirri, sem héraðsdómari er búsettur í.

217. gr.

Aðili sendir dómara skriflega beiðni um ógildingu skjals, ásamt eftirriti af því, en ella með sem nákvæmasti lýsingu á því, svo og skýrslu um örlög

skjalsins. Dómari kveður upp úrskurð fyrir dómi svo fljótt sem unnt er um það, hvort beiðni skuli taka til greina. Synjunarúrskurð má kæra til æðra dóms eftir ákvæðum 199. gr.

218. gr.

Nú er beiðni samkvæmt 217. gr. tekin til greina, og gefur héraðsdómari þá út, með skirskotun til úrskurðarins, stefnu, þar sem kvaddur er hver sá, er kynni að hafa skjalið í höndum, til að koma fyrir dóm með það, með því að annars verði það ógilt með dómi samkvæmt kröfu stefnanda. Stefnufrestur skal vera 2—4 mánuðir frá síðustu birtingu stefnunnar, er stefnandi skal láta birta þrisvar sinnum í Lögbirtingablaðinu. Ef enginn kemur fram með skjalið eða mótmælir ógildingu þess, skal ógildingardómur kveðinn upp, nema gallar á málatilbúnaði séu því til fyrirstöðu. Annarskostar sker dómur úr því, hvort skjal skuli ógilda eða ekki.

Synjunardóm má kæra til æðra dóms eftir 199. gr. Um áfrýjun ógildingardóms fer eftir almennum reglum.

219. gr.

Haldast skulu sérákvæði laga um ógildingu farmskirteina, vixla, tékka, sparisjóðsbóka og Söfnunarsjóðs, bankavaxtabréfa veðdeilda Landsbankans og annara banka eða slíkra stofnana, svo og 20. gr. laga nr. 14 20. okt. 1905.

220. gr.

Nú sannar maður eða gerir sennilegt, að hann hafi öðlzt réttindi yfir fasteign, skrásettu skipi, bifreið eða viðskiptabréfi með samningi eða hefð, en hann skortir skilríki fyrir rétti sínum, og getur hann þá snúið sér til hlutaðeigandi héraðsdómara, er með mál hans skyldi fara samkvæmt 216. gr., ef ógildingar væri beiðzt. Um úrskurð, útgáfu stefnu og birtingu, stefnufrest og málsmeðferð gilda samsvarandi reglur sem um ógildingardómsmál. Sá, er eignardóm öðlast, hefir samkvæmt honum heimild til að ráða yfir og ráðstafa eigninni, eins og hann hefði til þess afsalsbréf eða annað viðeigandi skjal.

221. gr.

Haldast skulu gildandi reglur um meðferð fasteignamála samkvæmt landamerkjalogum og mál um lóðamerki og kvaðir á fasteignum í Reykjavík, þó svo, að beita skal ákvæðum þessara laga um þessi mál, að svo miklu leyti sem við verður komið.

Einnig skulu haldast fyrirmæli gildandi laga um mál til sviptingar lögræðis, um mál til að sanna dauða manns, sem ætla má, að farizt hafi af slysum, um mál til vefngingar faðernis skilgetinna barna og um hjónabandsmál.

XX. KAFLI

Niðurlagsákvæði.

222. gr.

Lög þessi öðlast gildi 1. sept. 1936.

Þau mál, sem þingfest hafa verið fyrir þann dag, fara eftir eldri reglum. Þó skulu eftirfarandi ákvæði laga þessara taka til dómsathafna, sem eru hluti af málum eða standa í sambandi við þau, ef athöfnin fer fram eftir nefndan dag:

- a. VIII. kafli, um stefnur og tilkynningar.
- b. 118.—120. gr., um útivist aðilja, hafningu máls og endurupptöku. Þó skal stefndur mega fá mál tekið upp einu sinni eftir 9. eða 14. gr. tilsk. 15. ág. 1832, ef hann hefir eigi mætt áður en lög þessi komu til framkvæmda.
- c. X. kafli, um mat dómara, vitni, matsgerðir, skjöl og eið eða drengskaparheit aðilja, enda hafi mál eða atriði ekki verið tekið til dóms eða úrskurðar fyrir nefndan dag.
- d. 194. gr., um dóma og úrskurði, eftir því sem við á.
- e. 197.—199. gr., um áfrýjun og kæru til æðra dóms, þó þannig, að 3 mánaða fresturinn telst frá þeim degi, er löggin gengu í gildi, enda verði áfrýjunar-fresturinn aldrei lengri en 6 mánuðir, og kærufrestur telst frá sama degi, en verði þó eigi lengri en 14 dagar.

223. gr.

Ákvæði IX., X. og XIV. kafla taka til málsmeðferðar fyrir skipta-, fógeta- og uppboðsrétti, eftir því, sem við verður komið, enda þótt þess sé ekki sérstaklega getið í lögum þessum.

224. gr.

Frá því, er lög þessi koma til framkvæmda, falla eftirfarandi lagaákvæði úr gildi:

Í N. L., sbr. kgsbr. 2. maí 1732:

1.—2.—3., 4., 15.—18., 20., 22.—24.

1.—3.—1., 6., 8., 9., 11.—14., 16., 27. og 30.

1.—6.—11., 15. og 18.

1.—8.—1. til 4., 7., 9. og 10.

1.—12.—1. til 3.

1.—13.—1. til 8., 12. til 14., 16. til 25., 28. og 29.

1.—14.—2. til 6.

1.—15.—1. og 2.

5.—1.—6. og 7.

5.—2.—60. og 88.

5.—5.—5. og 7.

5.—13.—4., 5. og 44.

Tilsk. 17. maí 1690, um áfrýjun úrskurða.

Tilsk. 5. nóv. 1723, um eiðvinningar.

Tilsk. 19. ágúst 1735, um réttarins þjóna í Noregi.

- Tilsk. 3. marz 1741, um vitnaleiðslur.
 Konungsbréf 3. jan. 1755, um höfðun skuldamála.
 Opið bréf 16. sept. 1778, um vitnisburð hjóna.
 Tilsk. 30. sept. 1778, um uppsögu dóma.
 Tilsk. 5. júlí 1793, um undirskrift dómara í þinghók.
 Tilsk. 10. júlí 1795, um sáttanefndir.
 Tilsk. 20. jan. 1797, um sáttanefndir.
 Tilsk. 20. jan. 1797, um vitnaleiðslur áður en máli er lokið fyrir sáttanefnd.
 Tilsk. 3. júní 1796, um tilhlýðilega og greiða dómgæzlu, I.—VIII. og X.—XI. kafli.
 Konungsbréf 19. okt. 1798, um mót fyrir sáttanefndum.
 Kancellibréf 19. jan. 1799, um vottorð um sektir til fátækra.
 Tilsk. 8. marz 1799, um lögreglumál, að því leyti sem hún varðar einkalög-reglumál.
 Tilsk. 27. sept. 1799 10. gr., um prentfrelsi.
 Tilsk. 8. jan. 1802, um máflutningsmenn.
 Tilsk. 11. ágúst 1819, um sektir fyrir óþarfa þrætu.
 Opið bréf 20. apríl 1825, um málskostnað í gjafsóknarmálum.
 Tilsk. 21. des. 1831, um lögleiðingu nokkurra lagaboða á Íslandi, IV. kafli.
 Tilsk. 15. ágúst 1832, um réttargangsmátann við undirréttina á Íslandi í öðrum málum en þeim, sem viðvikja illvirkja- og pólitisökum.
 Tilsk. 15. apríl 1840, viðvikjandi straffi fyrir falskan vitnisburð o. fl., 14. gr.
 Tilsk. 22. sept. 1846, viðvikjandi breytingu á þeirri áminningarræðu, er halda á áður en eiða skal vinna fyrir rétti.
 Lög nr. 2 13. jan. 1882, um víxilmál og víxilafsagnir, 1.—9. gr.
 Lög nr. 46 10. nóv. 1905, um hefð, 9. og 10. gr.
 Lög nr. 59 10. nóv. 1905, um varnarþing í skuldamálum.
 Lög nr. 44 16. nóv. 1907, um gjafsóknir m. m.
 Lög nr. 29 11. júlí 1911, um eiða og drengskaparheit, II.—IV. kafli.
 Lög nr. 32 11. júlí 1911, um úrskurðarvald sáttanefnda o. fl., 1.—11. gr.
 Lög nr. 52 30. nóv. 1914, um sjódóma og réttarfar í sjómálum.
 Lög nr. 30 30. nóv. 1915, um ógildingu viðskiptabréfa og annara skjala með dómi.
 Lög nr. 28 26. okt. 1917, um þóknun til vitna.
 Lög nr. 29 26. okt. 1917, um málskostnað einkamála.
 Lög nr. 62 14. nóv. 1917, um stefnufrest til íslenskra dómsmála, I., II. og IV. kafli.
 Lög nr. 63 14. nóv. 1917, um stefnubirtingar.
 Lög nr. 39 27. júní 1921, um afstöðu foreldra til óskilgetinna barna, II. kap.
 Lög nr. 19 4. júní 1924, um nauðasamninga, 1., 2. og 4. málgr. 52. gr.
 Lög nr. 9 7. maí 1928, um uppkvaðning dóma og úrskurða.
 Lög nr. 42 7. maí 1928, um varasáttanefndarmenn í Reykjavík.
 Lög nr. 28 19. maí 1930, um greiðslu verkkaups, 1. málgr. 4. gr.
 Lög nr. 23 23. júní 1932, um kosningu sáttanefndarmanna og varasáttanefndarmanna í Reykjavík.

Lög nr. 96 19. júní 1933, um varnarþing og stefnufrest í víxilmálum.
Lög nr. 112 18. maí 1935, um hæstarétt, 26. gr., um áfrýjunarfresti, og 28. gr.
Loks eru öll önnur eldri lagafyrirmæli úr gildi felld, er brjóta í bág við lög þessi.

Gestaréttarmeðferð og einkalögreglumála er úr lögum numin. Þar sem slík meðferð er boðin eða heimiluð í lögum og þar sem til þessara meðferða er skirskotað eða fresta í sambandi við þær, gilda hinar almennu reglur um málsmeðferð og fresti eftir lögum þessum.

Athugasemdir við lagafrumvarp þetta:

Eins og kunnugt er, var sú skipun gerð með opnu bréfi 2. maí 1732, að „Processernes Maade og Formalitet“ skyldi fara eftir Norsku Lögum Kristjáns konungs V. frá 15. apríl 1687. Eftir þeim lögum er ekki gerður verulegur munur á meðferð mála út af refsiverðum brotum og öðrum málum, opinberum málum annarsvegar og einkamálum hinsvegar. Sá greinarmunur kemst smátt og smátt á á 18. öld, og mun vera orðinn alger um miðja öldina. Meðferð einkamála í héraði á landi hér hvílir enn að allmiklu leyti á Norsku Lögum. En með tímanum hafa skapast margar og mikilsverðar réttarvenjur um meðferð þessara mála, og hefir löggjafinn ýmist berum orðum staðfest þær venjur eða gert ráð fyrir þeim og byggt á þeim. Eftir N. L. var dómara skylt að *afla gagna* í hverju máli. Þetta hreyttist svo fyrir venju, að dómariinn hætti að skipta sér af þessu, og varð það undir aðiljum mála komið, hvernig þau yrðu skýrð fyrir dómara og hvaða gögn kæmu fram. Þannig varð sú regla föst, sem á málum Norðurlanda hefir verið nefnd „*Forhandlings og Dispositions-maksime*“. Eftir N. L. var málflutningur bæði munnlegur og skriflegur. Á þessu verður sú breyting, að það eitt mátti dómari taka til greina, er dæma skyldi mál eða kveða upp úrskurð, er fyrir honum lá skriflegt í þeim málskjöllum, er aðiljar höfðu lagt fram í dómi. Og varð málflutningur þannig algerlega *skriflegur*. Eftir N. L. bar dómara að gæta þess, að mál drægjust ekki að óþörfu. Sú hreyting varð á þessu, að það varð að öllu á valdi aðilja, hversu langan tíma sókn máls og vörn tók. Ef þeir voru sammála um að fresta máli, þá veitti dómari frest. Þeir réðu því, er tímar liðu, algerlega hraða málsins. Með þessum reglum varð allmikil hætta á því, að dráttur yrði á málum. Átti að koma í veg fyrir slíkan drátt meðal annars með því að gera aðilja það skylt að koma fram með kröfur sínar, málsástæður og andmæli jafnskjótt sem efni yrði til. Annarskostar gat gagnaðili mótmælt því, að slík atriði yrðu tekin til greina. Var þessi regla nefnd „*Eventualmaksime*“. Hér á landi var sú regla ennfremur lögleidd, að *dómari skyldi að jafnaði leiðbeina aðiljum*, sjá 10. gr. tilsk. 15. ág. 1832. En í framkvæmdinni hefir þessarar reglu minna gætt en við hefði mátt búast. Þessar réttarfarsreglur gilda hér á landi enn í dag í aðalatriðum um meðferð einkamála í héraði. Þær eru hingað komnar frá Danmörku, þar sem þær giltu og þangað til hin nýju „Lov om Rettens Pleje“ frá 11. okt. 1916 komu til framkvæmdar (1. okt. 1919).

Gallarnir á málameðferð eftir þessum reglum hafa alstaðar orðið ber-

sýnilegir og tilfinnanlegir. *Dráttur* á málum hefir orðið mikill og óþarfur. Mál-
flytjendurnir taka frest á frest ofan, skrifa einatt fram og aftur um málið áður
en sýnt er, hvað muni þurfa að sanna, og hvað sannað verði, endurtaka mótmæli
sin og annað hvað eftir annað o. s. frv. Dráttur þessi getur valdið og hefir stund-
um valdið aðilja verulegu tjóni. *Dómarinn hefir sjaldnast fylgzt með málum,*
meðan þau eru sótt og varin. Hann veit venjulega lítið sem ekkert um það, hvað
fram hefir komið í þeim, fyrr en hann fer að lesa sóknar- og varnarskjöl mál-
flytjenda. Þegar t. d. vitni skal spyrja, þá er dómara næsta ókunnugt um það, á
hverjum atvikum málið veltur, og verður honum því einatt torvelt að gera sér
grein fyrir því, hvaða spurningar til vitna og hvaða svör þeirra skipta máli.
Hann á erfitt með að skera úr því, hvort frestur sé nauðsynlegur þeim, er hans
æskir, eða eigi. Þótt kallað sé, að málflutningur sé *opinber*, þá verður það
eigi í framkvæmdinni, þar sem allt gerist *skriflega*. Með skriflegum mál-
flutningi á almenningur þess engan kost að fylgjast með dómgæzlunni á móts
við það, ef málflutningur er munnlegur. Málin *skýrast illa* með skriflegum
málflutningi. Aðiljar þurfa aldrei sjálfir fyrir dóm að koma. Yfirlýsingar
sínar og annað láta þeir umboðsmenn sína flytja skriflega fyrir dómara.
Afleiðing þessa verður alloft sú, að margt verður dulið, sem fram gæti hafa
komið, ef annar háttur væri á málsmeðferð hafður.

Á annmörkum þeim, sem nefndir eru hér að framan, þarf að ráða bót
eftir því, sem kostur er. Það er fyrst og fremst nauðsynlegt, að *dómari eigi þess*
kost, að fylgjast alveg með máli frá upphafi. Þá getur hann betur dæmt um
nauðsyn á vitnaleiðslu, frestum, hvað sanna þurfi o. s. frv. Ef dómari gætir
þá skyldu sinnar um þetta tvennt, að *hraða máli og vinna þó að því, að það*
skýrist sem best, þá er ráðin bót á tveimur höfuðannmörkum núverandi
málameðferðar. Bæði til þess að hraða málum og til þess að skýra þau stefnir
og krafan um það, að *dómari spyrji aðilja sjálfa um staðreyndir máls*. Slíkar
yfirheyrslur eru mjög vel lagaðar til þess að upplýsa mál og þar með oft til
að flýta því, með því að skýrsla aðilja gerir frestun á máli óþarfa. Og stund-
um getur hún sýnt það með fullri vissu, að málstaður aðilja sé algerlega von-
laus, og fellir aðili þá stundum niður mál sitt, með eða án sættar. Þess vegna
virðist nauðsynlegt að lögleiða reglur um það, að aðili komi sjálfur fyrir dóm-
ara og gefi þar skýrslu.

Þá er þriðja atriðið: *Munnlegur málflutningur*. Einnig sú meðferð er bet-
ur löguð til að skýra mál og hraða því en skriflegur málflutningur. Munn-
legur málflutningur á ekki að hefjast fyrr en ákveðið er, hvaða kröfur eru
gerðar af beggja aðilja hálfu, á hverju þær eru byggðar, hverskonar andmæli
gegn þeim koma fram, og sýnt er, hvaða gögn fengizt hafa þeim til styrktar.
Með þessum hætti á timi ekki að þurfa að fara til einskis, eins og nú er títt.
Frestur er settur til þess að afla gagna, þar á meðal skýrslu aðilja, og þann
frest eiga *báðir* aðiljar að nota jöfnum höndum. Með munnlegum flutningi
máls, ef hann er á annað borð í sæmilegu lagi, fær dómari miklu skýrari mynd
af málsatvikum og skoðun aðiljanna á málavöxtum öllum en með skrifleg-
um málflutningi. Hið lifandi orð í ræðu málflytjenda mótast sig skarpar í vit-
und dómara en dauður bókstafurinn í sóknar- og varnarskjölum þeirra. Með-

an á meðferð máls, er flutt er munnlega, stendur fyrir dómi, er verk dómars að visu oftast meira og vandasamara en þegar mál er skriflega flutt. Í munnlegum málflytningi verður dómari að gæta hvers eins, er fram kemur, og getur hvenær sem honum þykir þess þörf, gert fyrirspurnir og athugasemdir til málflytjenda. En þegar mál er skriflega flutt, hefir dómari venjulegast ekki annað að gera en að taka við skjölum þeim, sem fram eru lögð, allt þangað til málið er tekið til dóms. En eftir að mál hefir verið tekið til dóms skiptir um. Þegar mál er munnlega flutt, þarf dómari einungis að rannsaka þær kröfur, andmæli og þau gögn, sem fram hafa komið, og leggja dóm á málið samkvæmt þessu og hinum munnlega flutningi málsins. En þegar mál er skriflega flutt, þá fer venjulega mest starf dómars og erfiði í að lesa og skýra sóknir og varnir aðilja, sem oft eru margar og hafa að geyma margt, sem reynist litt skipta máli, með öðrum orðum: Mikið af verki dómars fer til þess að greina það frá í sóknarskjölum og varnarskjölum aðilja, sem hann telur máli skipta. Margir hafa í öndverðu verið hræddir við munnlegan málflytning, af því að þeim hefir fundizt líklegt, að hvorki málflytjendur né dómari mundu í fyrstu vera færir til að flytja mál munnlega eða til að dæma munnlega flutt mál. Þó að það sé rétt, að munnlegur málflytningur geri nokkru ríkari kröfur til bæði dómara og málflytjenda, hefir það þó orðið svo i reyndinni, að bæði dómendur og málflytningismenn, sem vanizt hafa munnlegum málflytningi, hafa tekið hann fram yfir skriflegan málflytning. Svo hefir það vist verið um flesta hér á landi, sem hvorritveggja aðferðinni hafa kynnt af eigin raun. Hitt er eigi annað en það, sem alltaf má vænta, að ýmsir gamlir dómendur og málflytningismenn kunni að eiga erfitt með að stjórna munnlegum málflytningi og að flytja mál munnlega, eftir að þeir hafa allan sinn aldur starfað með hinni aðferðinni. En hjá því verður aldrei komizt, þegar breyta skal til, að einhverjum kunni að veitast erfitt að vinna eftir nýju skipulagi.

Í flestum nágrannalöndum hefir nú verið horfið frá hinu eldra skipulagi á meðferð einkamála (athafnaleysi dómars að mestu til dómtöku máls, skriflegur málflytningur, algert ákvæðisvald aðilja um gang málanna og um það, hvað fram komi o. s. frv.). Í stað þess er dómara veittur réttur og lögð á hann skylda til að stýra gangi máls og fylgjast með því, sem fram kemur, og málflytningur gerður munnlegur. Í Noregi var hin nýja skipun leidd í lög með lögum frá 13. ágúst 1915 og í Danmörk með lögum 11. okt. 1916, en þau lög eru aftur einkum byggð á austurrískri og þýzkri réttarfarslöggjöf. Hér á landi hentar að visu ýmislegt hið sama sem í nágrannalöndum vorum, og má því hafa mikinn stuðning af þeirra löggjöf, þegar setja skal hér lög um meðferð einkamála. En svo er afarmargt í erlendri löggjöf bundið við staðhátta og þjóðhátta, sem alls eigi getur hér á landi átt við.

Eins og áður er sagt, hvílir löggjöf vor um meðferð einkamála í héraði enn að nokkru leyti á Norsku Lögum Kristjáns V. Verður að því vikið á sinum stöðum hér á eftir, hvaða greinir þeirra laga enn eru gildandi. Þó að boðið væri, að málameðferð þeirra skyldi hafa hér á landi, þá var eigi svo, að allar reglur þeirra ættu hér við, enda voru þau miðuð við norska staðhátta og norsk-af stofnanir, en eigi íslenska háttu eða íslenskt skipulag. Þess vegna hafa

mörg ákvæði þeirra aldrei orðið notuð á Íslandi. Og ýms þeirra, sem notuð voru, voru óheppileg og eigi í samræmi við þörf landsmanna. Enn er það, að þau voru samin á erlendu máli, og aldrei hefir löggild þýðing á þeim á islenzka tungu verið gerð. Enn kemur það til, að allmörg dönsk lagaboð um meðferð dómsmála voru lögleidd hér á 18. og fram á 19. öld, og voru mörg þeirra eigi heldur þýdd á islenzku. Loks var það, að dómstólar og yfirvöld beittu hér í rikum mæli dönskum og norskum lagafyrirmælum, sem aldrei höfðu verið hér lögboðin, enda greindi menn einatt á um það, hvað væri hér gildandi lög og hvað ekki, og er enn vafi á um sum slíkra lagafyrirmæla. Ákvæði islenzkra laga um meðferð dómsmála eru því sum enn á dönskum, vafasamt um gildi sumra og þau eru dreifð hingað og þangað um meira en 100 ára tímabil. Af þessum ástæðum virðist vera allmikil þörf á heildarlögum um meðferð einkamála í héraði (kodifikation).

Um I. kafla.

Í þessum kafla er safnað saman ákvæðum um sáttamenn, og um sáttastarfið yfir höfn. Alltaf hefir sáttamönnum og dómstólum tekizt að lúka allmörgum málum með sátt, og því þykir rétt að halda reglunum um sáttatilaun, þótt því verði ekki neitað, að boðið um, að sáttatilaun sknli almennt fram fara fyrir sáttanefnd, tefur heldur málin og veldur dálitlum kostnaði.

Um 1. gr.

Skipun sáttamendæma hefir frá öndverðu, að minnsta kosti að mestu leyti, verið bundin við hreppaskiptingna. Og þetta skipulag er ætlazt til, að haldist yfirleitt. En sumstaðar kann reynslan að sýna, að breyting frá þessu sé heppileg, og er þá ætlazt til þess, að dómsmálaráðherra geti gert slíka breytingu.

Um 2. gr.

Sú breyting er hér hugsuð gerð, að varasáttamenn verði alstaðar *tveir* og komi ávallt til, ef sáttamenn greinir á. Sjá nú lög nr. 32/1911, 5. gr., og lög nr. 42/1928. Það þarf væntanlega ekki að rökstyðja það, að eðlilegast er, að varasáttamenn séu jafnan *tveir*, taki *ávallt* sæti aðalmanns í forföllnum hans og komi *jafnan* til, ef ágreiningur verður milli sáttamanna.

Í Reykjavík skipar bæjarstjórn nú sáttamenn, lög nr. 23/1932, en utan Reykjavíkur skipa sýslumenn og bæjarfógetar þá, tilsk. nr. 12/1904 I. 1. e. 3. Virðist rétt, að samskonr regla gildi um þetta alstaðar á landinu, þannig að annaðhvort skipi hajar- og sveitarstjórnarvöld sáttamenn eða héraðsdómari. Í samræmi við nýjasta ákvæði um þetta efni, lög nr. 23/1932, er lagt til, að bæjarstjórnnum í kaupstöðum og hreppsnefndum utan kaupstaða sé falin skipun sáttamanna.

Um 3. gr.

Þarf eigi skýringar.

Um 4. gr.

Það hefir þótt rétt að binda hæfileika til sáttastarfans við 25 ára aldur, enda þótt almennur lögræðisaldur sé nú 21 ár. Til þess að laða menn til sætta

mun eigi skaða, þótt sáttamaður kynni að hafa aflað sér nokkru meiri mannþekkingar og lífsreynslu en 21 árs menn og konur almennt hafa. Auk þess hafa sáttamenn nú með böndum dómstörf, þótt venjulega séu þau að visu einföld og óbrotin. Skilyrðið „*fjár síns ráðandi*“ útilokar þá frá starfanum, sem sviptir hafa verið fjárræði eða er bú þeirra er í gjaldþrotameðferð. „*Óflekkað mannorð*“ verður hér að skilja með svipuðum hætti sem um dómara. Maður í fastri dómarastöðu á oft að meta gerðir sáttamanna, og því virðist eigi eiga að fela slíkum dómurum sáttastarfa. Málflutningsmenn, er þann starfa hafa að atvinnu, hafa hingað til verið með öllu útilokaðir frá sáttastarfa, tilsk. 10. júlí 1795, 12. gr. og 20. jan. 1797, 6. gr., og mun enn eima eftir meðal almennings af þeirri trú, að þeir spilli sáttum, þótt lítil ástæða muni nú almennt til þess að ætla slíkt. Hitt er annað mál, að slíkur skyldustarfi sem hér er um að tefla mundi ef til vill leggja málflutningsmönnum byrði á herðar, sem þeim kynni að verða óþægileg vegna atvinnu sinnar.

Starfinn verður að vera borgaraskylda hér eftir sem hingað til. En ástæða þykir til að rýmka nokkuð til, því að nú á dögum er viðast kostur margra sæmilegra manna til starfsins, svo að óhætt mun að undanþiggja honum fleiri en áður. Um fjölmarga embættismenn og sýslunar er svo farið, að rangt væri að skylda þá til starfans, t. d. kennara, starfsmenn í ýmsum skrifstofum o. s. frv. Svo eru fjölmargir, sem stunda atvinnu, er eigi getur samrímazt sáttastarfanum, t. d. sjómenn, er fjarverandi þurfa að vera frá heimilum sínum mikinn hluta árs. Sextugir menn og eldri eru yfirleitt undanþegnir borgaralegum verkvöðum, og þykir rétt að láta einnig vera svo hér.

Sá, er telur sér samkvæmt 1.—4. óskyld að taka sæti í sáttanefnd, getur horið undanþágukröfu sína undir héraðsdómara, og síðan getur hann eða bæjarstjórn eða hreppsnefnd borið úrskurð héraðsdómara undir dómsmálaráðherra, er sker til fullnaðar úr ágreiningnum. Meðan málið er eigi úrskurðað til hlítar, virðist aðilja þó skyld að inna starfann af hendi, ef honum er það mögulegt.

Um 5. gr.

Það er almenn regla eftir tilsk. 10. júlí 1795, 19. gr., og tilsk. 20. jan. 1797, 10. gr. að „*öll borgaraleg mál*, hvort sem þau snerta eignir, óðul, tilköll, skulda-kröfur eða annað“, skuli leggja til sáttu. Þetta hefir jafnan verið svo skýrt sem það tæki til *einkamála almenn*. Hér er þessari reglu haldið í upphafi greinarinnar sem *aðalreglu*, og afleiðingin af afbrigðum frá reglunni verður hér eftir sem hingað til frávisun máls frá dómi. Með „*einkamál almenn*“ í upphafi greinarinnar er aðeins átt við almenn *dómsmál í héraði*. Krafan um sáttatítraun tekur því eigi fremur hér eftir en hingað til til fógetagerða, uppboðs, vitnaleiðslu, mats- eða eiðsmála, hvort sem þessar gerðir standa í sambandi við annað mál eða eru sjálfstæðar dómsathafnir, enda er tilsk. 20. jan. 1797, um nauðsyn sáttatítraunar áður en vitni verði leidd, felld úr gildi í 224. gr. frv.

Þrátt fyrir þá aðalreglu, sem í upphafi greinar þessarar segir, eru fyrst og fremst ýms dómsmál undanþegin sáttatítraun með öllu. Um 1., 3. og 4. tölul. í undanþágunum er þó það að segja, að þargreind mál hafa hingað til verið und-

anþegin sáttatilaun. Þar á móti varð venjan sú, að gagnkröfur varð að leggja til sáttu, þótt þær væru aðeins gerðar til *skuldajafnaðar*. Var þar með skapað nokkurt óhagræði, enda harla óþarft að heimta sáttatilaun, þegar krafa er sett fram eingöngu til skuldajafnaðar. Í eðli sinu er sú krafa svo svipuð þeirri vörn, að skuld sé greidd, að varla er ástæða til að gera þar mun á að þessu leyti. Fyrir því er lagt til að undanþiggja slíkar kröfur alveg sáttatilaun.

Mál þau, sem undantekin eru aðgerðum sáttamanna og til sáttuamleitunar dómstóla lögð, eru allmiklu fleiri eftir þessari grein en eftir núgildandi lögum. Ef sækjandi biður sáttanefnd að kveðja verjanda í þeim málnm, er hér verða nefnd, á sáttafund, er henni að visu rétt að gera það, og leita sáttu, ef varnaradili gegnir kvaðningunni. En ef hann gerir það eigi, þá getur sáttanefnd ekki við málið átt, t. d. ekki úrskurðað það eftir 21. gr. b) frv., og útivist varnaraðilja varðar þá engnm viðurlögum. Hinsvegar mundi nefndin þó geta kveðið npp úrskurð eftir 21. gr. frv. a).

1. *tl.* tekur bæði til mála um faðerni skilgetinna sem óskilgetinna barna (sbr. lög nr. 46/1921 — XVIII. kafla frv. — og lög nr. 57/1921).

2. *tl.* Þan mál, er þar greinir, eru nú flest einkalögreglumál, og dómari leitar því sáttu, sjá lög nr. 11/1927, 22. gr. og lög nr. 22/1928 30. gr. Og er að því leyti engin breyting í þessum *tl.* fólgin. En reglan í *tl.* gildir yfir höfuð um *öll* einkamál út af námssamningum, er til dómstóla koma og eigi kynni að vera öðrnvísí um mælt í lögum.

3. *tl.* tekur fyrst og fremst til allra þeirra, er í lögum nr. 28/1930 og lögum nr. 15/1931 greinir. En hann tekur til mikln fleiri: verkafólks hjá bændum og jarðyrkjendum og verkamanna hjá útgerðarmönnum, sem eigi eru lögskráðir á skip — í þeirra málum leitar sjó- og verzlunardómur sáttu — og eigi eru *daglaunamenn*, svo og til verzlunarmanna almennt. Þetta fólk þarf flest að koma kanþkröfum sínum fljótt og kostnaðarlítið fram, og því þykir rétt að greiða fyrir því, að málarekstur út af þeim verði sem greiðastur og kostnaðarminnstur.

4. *tl.* þarf eigi skýringar. Sbr. XVI. kafla frv.

5. *tl.* Þar sem hafa má varnarþingsreglu 83. gr. frv. væri mjög óhagstætt að þurfa að leita sáttu fyrir sáttamönnum við hvern varnaraðilja. Það virðist því einsætt að fela dómara sáttatilaun í þessum málum.

6. *tl.* Þessum málum þarf sérstaklega að flýta, og er sáttatilaun því falin dómara.

7. *tl.* Hefir að geyma reglu gildandi laga.

8. og 9. *tl.* Sáttatilaun er hér falin dómara af tveimur ástæðum: til þess að aðalmálið þurfi eigi að tefjast framar en óhjákvæmilegt er, og af því að dómari er orðinn kunnugur aðalmálinu og stendur því miklu betur að vígi um sáttuamleitun en sáttamenn.

10. *tl.* Vixilmál og tékka eru nú undanþegin sáttatilaunum yfirleitt, lög nr. 2/1883, 2. gr., sbr. lög nr. 93/1933, 95. gr. og lög nr. 94/1933, 72. gr. En það virðist engin ástæða til að undanþiggja þessi mál sáttatilaun *dómara*, því að hún þarf engum töfum að valda, og þessi mál eru oft líkleg til sáttu. Alveg sama máli er að gegna um skuldabréfamálin samkvæmt 3. *tl.* 207. gr.

11. *tl.* Þar sem aðiljar hafa, áður en málið var þingfest, komið sér saman um að forðast tafir og kostnað af sáttaumleitun fyrir sáttanefnd, virðist eðlilegt að leyfa þeim að leggja málið beint undir sáttatilraun dómars. Samningurinn getur verið munnlegur, ef hann er aðeins viðurkenndur eða sannaður fyrir dómara, þegar mál er þingfest, en hinsvegar er eigi nægilegt, að hann sé gerður eftir þingfestingu.

12. og 13. *tl.* hefir að geyma reglur gildandi laga. Sjá lög nr. 41/1919, 8. gr. og lög nr. 39/1921, 90. gr.

14. *tl.* Þessi mál eru nú sum gestaréttarmál, sjá lög nr. 77/1921, 20. gr., 26. gr., 6. mgr., 52. og 59. gr., lög nr. 52/1925, 9. gr. og lög nr. 18/1927, 12. og 21. gr., og önnur eru svo löguð, að dómari stendur stórum betur að vigi að koma sáttum á en sáttamenn, sem tíðast munu litið skynbragð bera á sakarefnið, enda fari þau eigi til sjó- og verzlunardóms.

15. *tl.* Þegar svo er ástatt sem hér segir, er sáttatilraun fyrir sáttanefnd sjáanlega þýðingarlaus, og því eigi ástæða til að gera hana að skilyrði fyrir dómsmeðferð á málinu.

16. *tl.* Þegar galli á sáttatilraun stafar af skakkri aðferð sáttamanna eða synjun um að leita sátta, þá er lítil sanngirni í því að vísa máli frá dómi. Og því er hér stungið upp á því, að dómari leiti sátta, þegar svo stendur á, ef sækjandi krefst þess.

Um 6. gr.

Þegar sáttamenn úrskurða mál, þá er einsætt, að reglur um löghæfi dómara hljóti að gilda um þá. Þykir rétt að taka þetta berum orðum fram, en það var eigi áður gert í lögum, sbr. lög nr. 32/1911, 5. gr.

Þegar sáttanefnd fer með *sáttastarf eingöngu*, eru reglur um löghæfi þeirra í tilsk. 10. júlí 1795, 47. gr. og tilsk. 20. jan. 1797, 34. gr. Hér eru settar nokkru fyllri reglur um þetta, sem eigi virðist þurfa að skýra. Þess skal aðeins geta, að hvenær sem sáttamenn vika báðir, þá er einsætt, að báðir varamennirnir taki sæti í stað þeirra.

Um 7. og 8. gr.

Í 8. gr. er frestur stytur frá því, sem nú er, sjá tilsk. 10. jan. 1797, 23. gr., og er það í samræmi við ákvæði bæði nýrri núgildandi laga og fyrirmæli 99. gr. frv. Annars er efni greinanna í öllu verulegu í samræmi við gildandi reglur.

Um 9. gr.

Er að mestu í samræmi við gildandi reglur, sbr. tilsk. 10. júlí 1795, 38. gr., tilsk. 20. jan. 1797, 25. gr. og kgsbr. 19. okt. 1798. Ákvæði *c-liðs* munu þó vera nokkru rýmri en nú er. Það eru eftir honum forföll, ef aðili *verður af vinnu*, t. d. daglaunamaður af vinnu á „eyrinni“, eða ef aðili mundi biða tjón á hagsmunum sínum, efnalega eða með öðrum hætti, t. d. ef hann skyldi verða af einhverjum annarskonar höppum eða hlunnindum, ef hann yrði sáttafundardaginn að vera í umdæminu og sækja sáttafund, eða ef hann hefði siðferðislega skyldu eða félagslega til að fara brott og verða fjarverandi sáttafundardaginn, t. d. brúðkaup, jarðarför o. s. frv.

Um 10.—12. gr.

Eru í samræmi við gildandi reglur. Sbr. tilsk. 1795, 38. og 39. gr. og tilsk. 1797, 25. og 26. gr. Þó er eftir 10. gr. jafnheimilt að senda málflutningsmenn sem aðra á sáttafund. Það er vist engin reynsla fyrir því nú á dögum, að málflutningsmenn spilli sáttum, heldur mun mega segja, að þeir dragi fremur saman sættir en flestir aðrir menn. Ennfremur er það nú miðað við fjarlægð heimilis aðilja frá fundarstað, hvort hann er skyldur að sækja fund sjálfur, en eigi við búsetu hans í sáttumdæmi, eins og gert er í tilsk. 1795, 38. gr., tilsk. 1797, 25. gr. og kgsbr. 1798.

Um 13. gr.

Er í samræmi við gildandi reglur og framkvæmd þeirra. Sbr. tilsk. 1795, 40. og 41. gr., og tilsk. 1797, 27. og 28. gr.

Um 14. gr.

Þykir eigi þurfa skýringar að öðru leyti en því, að það er almennt þarflaust og vist nær aldrei tíðkað að afla gagna um málsatriði áður en sáttatilaun er lokið, og því eigi ástæða til að skylda dómara til slíks, nema sáttamenn hafi frestað máli í því skyni. Ástæðan er ekki sú, að vitnaleiðsla t. d. sé talin óleyfileg út af fyrir sig um kröfu, sem eigi er lokið sáttatilaun um, heldur að vitnaleiðsla sé venjulega óþörf og gagnaðili geti því mótmælt framgangi hennar.

Um 15.—18. gr.

Eru í samræmi við gildandi lög og fræðisetningar um þýðingu sáttar. Sbr. tilsk. 1795, 43. gr. og tilsk. 1797, 30. gr. og 1. gr. aðfararlaganna.

Um 19. gr.

Þótt um það hafi verið nokkuð skiptar skoðanir, að hve miklu leyti reglur laga um aðferð sáttamanna og fundarhöld þeirra giltu um aðferð dómara, þá virðist einsætt, að leyndarskyldan nái einnig til lýsingar á málavöxtum og tilboða, sem kynnu að koma fram fyrir dómi. Löggjafinn hefir sett þá reglu til þess að aðiljar yrðu fremur laðaðir til sáttar. Ástæðan fyrir þenni gildir því engu síður um sáttatilaun fyrir dómi en ella.

Um 20. gr.

Það hefir orkað tvímælis meðal fræðimanna og lög hafa fáar reglur um það haft, hvernig sá skyldi að fara, sem eigi vill hlíta úrlausn sáttamanna, t. d. synjun um að vikja sæti, synjun um að taka mál til meðferðar o. s. frv. Hér er orðuð sú leið, að kæra til héraðsdómara með svipuðum hætti og kæra má gerðir dómara annars eftir frv. Þess skal hér aðeins getið, að þessi gr. tekur einnig til úrskurða sáttamanna, þegar þeir fara með úrskurðarvald samkvæmt 21. gr. o. s. frv., þeirra, sem þeir kunna að kveða upp í meðferð málsins, t. d. um frest.

Um 21. gr.

Reglunum um skilyrði fyrir úrskurðarvaldi sáttamanna er haldið í aðalatriðum, sbr. lög nr. 32/1911 og lög nr. 20/1931. Nánari skýring er gefin á því,

hvaða kröfur sáttamenn megi úrskurða. Það eru aðeins *peningakröfur*, en ekki kröfur um annað, og aðeins peningakröfur borgaralegs eðlis og skattgjalds-kröfur, er greiðast eiga í peningum. Það er ef til vill ekki vafalaust, hvort sáttamenn mega nú úrskurða slíkar kröfur eftir lögnum. En ástæða getur verið til að veita þeim heimild til þess, t. d. ef lögtaksréttur skattkröfu fyrnist, svo að höfða verður mál til innheimtu kröfunnar.

Af tilvikum þeim, er undan úrskurðarvaldi sáttamanna eru dregin, eru tvö hiu fyrstu samkvæmt gildandi lögum. Um 2. tölul. athugast, að mál, þar sem krafa hefir verið tryggð með kyrrsetningu eða lögbanni, þarf samkvæmt 5. gr. frv. ekki að leggja til satta fyrir sáttamönnum, heldur fyrir dómara. En ef sækjandi skyldi koma með málið fyrir sáttamenn og jafnvel þótt varnaraðili sækji sáttafund, geta sáttamenn ekki úrskurðað málið eftir b-lið. Hinsvegar mundu þeir geta úrskurðað eftir a-lið. — Tilvikin í 3. og 4. lið eru ný. 3. liður á við, ef varnaraðili kemur fyrir sáttamenn, viðurkennir að visu kröfu, en segist ekki telja sig eiga að svara til hennar á þeim stað — vörn byggð á varnarþings-skekkju. 4. liður getur komið til greina einkum, ef varnaraðili sækir ekki sáttafund. Málsútlistun sækjanda getur verið svo óskýr, að sáttamenn sjái sér varla eða ekki fært að kveða upp úrskurð. Og er þá einsætt, að þeir vísa frá sér máli til aðgerðar dómstóla. Og jafnvel þó að dómstóll telji sáttamenn mundu hafa getað úrskurðað mál, þá skal hann *aldrei* vísa því frá sér af þeirri einni ástæðu.

Í gildandi lög vantar alveg reglu um *gagnkröfur* í þessu sambandi. Það væri ósanngjarnt, ef verjandi gæti ekki komið að óvæfengdum gagnkröfum til skuldajafnaðar, og því er honum veitt heimild til þess. Úrskurðar þá sáttanefnd gagnkröfu að því leyti, sem hún skal ganga upp í aðalkröfu. En afganginn getur nefndin ekki úrskurðað, nema eigandi kröfunnar hafi einnig stefnt um hana til sáttamanna, eða aðalsækjandi samþykki, að sáttamenn kveði upp sjálfstæðan úrskurð um gagnkröfuna. — Þegar ágreiningur er um gagnkröfu, og ekki verður vist talið, hvort hún er rétt eða röng, þá verður ekki annað fyrir hendi en að vísa öllu málinu til aðgerða dómstólanna. Ef mótmælt gagnkrafa má teljast fullsönnuð, þá getur eiganda hennar verið gert rangt til, ef aðalkrafan er úrskurðuð, en gagnkrafan ekki, og því er sáttamönnum heimil að að kveða upp úrskurð um mótmæla, en ótvírátt sannaða gagnkröfu. Og þó að sáttamönnum kunni að geta missýnzt um sönnunaratriðið, þá er það ekki annað en það, sem alltaf getur komið fyrir dómanda, enda má þá áfrýja úrskurði samkvæmt 26. gr. frv.

Um 22. gr.

Að jafnaði eru mál þessi svo einföld, að ekki verður þörf á að veita fresti. En það *getur* þó við borið, t. d. vegna mótmæltrar gagnkröfu, ágreinings um gjalddaga eða um loforð varðandi greiðslu vaxta o. s. frv. Þegar úrskurða skal eftir 21. gr. a) eða b. 1), verður ekki um varnir að ræða. Sáttamenn bóka þá kröfur og málsástæður aðilja og úrskurða samkvæmt þeim, ef þeim þykja efni standa til þess. Þegar þar á móti háðir sækja sáttafund, þá verður að bóka stuttlega kröfur, málsástæður og varnir, að svo miklu leyti

sem þær koma ekki fram í sáttakæru eða öðrum framlögðum skjölum. Það er í samræmi við önnur ákvæði frv., að sá flutningur máls, sem fram fer fyrir sáttamönnum, sé munnlegur, en að frá því megi þó vikja, ef sérstaklega stendur á, t. d. ef málefni skyldu vera sérstaklega óljós, svo sem margir smáir reikningsliðir, sem ekki hefðu verið útlistaðir nægilega í sáttakæru eða reikningi, o. s. frv.

Um 23.—25. gr.

Ákvæði 23. gr. eru í samræmi við reglu gildandi laga um afstöðu dómara, eftir því, hvort aðili mætir eða mætir ekki fyrir dómi. 24. og 25. gr. svara til 6.—8. gr. laga nr. 32/1911, en fullnægjufrestur nokkuð stytur, og er það í samræmi við þann tilgang frv., að mál lúkist svo fljótt sem kostur er.

Um 26. gr.

Fyrsta málsgr. er nýmæli í lögum, en væntanlega munu þó dómstólar fara svo að sem hér er mælt, ef því yrði að skipta. Það virðist rétt, að ályktun nefndar um að visa máli til dómstóla verði ekki áfrýjað. Sú áfrýjun mundi venjulega einungis seinka málarekstrinum, og aðilja er ekki lakari úrlausn dóms en sáttanefndar á máli sínu.

Í 2. málsgr. er áfrýjunarfrestur stytur frá því, sem nú er (lög nr. 32/1911, 11. gr.), og er það einnig í samræmi við áður nefndan tilgang frv. En það þykir þó henta, að veita héraðsdómara heimild til að veita áfrýjunarleyfi, og er þýðing slíks leyfis að öllu á borð við þýðingu áfrýjunarleyfis eftir hæstaréttarlögunum, sbr. lög nr. 112/1935, 27. og 28. gr.

Það virðist ekki vera ástæða til að láta aðrar reglur gilda um áfrýjun aðfarar eftir úrskurði sáttamanna en um aðför eftir öðrum heimildum. Áfrýjunarfrestur slíkrar aðfarar verður því samkvæmt 197. gr. frv.

Það er svo auðsætt, að sáttamenn skuli veita aðiljum eftirrit af því, sem fyrir þá hefir verið lagt, og úrskurðinum, að ekki hefir þótt þörf á að taka það sérstaklega fram. Það verður hagfelldast, að slík eftirrit verði höfð með svipuðu sniði og dómsgerðir. Sáttamenn rita á skjölin vottorð um framlagningu með venjulegum hætti og gefa síðan eftirrit af því öllu og svo bókun í einu lagi og í réttri röð, eins og dómari gerir, er áfrýja skal dómsathöfn.

3. málsgr. er í samræmi við 1. málsgr. 11. gr. laga nr. 32/1911. Þó er hér bætt við skýlausri heimild til að koma fram gagnkröfum í áfrýjunarmáli sáttanefndarúrskurða. Bókanir sáttamanna, sbr. 7. og 22. gr. frv., veita að sjálfsögðn fulla sönnun um það, sem fram hefir farið fyrir þeim, með likum hætti og bókanir dómara á dómþingum, og þykir eigi ástæða til að láta nánar um það mælt.

Um 27. gr.

Eftir gildandi lögum fær sáttamaður 24 skildinga silfurs (eða 50 aura) fyrir útgáfu fyrirkalls til sáttafundar, 40 skildinga silfurs fá þeir báðir saman, ef sátt kemst á, en ekkert ella fyrir verk sitt, tilskipun 21. des. 1831 III. 1. gr. Ferðakostnað áttu þeir að hafa í öndverðu eftir tilsk. 20. jan. 1797, 41. gr., en talið hefir verið, að tilsk. 1831 hafi með þögninni afnumið þá reglu. Fyrir úr-

skurð fá sáttamenn 2 krónur hvor, ef krafa fer fram úr 50 kr., en 1 kr. ella, og fyrir eftirrit 50 auru fyrir hverja hálfu örk, lög nr. 20/1931, 2. gr. Verður að telja þessa meðferð á sáttamönnum hraklega, enda er hún verri en á flestum eða öllum, sem inna af hendi samskonar borgaralegar kvaðir, og á annað horð er nokkuð greitt fyrir. Öll sanngirni virðist því mæla með því, að bæta kjör sáttamanna að verulegu leyti. Fyrst og fremst tekur þetta til *ferðakostnaðar*. Það er með öllu fráleitt, að sáttamaður skuli sjálfur eiga að kosta ferðalög til sáttafundar og frá honum. Sama er að segja um það, að hann skuli ekkert *dagkaup* fá, þegar hann þarf að vera fjarvistum frá heimili sínu vegna starf-ans. Þetta gildir þó aðeins þar, sem ferðin er svo löng, að einhverju þurfi til hennar að kosta, og fjarvistin lengri að mun en sú dvöl, sem fer til sáttafund-arins sjálfs. Því er lagt til, að sáttamenn í kaupstöðum og að sáttamaður, sem heldur fundinn á heimili sínu, fái aðeins gjald fyrir *starf* sitt, og þá án tillits til þess, hvort sátt kemst á eða ekki.

Um 28. gr.

Sbr. tilsk. 1795, 51. gr., tilsk. 1797, 37. gr. og kancellibr. 19. jan. 1799.

Um II. kafla.

Hér er safnað hinum almennu reglum um héraðsdómara. Landinu er sem stendur skipt í 16 lögsagnarumdæmi í sveitum og kauptúnum (sýslur) og 8 kaupstaði, eða alls 24 lögsagnarumdæmi (jurisdiktionir). Þar að auki eru tvö kauptún sérstök lögregluumdæmi, Akranes (lög nr. 22/1929) og Bolungavík (lög nr. 14/1934), og heimild til þess að fara með Keflavík á sama hátt (lög nr. 16/1934). Héraðsdómararnir eru þó ekki svo margir. Því að bæjarfógetinn í Hafnarfirði er jafnframt dómari í Gullbringu- og Kjósarsýslu, bæjarfógetinn á Ísafirði jafnframt dómari í Ísafjarðarsýslum, bæjarfógetinn á Akureyri dómari í Eyjafjarðarsýslu og bæjarfógetinn á Seyðisfirði einnig dómari í Norður-Múlasýslu. Auk þess kemur lögreglustjórinn í Reykjavík, sem hefir dómsvald í opinberum málum. *Héraðsdómarar landsins eru því nú 25*. Svo hefir lögreglustjórinn á Akranesi *dómvald í lögreglumálum* og lögreglustjórinn í Bolungavík *fógetavald almennu og dómvald í lögreglumálum*, og sama verður um Keflavík, ef lögin um hana verða framkvæmd.

Það er ekki hlutverk nefndarinnar að koma með tillögur til breytinga á skipun lögsagnarumdæma. Það er gert ráð fyrir þeirri skipun á þeim, sem nú er. Hinsvegar er gert ráð fyrir því, að reglurnar um meðferð dómsmála í héraði þurfi ekki að taka hreytingum, þó að staðartakmörkum lögsagnarumdæma yrði breytt, eða þó að lögsagnarumdæmum yrði fækkað eða fjölgað. Það verður ekki séð annað en að málameðferðin bljóti að verða hin sama fyrir því. Það yrði aðeins *annar dómari*, sem þá fer með mál, en ef engin hreyting hefði orðið. Það er yfirleitt gert ráð fyrir sömu dómaskipun, sem nú er.

Í þessu sambandi er þó vert að minnast á *kenningar og tillögur um aðgreiningu dómvalds og framkvæmdarvalds*. Slik aðgreining er komin á aðeins í Reykjavík að því er til lögmannsembættisins tekur, og þó ekki til fullrar

hlítar, því að enn eru nokkur umboðsstörf falin lögmanni (t. d. yfirfjárráð ólög-
ráðra, hjónaskilnaðarleyfi o. fl.). En lögreglustjórinn í Reykjavík hefir jafn-
framt dómsvaldi í lögreglumálum einn alla stjórn lögreglunnar, svo að þar er
umboðsvald og dómsvald falið sama manni. Og hefir sú skipun reynzt mjög
vel. Það er, sem kunnugt er, gömul kenning, að *skilja beri umboðsvald og dóms-
vald*, einnig á fyrra eða fyrsta dómstiginu. Rökin fyrir þeirri kenningu eru
tvenn: Í fyrsta lagi sjálfstæði dómara gagnvart umboðsvaldinu og í öðru
lagi, að dómara verði starfi sínu betur vaxnir, ef þeir hafa ekki önnur embætti-
isstörf með höndum. Hvortveggja þessara röksemda mun í sjálfu sér vera rétt,
enda mun mega segja, að þær séu almennt viðurkenndar í nágrannalöndum
vorum. En ekki er þar með sagt, að það yrði breyting til bóta að öllu saman-
lögðu, þó að slíkri greiningu yrði á komið hér á landi. Tillögur hafa verið
bornar upp í þá átt. Þær komu frá launamálanefndinni, er starfaði frá 1914—
1916. En þær tillögur fengu mjög litla áheyrn, og voru þó bornar fram af mjög
mikilsverðum mönnum. Ástæður fyrir því, að ekki hefir þótt gerlegt að koma
á aðgreiningu umboðsvalds og dómsvalds hér á landi munu vera aðallega
tvær: *Kostnaðarauki og óhagræði það*, er hún mundi skapa almenningi. Að-
greiningin mundi gera það að verkum, að skipa þyrfti nokkra héraðsdómara
— varla færri en 6—8 utan Reykjavíkur. En þótt það væri gert, þá mundi það
hinsvegar trauðla hafa í för með sér fækkun sýslumanna, að minnsta kosti
ekki að neinu ráði. En kostnaðaraukinn virðist þó varla vera aðalatriði, held-
ur hin ástæðan. Landið er viðáttumikið og strjálbyggt. Hinir nýju héraðsdóm-
arar yrðu að hafa yfirsókn um mjög viðáttumikil svæði, sennilega hver um
sig mikinn hluta landsfjórðungs eða sem því svarar. Ferðalög dómara
yrðu alldýr, ef þeir ættu að ferðast um til þinghalda oft á ári, og yrði varla
hjá því komizt. Almennig yrði almennt mjög erfitt og kostnaðarsamt að
leita þeirra. Og áreiðanlega yrði slíkt fyrirkomulag fremur til að seinka með-
ferð dómsmála en að flýta. Almennig er því vanur frá fornu fari, að leita
til sýslumanna sinna með vandamál sín, einnig mál, er verða kunna lögð til
dómstóla. Og almennigur á venjulega fremur auðvelt með að ná til sýslu-
manns síns. Af þessum ástæðum og svo því, hvernig tillögum launamálanefnd-
arinnar 1914—1916 um þetta atriði var tekið, hefir ekki þótt fært að gera til-
lögur um breytingu í framanefnda átt.

Þó að frumvarp þetta varði ekki beinlínis annað en meðferð einkamála í
héraði, að öðru en því, að það geymir fyrirmæli um kærur og áfrýjun til æðra
dóms, þá skal þess þó getið, að gert er ráð fyrir þeirri skipun á dómstiginum,
sem nú er. Er og víðast hvar talið nægilegt nú á dögum að hafa dómstigin
aðeins tvö. Og vist er um það, að fjölgun dómstíganna í þrjú mundi valda
miklum drætti á þeim málum, sem á annað horð yrði skotið til hæstaréttar.
Færri málum yrði að visu þangað skotið, að líkindum, en þar af leiddi aftur,
að þar yrði ef til vill lítið að gera. Og vist er um það, að fjölgun dómstíga hlýti
að hafa aukinn kostnað í för með sér bæði fyrir ríkissjóð og aðilja í málum
þeim, sem fara um öll dómstigin þrjú. En hvernig sem dómstiginum kynni
að verða komið fyrir framvegis, þá varðar það engu um efni þessa frumvarps.
Ákvæði þess munu jafnt verða notuð, þó að dómstigin yrði fjölgað.

Um 29. gr.

Ef sú skipun á meðferð dómsmála, sem ráð er fyrir gert í IX. kafla frv., kemst á, mun ekki verða hjá því komizt, að tvo menn þarf til þinghalda og annara almennra dómara starfa í Rvík. Einn dómari mun ekki geta komizt yfir þau störf. Tíminn verður að sýna, hvort fleiri dómenda verður þörf. Um verkaskiptingu milli dómara (lögmannna) í Reykjavík virðist hentast, að dómsmálaráðherra ákveði, og mun þar hentast að fá tillögur lögmanns þess, er þá verður í því embætti, er ákvæði frv. koma til framkvæmdar. Vera mætti, að komast mætti af með einum fulltrúa færra eftir að fjölgun lögmannna hefði fram farið, en þó skal ekkert um það fullýrt að svo komnu. Tíminn verður að skera úr því.

Hingað til hefir reglan verið sú, að minnsta kosti á pappírnum, að héraðsdómari héldi ekki dómþing utan lögsagnarumdæmis síns, nema setudóm- arar um dómsuppsögn, sbr. lög nr. 9/1927, 2. gr. Það er þó einsætt, að oft getur verið hagræði að því, að dómari haldi þing utan lögsagnarumdæmis síns, t. d. er leiða skal vitni utan þess lögsagnarumdæmis, sem aðalmálið er rekið í. Í máli, sem t. d. er sótt í Hafnarfirði, þarf að leiða vitni í Reykjavík, og er þá eflaust oft hentugt, að bæjarfógetinn í Hafnarfirði geti spurt vitnin fyrir dómi í Reykjavík.

Þriðja málsgr. þessarar greinar er í samræmi við 2. gr. laga nr. 9/1927. Ákvæði 4. gr. laga þessara um skyldu dómara til að gera aðiljum viðvart um dómsuppsögu er hér sleppt, því að almennt ákvæði um þetta er í 194. gr. 1. málsgr. frv.

Um 30. gr.

Skipun sérstaks dómara til að fara með umfangsmikil og vandasöm mál hefir tíðkæzt frá fornu fari. Þetta hefir einkum verið hentugt, þegar þurft hefir að leita upplýsinga um málavöxtu í mörgum lögsagnarumdæmum, og svo, þegar mál hefir verið að einhverju leyti sérstaklega umfangsmikið og vandasamt. Og getur þetta ekki síður átt við skiptamál. En af því að kostnað leiðir af skipun sérstaks dómara, þá hlýtur það að vera undantekning, að almennt dómari verði leystur frá dómara störfum af þessum ástæðum, og ekki, nema hann sjálfur óski þess. Þetta á einungis við einkamál. Um opinber mál geta almenningshagsmunir þar á móti heimtað, að sérstakur dómari sé skipaður, enda þótt hinn reglulegi dómari hafi ekki beiðzt eða óskað þess, en um þau mál verða tillögur væntanlega gerðar í öðru frumvarpi.

Um 31. gr.

Það þykir nú einsætt, að rikissjóður leggi héraðsdómurum til skrifstofu eða húsaleigufé í því skyni. Hitt hefir ekki verið ákveðið enn, að rikissjóður legði þeim til skrifstofugögnin, nema peningaskápa. En það þykir sjálfsagt, að rikissjóður leggi hverju dómaraembætti til nauðsynleg skrifstofugögn, er svo fylgi embættunum, enda beri embættismaðurinn (dómari) auðvitað ábyrgð á meðferð þeirra og gæti þess, að þau verði tryggð við eldsvoða.

Um 32. gr.

Eftir lögum nr. 37/1911 má jafnt skipa konur sem karla í dómaraembætti. Og hefir ekki þótt nokkur ástæða til að taka það ákvæði í þetta frumvarp. Um dómarskilyrðin nr. 1—6 þarf ekki að fjölyrða, því að þau eru hin sömu sem þau, er nú gilda, nema ef vera skyldi 25 ára aldursskilyrðið. Sbr. N. L. 1—5—1, stjskr. 16. gr., l. nr. 36/1911 o. fl. Eftir að lögaldur var færður niður í 21 ár, mun dómarskilyrðið hafa breytt í samræmi við það. En það virðist ekki of hörð krafa, þó að 25 ára aldur sé gerður að dómarskilyrði almennt, því að naumast mun veita af þeirri lífsreynslu, sem 25 ára gamlir menn hafa aflað sér, til dómarastarfa. En auk þess má benda á, að naumast kemur til þess að skipa yngra mann en 25 ára í dómaraembætti, ef skilyrðunum í 7. tölul. verður haldið.

Það hefir hingað til tíðkast, að lögfræðikandidatar hafa verið skipaðir í sýslumannsembætti alveg nýkomnir frá prófborðinu, án þess að þeir hefðu fengið nokkra æfingu eða reynslu. Þetta hefir ekki verið heppilegt. Mennirnir hafa ekki fengið þann þroska, sem nauðsynlegur má teljast til að fara með héraðsdómara- og sýslumannsembættin. Fyrrum, meðan ekki var kostur nægra lagamanna, varð ekki hjá þessu komizt. En nú er slíku ekki til að dreifa. Nú er nægur kostur lagamanna. Að visu eru kandidatar í lögum frá háskóla vorum miklu betur að sér í islenzkum lögum en kandidatar voru frá Kaupmannahafnarháskóla, en samt þurfa þeir æfingar við og lífsreynslu við ákveðin störf, áður en sýslumannsembætti og dómara sé þeim veitt. Og því hefir verið lagt til, að menn skyldu hafa unnið 3 ár að öðrum störfum áður en þeir gætu fengið skipun í þessi embætti. Um setta menn samkvæmt síðustu málsgr. þykir þar á móti ekki henta að setja viðaukaskilyrði þau, sem í 7. tölul. greinir. Svo er enn haldið þeirri heimild, sem fyrir venju hefir á komizt um bráðabirgðasetningu ólöglærðra manna í sýslumannsembætti. Í seinni tíð hefir þetta þó víst aðeins átt sér stað um reynda skrifstofumenn hjá sýslmönnum, og aðeins stuttan tíma. Með það fyrir augum, að setning ólöglærðra manna hljóti að vera alger undantekning og almenníngi yfirleitt ekki hafgell, er lagt til, að slík setning megi ekki lengur standa en 3 mánuði hverju sinni.

Um 33. gr.

Ákvæði greinarinnar eru yfirleitt í samræmi við gildandi reglur. Það þykir rétt að takmarka heimildina til að skipa ólöglærðan mann fulltrúa við sveitirnar. Í kaupstöðum á ekki að vera heimilt að skipa ólöglærðan mann, enda nógur kostur ungra lögfræðinga nú á dögum. Það er ef til vill breyting frá núverandi reglum, að fulltrúar megi, ef þeir hafa tekið lagapróf, einnig kveða upp úrskurði í sambandi við uppskriftargerðir, fógeta- og uppboðsstörf. En í rauninni hefir þetta tíðkast, að minnsta kosti í Reykjavík.

Síðasta málsgr. er í samræmi við lög nr. 79/1919, 1. gr. Virðist ekki vera vandhæfi á því, að samskonar heimild, sem veitt er í Reykjavík samkvæmt þeim lögum, verði einnig látin ná til annara lögsagnarumdæma.

Um 34. gr.

Ákvæði 1. málsgr. eru í samræmi við það, sem nú er almennt talið gilda um bæði skaðabóta-ábyrgð og refsí-ábyrgð dómara. Það er og talin almenna reglan eftir gildandi rétti, að dómari verði einungis sóttur í æðra rétti til ábyrgðar vegna dómaverka sinna. Og verður sú aðalregla einnig gildandi áfram eftir 2. málsgr. En það skal tekið fram, að krafa um ábyrgð á hendur dómara til skaðabóta verður einnig uppi höfð sjálfstætt. Má vel vera, að ekkert sé í sjálfu sér að setja út á þá niðurstöðu, sem dómari hefir komið að, en hann hafi t. d. valdið aðilja tjóni með vitaverðum drætti á dómsupp sögu í málinu eða með öðrum hætti. Þá hefir aðili enga þörf á að áfrýja til breytingar niðurstöðu dómarsins, heldur einungis til að bera skaðabótakröfu sína undir æðra dóm. Í héraði getur aðili komið fram skaðabótakröfu á hendur héraðsdómara a) í sambandi við refsímál og b) eftir að dómari hefir verið dæmdur til refsingar í opinberu máli fyrir meðferð sína á því máli, er hann er krafinn bóta hennar vegna. Það er ekki nægilegt, þótt dómari hafi verið sektaður eftir 3. málsgr. Það yrði almennt til hnekkis virðingu dómara, ef hann yrði sóttur fyrir og dæmdur af hliðsettum dómara til bóta eða refsingar fyrir dómstörf sín. Þegar svo mikið hefir að ávirðingum dómara kveðið í dómstörfum, að ákærvaldinu þykir ástæða til að hefjast handa, þá gildir þessi ástæða ekki lengur, og því er þá heimilt að koma kröfunni fram í héraði.

Ákvæði 3. málsgr. um sektardóm eru í samræmi við gildandi rétt. En jafnframt er sett almennt ákvæði í stað hinna dreifðu ákvæða um sektir á hendur dómurum fyrir misferli í einstökum atriðum, er gildir þá við hlið 144. gr. hegningarlaga.

Þar á móti hefir 4. málsgr. nýmæli að geyma. Það er auðvitað, að dómara ber að láta aðilja í té kærugögnin, eins og ella, enda er dómara rétt að senda æðra dómi athugasemdir sínar með venjulegum hætti samkvæmt 199. gr. frv. Vera má, að aðili telji sig ekki þurfa að fá dómsatriði breytt, en þyki sér þó þörf að láta æðra dóm meta einhverjar gerðir dómarsins í sambandi við þá athöfn, og getur hann þá farið kæruleiðina, nema hann krefjist skaðabóta. Þá verður hann að fara eftir 2. málsgr.

Aldrei verður dómari dæmdur til þyngri refsingar en sekta eftir 3. eða 4. málsgr. þessarar greinar.

Um 35. gr.

Í 1. og 3. málsgr. greinar þessarar eru, að því er telja má, allmikilsverð nýmæli. Ráðherra er á annan hóginn veitt heimild til að víkja héraðsdómara frá: 1) Ef hann telur dómara hafa misst almennu dómarskilyrðin, eitt eða fleiri, sbr. 32. gr. frv. 2) Ef dómari þykir gegna starfinu óviðunandi og hefir ekki skipað við áminningu ráðherra eða æðra dóms, og 3) Ef dómari hefir reynt haldinn síðferðisbresti, er rýrir virðingu hans og álit, svo að ekki þykir hæfa, að hann gegni starfanum áfram. Eru þessi ákvæði auðvitað sett til tryggingar því, að sémilegir menn, og aðeins sémilegir menn, sitji í dómaraembættum. En framkvæmdarvaldið á ekki að hafa síðasta orðið um þetta, eins

og nú er oftast. Dómarar þurfa að vera svo sjálfstæðir að lögum sem unnt er gagnvart því. Þess vegna má það *aldrei* vikja héraðsdómara frá embætti að *fullu og öllu*. Til slíkrar frávikningar skal jafnan þurfa *dóm*. Og mál til þess að fá slíkan dóm skal framkvæmdarvaldið jafnan höfða svo skjótt sem unnt er eftir að það hefir vikið dómaranum frá um stundarsakir, nema hann biðjist þá lausnar frá embætti.

Þar á móti virðist aðstaða framkvæmdarvaldsins gagnvart dómurum samkvæmt 2. málsg. og fulltrúum dómara mega vera áfram slík sem verið hefir, að því leyti til, að þessum starfsmönnum verði vikið frá starfa sínum að fullu og öllu. Hinsvegar virðist rétt að veita þeim sama færi sem héraðsdómurum almennt á að láta dómstóla segja til um það, hvort þeir hafi svo brotið af sér eða reynzt svo óhæfir eða misst skilyrðin annars, svo að þeir geti síðar meir sýnt vitaleysi sitt eða þær málsbætur, sem vera kunna í máli þeirra, ef þeir t. d. sækja um nýja stöðu hjá ríki eða einstaklingi. Annars eru ákvæði 3. málsg. sumpart sett vegna þeirra manna, er í 2. málsg. getur, og sumpart til þess að tryggja héraðsdómurum rétt sinn gagnvart framkvæmdarvaldinu, ef málsókn samkvæmt niðurlagi 1. málsg. þætti dragast um skör fram.

Um 36. gr.

Hér eru reglur um það, hvenær dómari skuli vikja dómarasæti vegna sambands síns við einstakt dómsmål eða aðilja þess, vitni o. s. frv. Ákvæði 1. tölul. er í samræmi við gildandi reglur. Þótt dómari hafi sem *embættismaður* haft önnur afskipti af dómsmáli, t. d. ákveðið málshöfðun eða áfrýjun eða sem skiptaráðandi, þá þarf hann sjaldan að vikja þess vegna. Ef telja má, að hann hafi tekið einhverja sérstaka aðstöðu til málsins, sem veki grun um hlutdrægni, er öðru máli að gegna. Fer slíkt eftir álitum hverju sinni.

Ákvæði 2. og 3. tölul. eru í samræmi við 2. og 3. tölul. 7. gr. hæstaréttarlaganna. Í eins manns dómi er sít ástæða til að gera minni kröfur til dómara að þessu leyti en dómara í fjölskipuðum dómi.

4. og 5. tölul. er og í samræmi við 4. tölulið 7. gr. hæstaréttarlaganna. Það er vitanlega ekki nægilegt, þó að dómara hafi verið *stefnt* til vitnisburðar eða þótt hann hafi t. d. mætt í máli og tekið frest í því. Ef dómarrinn hefir gefið skýrslu um málsatriði eða hefir starfað að málinu þannig, að telja má, að hann hafi kynnt sér það einhliða, þá verður ástæða fyrir hann til að vikja dómarasæti í því.

Afstaða dómara til vitnis og matsmanns getur verið svo, að ekki sé rétt, að hann *dæmi mál*. En 5. liður á ekki beinlínis við þetta. Venzl dómara við vitni gera hann óhæfan til að úrskurða um skyldu þess eða heimild til að bera vitni. Og verður þá annar dómari að úrskurða að því leyti og ef til vill standa fyrir vitnaleiðslunni. Það fer aftur á móti eftir 7. tölul., hvort dómari muni þurfa að vikja sæti fyrir fullt og allt vegna sambands síns við vitni. Í 7. tölul., sem svarar til 6. tölul. 7. gr. hæstaréttarlaganna, er nokkurskonar almenn regla um vanhæfi dómara til meðferðar einstakra mála. Það er annars oft mjög vafasamt, hvort dómara beri að vikja sæti eða ekki. Ef engin ytri (objektiv) atriði liggja fyrir, þá verður það samvizkusök dómars, hvort

hann vikur eða ekki, t. d. kali til aðilja, er ekki hefir opinberlega komið fram. Og verða litlar leiðbeiningar um þau efni gefnar.

Um 37. gr.

Dómari *getur* alltaf vikið af sjálfsdáðum (*ex officio*), ef honum virðist ástæður til þess vera fyrir hendi. En honum er ekki *skytt* að gera það eftir berum orðum greinarinnar, nema þegar slík venzl eða samband við málið eiga sér stað sem í 1.—6. tölul. 36. gr. segir, og með þeim fyrirvara, sem nefndur var í sambandi við 6. tölul. Annars er það í framkvæmdinni venjan, að dómari vikur *ex officio*. Hitt er sjaldan, að hann biði þess, að aðili krefjist þess, svo framarlega sem dómara þykir nokkur ástæða fyrir sig til að vikja. Það hefir verið föst venja í Reykjavík og væntanlega víðar, að hinn reglulegi dómari færi með málið, þar til það hefir verið tekið til dóms eða þar til kveða hefir þurft upp úrskurð í því, þegar ekki hefir verið svo ástatt, að hann ætti tvímælalaust að vikja *ex officio*, nema aðili hafi krafizt þess, að hann viki fyrr. Þessi venja er látin haldast, nema mál sé munnlega flutt. Þá verður hentast, að dómari viki þegar sæti.

Það er nýmæli, að úrskurði dómara um, að hann viki sæti, verði ekki áfrýjað. Það er fyrst og fremst óviðfelldið, að dómari verði pindur með úrlausn æðra dóms til að dæma mál, sem hann telur sig sjálfur ekki eiga að dæma, og í öðru lagi verður ekki sagt, að hallað sé rétti þess aðilja, sem óánægður var með úrskurð dómans. Hann fær annan hæfan dómara, og frekari rétt hefir hann ekki gagnvart ríkisvaldinu. Þar á móti er einsætt að leyfa áfrýjun á synjun dómara um að vikja sæti, því að hún getur reynzt röng, og þá væri aðilja gert rangt til, ef hann skyldi sitja með villhallan dómara. Hinsvegar þykir hæfa að fara hér kæruleiðina, svo að aðalmálið þurfi sem skemmst að tefjast.

Um III. kafla.

Hér er safnað reglunum um þinghöld, þingbækur og þingvotta.

Um 38. gr.

Í N. L. 1—3—1 er ákvæði um hald bæjarþinga og í tilsk. 15. ágúst 1832, 2. gr., tilsk. 24. apríl 1833, 3. gr., og lögum nr. 68/1921, og víðar eru reglur um manntalsþingin. Það virðist mega setja sameiginlega reglu um hald bæjarþinga í öllum kaupstöðum landsins. Það er haganlegra almenningi, að ákveðið bæjarþing sé í hverjum kaupstað, bæði vegna einkamála, þinglýsinga og annars, heldur en að þar sé eitt manntalsþing á ári og svo aukaréttir, þegar á þarf að halda. Hinsvegar þykir ekki ástæða til að ákveða, hversu oft bæjarþing skuli heyja, nema að þau skuli haldin einu sinni í viku, ef mál eru fyrir hendi, þar á meðal þinglýsingar. Það er líklegt, að ekki þurfi oftast að heyja bæjarþing í sumum kaupstaðanna, en í Reykjavík mun þess áreiðanlega þurfa. Nú má segja, að hér séu föst dómþing þrjá daga í viku, bæjarþingið á fimmtudögum og sjódomur og gestaréttur aðra daga, sinn daginn hvor. Þegar munnlegur málflutningur kemst á, verður ekki hægt að lúka jafnmörgum málum á

degi og nú eru fyrir tekin, en þinghöldin í hverju einstöku máli ættu hinsvegar að geta orðið miklu færri. Allt um það munu þó þinghöld í flestnum málum taka lengri tíma en samanlögð þinghöld í samskonar málum eftir núgildandi reglum. Þess vegna verður að gera ráð fyrir því, að þing verði oftast að heyja í Reykjavík með skipnlagi frumvarpsins á meðferð dómsmála en nú þarf. Reynslan verður að skera úr þessu atriði til þrautar, og getur þá dómsmálaráðherra ákveðið bæði tölu lögmanna og tölu þinghalda, eftir því sem þörf krefur.

Um manntalsþingin utan kaupstaða er ætlað til, að gamla reglan haldist. En ef einhverstaðar þætti heppilegt að fjölga þessum þingum, er ráðherra fengið vald til þess.

Það er nýmæli, að ráðherra geti ákveðið þingleyfi í kaupstöðum 1—2 mánuði á sumrin. Raunverulega hefir nú um allmörg ár verið þingleyfi í Reykjavík júlí og ágúst sumar hvert, en aðeins með samkomulagi dómara og málflutningsmanna.

Um 39. gr.

Það er nú að visu almenn regla, að dómþing skuli heyja í heyranda hljóði. En þar sem málflutningur er skriflegur, verður þetta meira í orði en á borði. Reglunni um opinberan málflutning verður haldið, svo lengi sem húsrúm leyfir, þar sem þing eru haldin í húsum, sem til almenningsnota eru ætluð. En nú eru aukaréttir einnig haldnir utan Reykjavíkur í húsum einstakra manna. Og er auðsætt, að þeir verða ekki skyldaðir til að þola þar návist annara manna en þeirra, sem þar eru nauðsynlegir þinghaldsins vegna (dómari, þingvottar, aðiljar, vitni, matsmenn). Reglan um opinberan málflutning getur því ekki gilt til hlítar, nema þar sem hús, sem til almenningsnota eru ætluð, eru höfð til þinghalds. Og hún verður hvervetna að sæta þeim takmörkunum, sem í 1. málsgr. segir. Dómari verður að hafa lögregluvald til verndar ró og velsæmi í þingsal, og því verður að heimila honum að halda þing fyrir luktum dyrum eða að vísa einstökum mönnum út úr þingsal, ef návist þeirra horfir til truflunar eða raskar velsæmi. Svo getur málefnið verið svo vaxið, að sjálfsagt sé að heyja þing fyrir luktum dyrum, t. d. barnsfaðernismál. Og þó að þing sé háð fyrir luktum dyrum, getur verið ástæða til að banna þeim, sem við verða að vera staddir, að skýra í orðum, myndauppdráttum eða á annan hátt frá því, sem gerist á þinginu, eða þeim atburðum, sem þar kann að vera skýrt frá.

Enn er það berum orðum sagt í síðustu málsgr., að ákvæði greinarinnar taki einnig til fógeta-, skipta- eða uppboðsgerða. Dómari á því einnig að hafa sama vald sem ella, þegar hann stendur fyrir þessum dómsathöfnum, eftir því sem við á. En þær eru mismunandi. Eftir eðli sínu eru uppboðsgerðir mjög svo opinberar dómsathafnir. Þykir oftast bezt, að sem flestir sækji þær. Þar á móti er oft bezt, að sem fæstir óviðriðnir menn sækji skiptafundi og fógetaðgerðir.

Um 40. gr.

Ákvæði hennar eru í samræmi við gildandi reglur og framkvæmd þeirra. Sbr. lög nr. 32/1914.

Um 41. gr.

Það er með öllu nauðsynjarlaust að hafa meira en tvo þingvotta á bæjarþingum eða manntalsþingum — nú eru þeir samkvæmt 24. gr. tilsk. 3. júní 1796 4 — og er því lagt til, að þeir verði jafnan aðeins tveir, eins og nú er á aukadómsþingum samkvæmt 36. gr. tilsk. 3. júní 1796. Það hefir stundum verið fundið að því, ef dómari hefir haft nána vandamenn sína fyrir þingvotta, og er því sett regla um þetta atriði. Einnig þykir það sannlegra, að þingvottar fái kaup eftir þeim tíma, sem starfinn tekur þá hverju sinni, en ákveðið fyrir hvert mál, sem fyrir er tekið, enda væri slík tilhögun ekki sanngjörn, þar sem mál er munnlega flutt og kynni því að taka langan tíma. Dómarinn verður að ætlast hæfilega á um það, hvert gjald skuli taka af aðilja hverju sinni til greiðslu þingvotta, nema svo sé, að reiknað verði að þinghaldi eða að máli loknu, hversu langan tíma meðferð máls hafi tekið.

Um 42. gr.

Bókanir, sem aðeins hafa að geyma yfirlýsingar dómskapaeðlis, svo sem samþykki um frest eða lán málskjala, kröfur eða útlistun málsástæðu, mót-mæli o. s. frv., virðist vera ónauðsynlegt, að aðiljar undirriti. Bókun, upplestin og staðfest af aðilja í áheyrn þingvotta, á að vera full sömmun fyrir því. Lof-orð eða skuldbindingar borgaralegs eðlis, t. d. sátt, er þar á móti rétt, að aðiljar undirriti.

Um 43. og 44. gr.

Það heyrast ekki sjaldan kvartanir um það, þegar málum er áfrýjað, að dráttur hafi orðið á afgreiðslu dómsgerða hjá héraðsdómurum. Með ákvæðum 44. gr. ætti að mega laga þetta að nokkru, en annars eru hér tveir aðiljar: Sá, er eftirrits beiðist, og héraðsdómarinn. Með reglum 44. gr. hefir málsaðili tók á því að koma með léttu móti fram ábyrgð á hendur héraðsdómara, ef óhæfilegur dráttur verður á eftirriti.

Um IV. kafla.

Í lögum eru tiltölulega fá og dreifð ákvæði um efni þau, er í þessum kafla greinir. Hafa fræðimenn helgað þessum efnnum margskonar hugleiðingar og reynt að mynda reglur um þau. Og svo hafa dómstólar við og við skorið úr ýmsum þeirra atriða, sem hér skipta máli. Fyrsta atriðið er það, *hver geti verið aðili sakar (aðildarhæfi)*. Er þá tekið fyrst einfaldasta tilvik, að *einn sé aðili* (45. gr.) og því næst þau tilvik, *er fleiri eiga saman réttindi* eða *bera saman skyldu (samaðild. Litis consortium)* (46. gr.). Og síðan greinir um það tilvik, er *fleiri menn en einn eru sóknaraðiljar eða varnar, án þess að samaðild sé* (subjektiv kumulation) annaðhvort frá upphafi málshöfðunar (47. gr.) eða *nýr aðili kemur í málið við lífið hinna eftir þann tíma* (adcitation, 48. gr., og intervention, 50. gr.). Þá geta orðið *aðiljaskipti eftir þingfestingu máls bæði sóknar-megin* (53. gr.) og *varnar* (54. gr.). Svo hefir verið tekið í þennan kafla ákvæði um *gagnkröfur* (49. gr.) og um *tilkynning sakar* (litis denuntiation) til manna, er að formi til standa utan við málið. Ákvæði 49. gr. frv. hefði

þó ef til vill verið réttara að setja á annan stað. Um einstakar greinar kaflans athugast:

Um 45. gr.

Þar sem mannfrelsi ríkir, verður aðalreglan sú, að *allir lifandi menn geti áti sakaraðild*, átt réttindi og borið skyldur. Enginn getur almennt verið undanskilinn. Þar af leiðir vitanlega ekki, að *allir* geti haft hvaða réttindi, sem vera skal, eða borið hvaða skyldu, sem vera skal. Og svo er það, hverir *sjálfir* geti farið með rétt sinn og svarað til skyldna sinna fyrir dómi. Um það segir í V. kafla. Það er og annað atriði, *yfir hverjum dómstólar landsins eiga lögsögu*. Höfuðreglan verður auðvitað að vera sú, að þeir eigi lögsögu í *einkamálum* yfir hverjum aðilja, sem samkvæmt varnarþingsreglunum verður stefnt til þess að sæta dómi hér á landi, svo og yfir sóknaraðilja, þótt *ekki* sé almennt svo ástatt um hann, að því leyti sem gagnsakir, málskostnað og réttarfararsæktir varðar. Um *refsimál* er vald dómstólanna aftur á móti viðtækara. Þeir eiga almennt lögsögu yfir hverjum manni, sem sakaður er um að hafa framið refsivert brot í landi eða landhelgi, og jafnvel yfir íslenskum þegnum fyrir brot framín utan þeirra endimarka, sbr. 4.—6. gr. alm. hegningarlaga.

En undan lögsögu dómstóla eru ýmsir teknir, sem annars kynnu að sæta hér dómi í einkamáli eða fyrir refsiverð brot samkvæmt því, er nú hefir verið sagt. Byggjast sumar undantekningarnar á *landslögum beinlinis* og aðrar á *þjóðaréttarreglum*, sem hvert siðað ríki verður að viðurkenna í réttarskipun sinni. Eftir landslögum beinlinis er konungur, og konungsætt að nokkru, undanþeginn lögsögu íslenskra dómstóla, sbr. N. L. 1—2—1 og 10. gr. stjórnarskrárinnar. Eftir þjóðarétti eru erlendir þjóðhöfðingjar og sendiherrar, ásamt fjölskyldu og þjónustufólki, hermenn undir heraga og ræðismenn að nokkru, að meira eða minna leyti, undanþegnir lögsögu íslenskra dómstóla, enda þótt þeir skyldu sæta henni annars eftir landslögnum. Og er í lok greinarinnar átt við þessi tilvik.

Það var fyrrum nokkuð á reiki, hvort aðildarskortur skyldi varða frávisun eða sýknu, en nú er það almenn regla, að sýkna skuli. Sbr. þó aths. við 46. gr.

Um 46. gr.

Þegar ekki stefna allir eða ekki er öllum stefnt, sem eiga samaðild, mætti vel orða það, að sýkna skyldi vegna aðildarskorts, eins og þegar einn er aðili. En sá er hér munurinn, að þeir, sem taka þátt í sókn máls eða vörn, eiga réttinn eða bera skylduna eða telja sig gera það, en aðeins í félagi við fleiri aðilja. Má því ef til vill jafnframt segja, að þá skorti umboð samaðilja sinna til málshöfðunar og málsmeðferðar. Það væri því ekki allskostar viðkunnanlegt, ef sýknað væri, þegar einhvern samaðilja vantar til sóknar eða varnar. Þess vegna virðist vera hentara að vísa máli frá dómi, enda er engum gert rangt til með því.

Annars rísa ýms vandasöm og vafasöm atriði í sambandi við samaðild. Fræðimenn hafa reynt að gera ýmsar tillögur um lausn þeirra, og hefir greinin að geyma nokkrar slíkra lausna. Auk þess má í þessu sambandi benda á varnarþingsregluna í 83. gr., sem bæði á við samaðilja (*litis consortes*) og önnur til-

vik, þar sem sækja má fleiri menn en einn í sama máli (subjektiv passiv kumulation). Önnur vafamál, er verða kynnu í meðferð samaðildar-mála, munu dómendur venjulega geta leyst eftir analogíu eða eftir anda þessara ákvæða.

Um 47. og 48. gr.

Eru í samræmi við gildandi lög, sbr. kgsbr. 3. jan. 1755, og álit fræðimanna.

Um 49. gr.

Ákvæði þessarar greinar eru í samræmi við þær reglur, sem hingað tii hefir um langan aldur verið eftir farið, að því undanteknu, að ætlazt er til þess, að ekki þurfi að gagnstefna, þótt krafa sé uppi höfð til skuldajafnaðar aðeins. Það virðist fullkomlega ástæðulaust að beimta gagnstefnu til þess að koma megi kröfu að aðeins til skuldajafnaðar — sú krafa er ekki annað en sýknukrafa í eðli sínu —, en sú befir verið aðalreglan. Þegar þar á móti krafizt er sjálfstæðs dóms um afganginn eða alla kröfuna, þá verður auðvit- að að gagnstefna eftirleiðis sem hingað til.

Um 50. gr.

Í erlendum lögum, t. d. dönskum og þýzkum, er greint milli tvennskonar *meðalgöngu* þriðja manns í dómismál: *Aðalmeðalgöngu* (Hovedintervention) og *aukameðalgöngu* (Biintervention). Þegar þriðji maður gerir beinlinis kröfu um, að honum verði dæmdur réttur sá, sem um er deilt, þá kemur hann fram sem sjálfstæður aðili, og er þá talað um aðalmeðalgöngu. En ef þriðji maður gerir ekki slíka kröfu, heldur krefst þess aðeins, að ekkert verði ákveðið í dómi, er skert geti rétt hans lagalega eða raunverulega, þá er meðalgangan nefnd aukameðalganga. Það er vafasamt, hvernig afstöðu þriðja manns til málsins skuli vera varið til þess, að honum sé rétt — ef til vill gegn mótmælum heggja upphaflegu aðiljanna — að ganga þannig inn í mál. Ef dómur verður einnig bindandi fyrir hann, sem sjaldan verður, þá er honum ótvírætt rétt að ganga inn í mál, t. d. ef A, sem er sonur B, hefir höfðað mál út af meiðyrðum um B látinn, þá getur hinn sonurinn T eflaust gengið inn í það mál, því að dómur í því er sjálfsagt bindandi fyrir hann. Hann getur ekki fengið annan dóm um það efni, þótt hann höfðaði mál af nýju. En þótt dómur verði ekki beinlinis bindandi fyrir þriðja mann, þá geta úrslit málsins haft raunverulega þýðingu fyrir hann á ýmsan veg. Ef t. d. A höfðar mál til viðurkenningar eignarrétti sínum að jörð, þá getur hann, eftir að hann hefir fengið viðurkenningardóminn, ráðstafað eigninni með fullri heimild að formi til, og þriðji maður kynni því að glata sínum betra rétti. Hér mundi því þriðja manni verða leyfð meðalganga gegn mótmælum jafnvel heggja aðilja. En annars verða mörg vafatilvik í þessu efni. Það verður verkefni dómstóls að meta það hverju sinni, hvort hinir upphaflegu aðiljar þurfa að sæta því, að þriðji maður gangi inn í mál þeirra og geri þar kröfur. Það verður og almennt á valdi meðalgöngumanns, hvort hann krefst sjálfstæðs dóms um þann rétt, sem hann telur sér, eða einungis, að sá réttur verði ekki öðrum dæmdur, svo að í bága komi við hans tilkall.

Um 51. gr.

Þarf ekki skýringar.

Um 52. gr.

Er í samræmi við hlutarins eðli og gildandi reglur.

Um 53. gr.

Hér segir, ef skipti verða á *sóknaraðilja*. Það verður að miða við þann tíma, er sækjandi byrjar á því að gera rétt sinn gildandi með aðstoð opinbers valds. Ef sækjandi framselur rétt sinn eftir það, þá hlýtur hinn nýi eigandi að taka við máli í því ástandi, sem það er í, þegar framsalið gerðist. Varnaraðili getur því gagnvart hinum nýja eiganda kröfunnar skírskotað til þegar framkominna varna og borið fram nýjar varnir með sama hætti sem gagnvart hinum upphaflega sækjanda. Þetta gildir óskorað um *almennar kröfur*. En um *viðskiptabréfskröfur* virðist verða að gera undantekningu frá þessari reglu. Framsalið gerist sem sé inter vivos. Ef viðskiptabréfið ber ekki á sér nein merki þess, að mál sé út af kröfunni risið, t. d. áritun sáttanefndar eða dómara um framlagningu á sáttafundi eða fyrir dómi, og hinum nýja eiganda hvorki var né hefði átt að vera kunnugt um, að mál var í aðsigi eða byrjað út af kröfunni, þá hefir hann öðlazzt hana í góðu trausti. Annars kostar má hann vita það, að hún kunnir að vera vefengd gagnvart framseljanda, og þá virðist ekki ástæða til þess, að hann verði betur settur en framseljandi sjálfur mundi verið hafa, ef hann hefði haldið áfram að eiga kröfuna og höfðað mál til innheimtu hennar.

Ef sóknaraðili deyr — og analogice færi með sama hætti, ef stofnun eða félag yrði lagt niður — eftir að sú gangskör hefir verið gerð að málarekstri, sem í 1. málsg. segir, þá tekur bú hans eða erfingjar við sök, ef sakarefni getur til þeirra gengið. Þetta er í samræmi við hlutarins eðli og þær reglur, er nú eru taldar gilda.

Það er í samræmi við fyrirmæli laga um stöðu giftra kvenna nú á dögum, að þær geti haldið máli áfram, er byrjað var eða byrja átti samkvæmt 1. málsgrein, þó að þær giftist eftir þann tíma, en áður en máli er lokið. En að vísu mundi þetta varla verða álitíð, ef fjármál hjóna færu eftir lögum nr. 3/1900, nema þessi ákveðna regla 3. málsg. sé um það sett.

Um 54. gr.

Hér ræðir um það, ef skipti verða á *varnaraðilja*. Skuldunautur getur vitanlega almennt ekki sett annan mann sem skuldunaut í stað sinn, nema lánardrottinn samþykki. Fyrir því getur ekki orðið um aðiljaskipti vegna gerninga inter vivos í þessu sambandi, þegar um hrein kröfuréttindi er að tefla. Þar á móti má vera, að varnaraðili afhendi þriðja manni þann hlut eða þau réttindi, sem dómkrafa sækjanda er bundin við, t. d. selji jörð, sem sækjandi telur sér ítak í, eða gerir kröfu til afgangsskyldu af henni. Það væri sjálfsagt óhentug regla, ef sækjandi yrði ávallt að fella niður mál gegn hinum upphaflega varnaraðilja eða eftirmönnum hans, hvenær sem þeim þóknaðist að framselja hlutinn eða réttindin, sem hann er sóttur um. Þess vegna er sækjanda veittur réttur til að halda sér að hinum upphaflega varnaraðilja, enda þótt hann hafi

framselt hlutinn eða réttinn og þótt fleiri slík framsöl hafi farið fram. Og dómur verður þá bindandi fyrir síðari eigendur. Það yrði því rétt að taka t. d. hlutinn úr vörzlum þeirra samkvæmt 11. gr. aðfararlaganna. Þó virðist verða hér að gera samsvarandi undantekningu, er síðari eigendur fá hlut o. s. frv. með viðskiptaheimild og í góðu trausti samkvæmt grundvallarreglu tilsk. 9. febr. 1798, 8. gr. laga nr. 18/1887 o. fl. Og verður þá hvert slíkt tilvik að metast með svipuðu móti og í niðurlagi 1. málsgr. 53. gr. segir.

Um 2. málsgrein gildir samsvarandi og sagt er um 2. málsgr. 53. gr. Þar á móti er hér ekki þörf slíks ákvæðis sem í 3. málsgr. 53. gr. segir, því að skylda hverfur til erfingja með sama hætti, hvort sem arfleifandi var í hjúskap eða ekki.

Um V. kafla.

Hann geymir reglur um *fyrirsvar aðilja* fyrir dómi. Þótt hver maður geti almennt átt réttindi og borið skyldur, leiðir ekki af því, að hann geti jafnan sjálfur gætt þeirra hagsmuna, sem tengdir eru við rétt og skyldu. Og þá verður úr því að ráða, hvernig fara skuli um gæzlu slíkra hagsmuna. Í sambandi við það þykir hlýða að setja ýmsar reglur um skilyrði til þess að fara með dómsmál annara manna og kjör þeirra manna, sem gera sér slíkt að atvinnu.

Um 55. gr.

Það verður að vera aðalreglan, að hver maður megi sjálfur fara með mál sitt fyrir dómi. Ef hann er ekki til þess fær að lögum, kemur lögráðandi hans. Og ef hann hefir engan lögráðanda, þá er rétt, að dómari setji honum sakráðamann. Þykir rétt að heimila dómara slíkt berum orðum.

Hér á landi hafa menn, sem ekki hafa sjálfir getað farið með mál sín, orðið að notast við ólöglærða menn. Og eftir þessu frumvarpi er gert ráð fyrir því, að utan Reykjavíkur verði ekki komizt hjá því, að halda svipuðu ástandi að lögum, þótt þess megi vænta, að leitað verði til lögfræðinga jafnan, er stór mál eða vandasöm eru á ferðinni. Og auk þess er lagt til, að ráðherra geti eftir því sem fært þykir einnig utan Reykjavíkur veitt löglærðum málflytjendum einkaheimild til þess starfa. Við það er ekki að dyljast, að málameðferð ólöglærðra manna hefir einatt verið hin hörmulegasta, sem von er til, og er því almennt miklu tryggara fyrir aðilja að fela slíkt starf mönnum, sem hafa búið sig undir það og gert það að föstu starfi sínu. Í Reykjavík er enginn hörgull löglærðra manna, sem gert hafa málflutning að atvinnu sinni. Og virðist því alls ekki varhugavert að veita slíkum mönnum einkaheimild til málflutningsstarfa fyrir reykviskum dómstólum. En þá verður líka að setja reglur til tryggingar því, að þeir séu þeim kostum búnir, sem nauðsynlegir mega teljast.

Þar sem einkaheimild málflutningsmanna nær ekki til, er aðilja heimilt að fela hverjum lögráða manni með venjulegan andlegan þroska og óflekkað mannorð meðferð máls síns. Ef umboðsmann brestur þessi skilyrði, mundi það varða frávisun máls, ef sækjandi sendi slíkan mann, en ef hann mætti fyrir verjanda, þá yrði málið dæmt eftir framlögðum skjölum og skilríkjum, eins

og alls ekki hefði verið mætt. Sama verður, ef sá mætir, sem ekki hefir heimild til, þar sem málflytningsmönnum er veitt einkaheimild til málflytnings.

Þar sem einkaheimild er veitt málflytningsmönnum, er aðilja þó heimilt að senda tiltekna venzlamenn sína til að mæta fyrir sig. En þetta gildir einungis þar, sem aðili er *einstantur maður*. Stjórnendur félags eða stofnunar geta ekki látið venzlamenn sína mæta fyrir stofnunina eða félagið. Lögráðamaður getur ekki heldur látið venzlamenn sína mæta fyrir skjólstæðing sinn. Þar á móti virðist hann geta falið venzlamönnum skjólstæðingsins að mæta fyrir sína hönd í máli hans.

Einkaheimild málflytningsmanna er ætlazt til, að nái til dómsmála almennt, en til skipta-, fógeta- og uppboðsgerða því aðeins, að dómari telji svipaða nauðsyn til vera á því, að sök fyrir þeim dómum verði svo vel sótt og varin sem fyrir almennum dómstóli. Bæri honum þá að skýra aðiljum frá því álitu sínu eftir því, sem með þyrfti hverju sinni.

Um 56. gr.

Eins og fram er tekið, verður að telja málum manna betur borgið í höndum löglærðra manna en ólöglærðra. En þar með er vitanlega ekki sagt, að *allir* löglærðir menn séu jafnhæfir til málflytnings. Það virðist rétt, að þeir, sem hæfir reynast, eigi þess kost að fá skirteini nm það, er þeir geti svo notað á viðeigandi hátt í atvinnu sinni. Því er hér lagt til, að menn geti öðlazt löggildingingu sem héraðsdómsmálflytningsmenn með svipuðum hætti og menn geta orðið hæstaréttarmálflytningsmenn. Skilyrðin til þessa svara mjög svo til skilyrða hæstaréttarlaganna fyrir því, að menn geti orðið málflytningsmenn fyrir hæstarétti. Þar sem héraðsdómar eru venjulega skipaðir einum manni, þykir tryggara, að skipaðir séu tveir prófdómendur til að meta það með héraðsdómara, hvort viðkomandi fullnægi þeim kröfum, er gera beri til málflytningsmanna.

Um þá, er stunda málflytning í Reykjavík, þegar ákvæði þessi öðlast gildi, eru settar reglur samsvarandi þeim, er giltu um hina fornu yfiréttarmálflytningsmenn, þegar hæstiréttur var settur á stofn. Ef þeir lúka ekki rauninni innan þriggja ára, þá geta þeir ekki lengur flutt mál í Reykjavík, fyrr en rauninni er lokið. Vitanlega getur hver maður, sem annars fullnægir skilyrðum greinar þessarar, leyst af hendi raunina og fengið löggildingingu, enda þótt löggiltir málflytningsmenn hafi ekki fengið einkaheimild til málflytnings á staðnum.

Um 57. og 58. gr.

Þarf ekki skýringar.

Um 59. gr.

Svarar til ákvæðanna um hæstaréttarmálflytningsmenn í 16. og 17. gr. hæstaréttarlaganna.

Um 60. gr.

2. málsgr. svarar til 19. gr. hæstaréttarlaganna. Í 1. málsgr. er ekki annað sagt en það, sem sjálfsagt er og lengi hefir tiðkagt. Í 3. málsgr. er regla, sem

sjálfsgöð mun þykja. Ágreiningur um málflytningu verður að sjálfsgöðu borinn undir dómstóla, eins og hver önnur krafa um endurgjald fyrir unnið verk.

Um 61. gr.

Það hefir tíðkæzt, að hæstaréttarmálflytningarmenn tækju sér fulltrúa, enda er ráð fyrir því gert í 2. málsgrein 16. gr. hæstaréttarlaganna. Með sama hætti þykir rétt að heimila héraðsdómsmálflytningarmönnum að taka sér fulltrúa, og yrðu það einkum menn, sem búa sig undir löggildingu til þess að vera héraðsdómsmálflytningarmenn. Venjulega eiga fulltrúar héraðsdómsmálflytningarmanna að vera löglærðir menn, en vera kann þó, að skortur sé slíkra manna á stað, þar sem löggiltur héraðsdómsmálflytningarmaður hefir tekið sér bústað, og er héraðsdómara þá heimilað að veita ólöglærðum manni fulltrúaréttindi, þó þannig, að hann geti afturkallað leyfi, ef honum þykir fulltrúinn ekki hæfur.

Um 62. gr.

Í 1. málsgr. er lögfest regla, sem fylgt hefir verið í Reykjavík, að minnsta kosti um hæstaréttarmálflytningarmenn. Það virðist yfirleitt mega trúá löggiltum málflytningarmönnum til að segja rétt til um það, að þeir hafi umboð aðilja til þess að fara með mál hans fyrir dómi. Þar á móti virðist sjálfsgöðu að halda þeirri reglu um aðra málflytjendur, er mæta fyrir aðra en sjálfa sig, að þeir sanni umboð sitt, ef það er vefengt.

Í 2. málsgr. eru fyrirmæli, sem fræðimenn hafa talið, að gilda yrðu um málflytjendur í umboði annara manna og heppileg verða að teljast. Sama er um 3. málsgr. að segja.

Um 63. gr.

Lögfræðingar, sem stunda málflytningastörf, hafa fyrir löngu myndað með sér félagsskap, og má vænta þess, að löggiltir héraðsdómsmálflytningarmenn muni bráðlega gera slíkt hið sama. Og mun þá stjórn þess félags koma fram gagnvart dómstólum og umboðsvaldi fyrir hönd stéttarinnar, eða aðrir, sem félagsmenn kymu að kjósa til þess. Það hefir þótt réttara að láta nauðsynina skapa slíkan félagsskap en að lögbjóða hann beinlínis. En vegna þess, að tvímælalaust má telja heppilegt, að bæði dómstólar og umboðsvald hafi ákveðna menn til að snúa sér til í málefnum, sem stéttina varða, hvort sem stéttarbræður hafa stofnað með sér félagsskap eða ekki, þykir rétt að skylda þá til að velja ákveðna menn til þess að standa í fyrirsvari fyrir stéttina. Í fyrstu mun mega framkvæma þetta þannig, að kjörnir verði þessir fyrirsvarsmenn úr hópi þeirra lögfræðinga í Reykjavík, sem stunda málflytningastörf fyrir héraðsdómi í Reykjavík og ekki eru hæstaréttarmálflytningarmenn.

Um 64. gr.

Af ákvæðum þessarar greinar leiðir það, að vanræksla löggiltra héraðsdómsmálflytningarmanna í starfi sínu og anuarskonar misferli getur varðað refsingu eftir 13. kafla hegningarlaga. Með sama hætti geta misgerðir gagnvart þeim, meðan þeir eru að gegna starfi sínu eða út af því, hvernig þeir gegna

Því, varðað viðurlögum eftir fyrirmælum hegningarlaganna um mótgerðir við embættis- og sýslunarmenn.

Um 65. gr.

1. málsg. svarar til 20. gr. hæstaréttarlaganna. Það er þó lagt til, að viðkomandi geti borið sviptingu löggildingar með venjulegum hætti undir dómstólana. Munurinn, sem að þessu leyti er gerður á héraðsdómsmálflutningsmönnum og hæstaréttarmálflutningsmönnum, stafar af því, að hinir fyrrnefndu eru sviptir löggildingu sinni af óæðri dómara, en hinir síðarnefndu eftir tillögum æðsta dómstólsins.

Í 2. málsg. er nýmæli. Með því að taka má löggildingu af héraðsdómsmálflutningsmanni, þá væri litið samræmi í því, ef ólöglærðir menn og lögfræðingar, sem enga löggildingu hafa fengið, mættu flytja mál fyrir héraðsdómi sem *atvinnu*, hversu fráleitir sem þeir reyndust. Fyrir því er lagt til, að samsvarandi regla gildi að þessu leyti um þá sem um löggilta héraðsdómsmálflutningsmenn. Sá ólöggiltur maður, sem sviptur er heimild til að fara með annara mál, getur ekki mætt fyrir aðra fyrir dómi. En maður, sem sviptur er löggildingu til málflutnings fyrir héraðsdómi, missir *einkaheimild* til að flytja þar mál, ef ákveðið er, að slíkir löggiltir menn einir megi þar mál flytja, og rétt til að kalla sig löggiltan héraðsdómsmálflutningsmann. Þar á móti hlýtur hann að mæga flytja héraðsdómsmál með sama hætti sem aðrir ólöggiltir menn, nema hann verði sviptur heimild til þess eftir 2. málsg. eða svipting löggildingarinnar stafi af ástæðum, sem geri það að verkum, að hann geti ekki mætt fyrir dómi fyrir aðra samkvæmt 2. málsg. 55. gr. (missir mannorðs eða andlegra hæfileika).

Um VI. kafla.

Í lögum eru ekki neinar almennar reglur um þau efni, sem í þessum kafla greinir. En fræðimenn hafa orðað þær, og dómstólar munu almennt hafa farið eftir þeim, þegar því hefir verið að skipta.

Um 66. gr.

Það hefir lengi verið talið, einnig áður en stjórnarskráin 5. jan. 1874 var sett, að dómstólar landsins væru almennt bærir til að leggja dóm eða úrskurð á mál manna, og einnig þótt ríkisvaldið ætti í hlut, nema sérstök heimild væri til að draga þau undan dómstólunum. Slíkar heimildir eru auðvitað bæði fólgnar í lögum og eðli málanna, og ef til vill kunna venjur að hafa skapast í þá átt, að mál sæti úrlausn annara stjórnarvalda.

Um 67. gr.

Fyrirmæli þessarar greinar hafa lengi verið talin gilda sem óskrifuð lög.

Um 68. gr.

Sömmuleiðis.

Um 69. gr.

Ákvæði 1. málsgr. eru í samræmi við dómvenju. Þegar víst er, að krafa er til orðin, en eigi er sannað, að gjalddagi eða fullnægjutími sé kominn, þá hefir venjulega verið sýknað formálalaust í niðurlagi dóms, en í forsendum greint, hvernig á sýknu stæði. Það virðist viðkunnanlegra að sýkna að svo stöddu, eins og siður var í Danmörku, þegar þannig stóð á sem hér segir.

Það er vitanlega oft álitamál, hvort aðilja standi það á nægilega miklu að fá viðurkenningardóm á kröfu, sem enn er óskyld að fullnægja. Sem dæmi má nefna, ef A á viðskiptabréf, og sá, er samkvæmt undirskrift þess hefir gefið það út, vefengir undirskriftina. Enginn heiðarlegur maður selur eða veðsetur slíkt skjal, en honum getur staðið það á miklu, að hann geti fært sér það í nyt á þennan hátt, og ætti hann því að geta fengið viðurkenningardóm um gildi skuldbindingar útgefandans.

Um 70. gr.

Er í samræmi við gildandi dómvenju.

Um 71. gr.

Ákvæði 1. málsgr. eru líka í samræmi við það, er álitid hefir verið gildandi regla. Nýtt er þó hið skýlausa ákvæði um greiðslu málskostnaðar, þegar samrættar kröfur eru sóttar hvor (hver) í sínu máli. Ef sækjandi aðskilur þær að nauðsynjalausu, þá virðist einsætt, að hann beri sjálfur kostnað þar af, og jafnvel, að honum verði gert að greiða gagnaðilja málskostnað.

Ef maður skiptir kröfu án tilefnis frá gagnaðilja sínum, án þess að hún hafi að nokkru verið höfð til skuldajafnaðar eða nokkur hluti hennar hafi metizt lögtakskrafa, þá er og sanngjarnt, að andstæðingur hans sé ekki látinn biða tjón af því. Um þetta eru nú ekki ákvæði í lögum, nema hvað sjálfsagt mætti leiða hérgreinda reglu um ákvörðun málskostnaðar af fyrirmælum 4. gr. laga nr. 29/1917.

Ekki eru heldur fyrirmæli í gildandi lögum um þau tilvik, sem í 3. málsgr. segir. En málskostnaðar-ákvæði hennar virðist sanngjarnt og er í samræmi við reglurnar um það efni í 1. og 2. málsgr.

Í 4. málsgr. er nýmæli. En sennilega mundi þó nú, ef til kæmi, verða litið svipað á það efni, sem hér greinir. Úr því að sett er regla um hámark þeirra krafna, sem sáttamenn mega úrskurða, þá hljóta þeir, sem hana brjóta, að sæta einhverjum viðurlögum, og liggur þá næst að svipta hann heimildinni til þess að fá úrskurð sáttanefndar um nokkurn hluta kröfu sinnar. Ef honum tekst þetta allt að einu, þá væri ekki annað en að dæma hann til að greiða gagnaðilja sínum málskostnað að skaðlausu eftir 2. málsgr., ef hann höfðar mál um þann hluta kröfunnar, sem ekki hefir verið úrskurðaður. Ef sáttamenn hinsvegar vita um skiptingu kröfu, er að nokkru hefir verið lögð til úrskurðar þeirra, þá eiga þeir að vísa máli frá sér, nema aðili lýsi yfir því, að hann afsali sér því af kröfunni, sem er fram yfir 500 kr.

Um VII. kafla.

Hér er safnað reglum um það, *hvar* á landinu hver einn verði að sæta dómi (*varnarþing*).

Um 72. gr.

Þinghárnar eru, svo sem verið hefir, bundnar við hreppi og kaupstaði. Þetta er almenna reglan. En sumstaðar kann að haga svo til, að hentugt sé að skipta hreppi í þinghár, að leggja hluta úr hreppi við annan hrepp eða kaupstað. Og er lagt til, að dómsmálaráðherra megi gera þetta eftir tillögum viðkomandi dómara. Ef takmörk lögsagnarumdæma breytast við það, mundi eiga að leita umsagnar þeirra héraðsdómara, er hlut eiga að máli.

Um 73. gr.

Hér er aðalreglan um varnarþing, og er hún í samræmi við hina gömlu reglu í N. L. 1—2—4.

Um 74. gr.

Er í samræmi við þá reglu, sem farið hefir verið eftir, þegar ólögráða maður hefir verið sóttur til að sæta dómi í einkamáli.

Um 75. gr.

Er og í samræmi við gildandi lög og venjur. Sbr. 34. gr. firmalaga, nr. 42/1903.

Um 76. gr.

Þessi grein hefir nýmæli að geyma, og tekur hún til manna, sem erlendis eiga heima, en verða ekki sóttir þar fyrir dómi vegna þess, að þarlandsdómar eiga ekki lögsögu yfir þeim, t. d. sendiherrar og starfsmenn sendisveita.

Um 77. gr.

Það er ný regla og í samræmi við varnarþingsreglur á Norðurlöndum, að erlenda menn megi sækja hér til fullnustu fjárskuldbindingum sínum við islenzka þegna o. s. frv., ef þeir annaðhvort eru hér staddir, þegar stefna eða sáttakæra er birt, eða eiga hér eignir, og verður þá varnarþingið þar, sem eignin er, eða sú þinghá, sem þeir eru staddir í.

Um 78. gr.

Hér er hin gamla regla um fasteignarvarnarþingið, sbr. N. L. 1—2—15. Hér er þó fyrst og fremst skýrar ákveðið, hverskonar mál megi á þessu varnarþingi sækja. Í öðru lagi er aðiljum þerum orðum veitt heimild til að sækja kröfur um leigu eða eftirgjald eftir fasteign á varnarþingi hennar. Til þess að vika frá fasteignarvarnarþinginu eftir 1. málsgr. þarf samkomulag aðilja eftir 81. gr., en þegar leigukröfur eru sóttar, getur sækjandi ráðið því, hvort hann notar fasteignarvarnarþingið eða ekki. Ennfremur er þerum orðum sagt, að sækja megi einnig í sameiningu við sjálfa fasteignarkröfuna þær kröfur, sem af henni eru risnar, enda þótt þær yrðu ekki einar sér sóttar á varnarþingi fasteignarinnar. Sem dæmi mætti nefna skaðabótakröfu fyrir óheimila

notkun lands, sem sótt væri í sambandi við kröfu um viðurkenningu á eignarrétti að því landi. Slik krafa yrði þá t. d. lögð undir landamerkjadóm eða dóm í fasteignamáli eftir III. kafla landamerkjalaganna nr. 41/1919. Og er það nokkurt hagræði á móts við það, að þurfa t. d. bæði að höfða landamerkja-eða fasteignamál og síðan mál um aðrar kröfur, er samrættar eru málinu um sjálfa fasteignina.

Það mun og vera breyting frá gildandi reglum, að leyfa sókn mála um hluti, sem skeyttir eru í eða við fasteign, á varnarþingi hennar, t. d. kröfu um brotttöku miðstöðvartækja, rafmagnslagna o. s. frv. úr húsi, girðingar um lóð eða land o. s. frv. Það er auðvitað oft, að hezt er að skýra slíkar kröfur þar, sem eignin liggur, og því sýnist það vera hagræði, að þær megi sækja á varnarþingi fasteignar.

Varnarþing fasteignar verður notað, fyrir utan þau tilvik, sem nefnd voru, ef ágreiningur ris um stofnun, innihald eða slit réttinda yfir fasteign. Því væri rétt að sækja mann til að fullnægja kaupsamningi um fasteign með útgáfu afsals eða til þess að skera úr því, hvort maður sé við kaupsamning bundinn, t. d. riftingarmál, en ekki kröfu um dóm varðandi greiðslu kaupverðs, nema hún væri aukakrafa við kröfu um viðurkenning á veðrétti í eigninni til tryggingar slíkri kröfu. Það væri fasteignamál, ef menn skildi á um það, hversu háttáð væri ítaki eða kvöð á fasteign, enda þótt þá greindi ekki á um það, að á henni hvildi slík kvöð. Það væri og fasteignamál, ef menn greindi á um það, hvort veð, ítak eða kvöð hvildi enn á fasteign, o. s. frv.

Það er auðsætt, að um *birtingu stefnu* í málum þeim, er hér segir, gilda almennar reglur þar um, sbr. 95. gr. o. s. frv.

Um 79. gr.

Hér kemur hin gamla regla, sem í N. L. 1—2—18 greinir. Hún tekur þar þó aðeins til fjárhaldsmanna ólögráðra manna og fjárgæzlumanna opinberra stofnana. Í þessari grein frv. er lengra farið. Varnarþingsreglan er líka látin ná til fjárgæzlumanna *einstakra manna*. Hún gildir aldrei, nema fjárhaldið eða fjárgæzlan sé samfara *stöðu* fjárgæzlu Mannsins. *Negotiorum gestor* verður því t. d. ekki sóttur til reikningsskila eftir ákvæðum greinarinnar.

Um 80. gr.

Varnarþingsregla þessarar greinar svarar til varnarþingsreglu N. L. 1—2—16, 2. En regla þessarar greinar er viðtækari en tilsvarendi regla N. L. 1—2—16, 2. Skilyrðið um, að skyldu samkvæmt loforði skyldi efna í þinghanni, er báðum sameiginlegt. Hvortveggja greinin tekur og til mála um efndir á loforðinu in natura og til krafna um bætur fyrir vanefndir. Þar á móti mun N. L. 2—16, 2 varla ná til sjálfstæðrar sakar til viðurkenningar á *lausn* undan loforði. Það skiptir ekki máli, hvort skyldan samkvæmt loforðinu er fólgin í peningagreiðslu eða öðru, t. d. verkskyldu. Þess er jafnan krafizt eftir N. L. 1—2—16, 2, að varnaraðili sé staddur í þinghanni, þegar sáttakæra eða stefna er birt, og er þá vitanlega hugsunin, að birta megi honum þar, og er sú regla tvímæla-laus eftir 95. gr. frv. En eftir þessari grein er vikið frá kröfunni um vist varn-

araðilja í þinghúsi, þegar hann hefir gefið loforðið, meðan hann dvaldist þar. Þetta gildir t. d. um greiðslu fyrir beina á veitingahúsi eða vist á gistihúsi.

Um 81. gr.

1. málsgr. er sama efnis og N. L. 1—2—17. 2. málsgr. svarar til N. L. 1—2—20.

Um 82. gr.

Ákvæði greinar þessarar svara til varnarþingsreglu laga nr. 59/1905. Hún er þó líklega heldur viðtækari en varnarþingsregla þessara laga. Hér er skilyrðið, að krafan sé til greiðslu vöru eða vinnu frá *fastri starfsstofu* eða *fastri verzlun*. Læknir eða málfærslumaður, sem hefir fasta viðtökustofu eða skrifstofu, njóta t. d. góðs af varnarþingsreglu þessarar greinar, en það er vafasamt, hvort þessir menn geta notað varnarþingsreglu laga 1905. Sem önnur dæmi mætti nefna bifreiðastöðvar, smiði, er hafa fasta starfsstofu, bifreiða- og hjólaviðgerðarmenn o. s. frv. Allir slíkir menn geta notað varnarþingsreglu greinarinnar, en hæpið, hvort þeir hniga undir lög 1905. Það er með öllu ónauðsynlegt að setja nokkurt skilyrði um þingfestingartíma málsins. Með núverandi samgöngum á sjó og landi og símasamgöngum eiga menn nokkurn veginn jafnhægt með að gæta réttar síns í þessu sambandi á hvaða tíma árs sem er.

Lög 1905 taka alls ekki til krafna *erlendra* lánardrottna. Það verður því nú að sækja slíkar kröfur á heimilisvarnarþingi skuldunauts, nema samið sé öðruvísi eða krafan sé ein þeirra, er eitthvert undantekningar-varnarþingið náí til. Innheimta slíkra krafna verður því oft allerfið, kostnaðarsöm og langsótt. Hinsvegar eru flestar þessar kröfur verzlunarkröfur og í rauninni eins réttháar og samskonar innlendar kröfur. Hinsvegar er ekkert annað varnarþing, sem miðað verður við, en varnarþing innheimtumannsins, ef vikja á frá reglunni um heimilisvarnarþing skuldunauts. Langflestar erlendar kröfur eru sendar málflutningsmönnum til innheimtu. Af þessum ástæðum er lagt til, að þær megi sækja á varnarþingi viðkomandi málflutningsmanns. Skuldunaut er ekki fremur gerður óréttur með því en þegar um innlendar samskonar kröfur er að tefla. Og ekki ætti varnarþingsregla þessarar greinar um erlendu skuldirnar að spilla lánstraustinu út á við, heldur miklu fremur hið gagnstæða.

Um 83. gr.

Hér er ný regla, er ætti að verða til hagræðis. Þegar svo stendur á sem hér segir, geta vel orðið vandhæfi á, ef allir varnaraðiljar eiga ekki sama varnarþing. Úr þessu er bætt með varnarþingsreglu þessarar greinar.

Um 84. gr.

Varnarþingsregla þessarar greinar svarar til varnarþingsreglu N. L. 1—2—16, 1. Þessi grein tekur til allra skaðabótaverka utan samninga, bæði á mönnum, munum og réttindum, svo og til refsingar fyrir athafnir, sem einstaklingur á sókn á, t. d. meiðyrði. En hinsvegar er það alls ekki skilyrði, að verknað-

urinn sé in concreto refsiverður, eða að refsikrafa sé gerð, þótt hann sé þannig vaxinn.

Um 85. gr.

Hún tekur til allra þeirra kaupkrafa, sem í 3. gr. frv. 5. tölul. segir, og auk þess til sjómanna, er undir sjómannaögin hníga.

Um 86. gr.

Þó að gestaréttarmeðferð hverfi úr sögunni samkvæmt ákvæðum frumvarps þessa, þykir rétt að láta haldast ýmsar sérreglur laga um varnarþing í málum, er áður mátti reka fyrir gestarétti.

Um VIII. kafla.

Hér er safnað reglum um stefnur. Um stefnubirtingu og stefnufresti er það sameiginlegt, að um þau efni eru tiltölulega ný lög (nr. 62 og 63 1917), sem sett eru með ástand það, sem nú ríkir, fyrir augum að mestu leyti. Hefir því verið unnt að nota reglur þessara laga svo að segja óbreyttar, nema hvað frestir hafa verið nokkuð styttnir. Bættar samgöngur á sjó og landi og bætt simasambönd gera það að verkum, að varhugalaust virðist að stytta þessa fresti, sem að hámarki til eru óþarflega langir.

Um 87. gr.

Ákvæði þessarar greinar eru í samræmi við núgildandi reglur, sbr. tilsk. 15. ágúst 1832, 1.—6. gr. Þó er skylda dómars til að semja stefnur fyrir menn einskorðuð við ólöglærða menn, sem ekki hafa atvinnu af málflytningi. Þegar málflytningarmenn eða aðrir, sem gera sér störf þeirra að atvinnu, eiga hlut að máli, virðist alger óþarfi að leggja dómara nokkra skyldu á herðar um samningu stefna. Slíkir málflytjendur eiga að vera einfærir um það verk, enda mun það nú orðið vera fremur fátítt, að dómara séu beðnir um að semja stefnur í almennum einkamálum, sem málflytningarmenn eða menn, sem gera sér málflytningu að atvinnu, fara með. Þar á móti virðist enn vera ástæða til að skylda dómara til að hjálpa mönnum, sem ólögfróðir eru og sjálfir vilja annast mál sitt, t. d. mönnum, er höfða mál til heimtu kaupkröfu sinnar, sbr. 3. málsgr. 3. tölul. 5. gr.

Um 88. gr.

Ákvæði greinar þessarar eru í samræmi við gildandi reglur og eðli málsins, sbr. tilsk. 15. ágúst 1832, 5. gr. Sú regla, að stefna manni aðeins vegna þess, að nafn hans kann að verða nefnt, sem tíðkæzt hefir, að minnsta kosti fyrrum, virðist vel mega falla niður.

Um 89.—94. gr.

Eru í samræmi við 1.—7. gr. laga nr. 63/1917.

Um 95. gr.

Er að efni til samhljóða 8. gr. laga nr. 63/1917, nema fyllri í fáeinum atriðum.

Um 96. gr.

Er að efni til samhljóða 9. gr. laga nr. 63/1917. Nýmæli er þó í síðustu málsgr. Það þykir rétt að gera það borgaralega skyldu að afhenda eftirrit af stefnum og sáttakærum og leggja sektir við, ef af er brugðið. Er það eftir fyrirmynd danskra réttarfarslaga.

Um 97. gr.

Samhljóða að efni til 10. gr. laga nr. 63/1917.

Um 98. gr.

Hún er samhljóða 11. gr. laga nr. 63/1917.

Um 99. gr.

Hún svarar til 1.—10. gr. laga nr. 62/1917. En breytingar eru frá ákvæðum þessara greina. Fyrst og fremst eiga að falla niður sérreglur II. kafla laga nr. 62/1917, því að gestaréttarmeðferð og einkalögreglumála á að hverfa úr sögunni, og reglur 99. gr. frv. þykja einnig eiga við um önnur þau mál, er í II. kafla nefndra laga greinir. Í öðru lagi er stefnufrestum nokkuð breytt, þeir styttnir yfirleitt vegna bættra samgangna, eins og fyrr er sagt.

Um 100. gr.

Í 2. málsgr. er nýmæli, sem ætlazt er til að miði til flýtisauka málum, án þess að réttur manna verði fyrir borð borinn. Þegar stefna skal t. d. vitnum á dómþing aðalmálsins — en það er venjulega fyrirfram ákveðið —, þá virðist 3 sólarhringa frestur jafnan hljóta að verða nægilegur, og einnig nægilegt að birta stefnu fyrir umboðsmanni aðilja. Um stefnufrest til *vitnis* fer þar á móti eftir 99. gr., sbr. 1. málsgr. 100. gr. Það er og auðsætt, að ef aðilja hefir ekki borið meira en t. d. 1 sólarhrings frestur í aðalmálinu eftir 1. málsgr. 99. gr., þá þurfi ekki heldur að veita honum lengri frest eftir 2. málsgr. þessarar gr. Ef vitnaleiðsla o. s. frv. skal fara fram á öðru þingi en þar, sem aðalmálið er rekið, þá er nóg að stefna umboðsmanni og með þeim fresti, er skemmstan má veita aðilja, eða ef umboðsmanni mætti enn skemmri frest veita, þá með þeim fresti. Ef hinsvegar veita má aðilja skemmri frest en umboðsmanni, ef hann væri sakaraðili, þá er og nóg að veita umboðsmanni þann skemmri frest.

Um 101. gr.

Hún svarar til ákvæða laga nr. 62/1917 um ákvörðun dómara á stefnufresti. Það virðist auðsætt, að ekki skuli vísa máli frá dómi, þó að stefnufrestur hafi verið of skammur, ef aðili sækir samt þing. Þá er sýnt, að hann hefir fengið nægilega snemma vitneskju um þinghaldið. Þar á móti gæti of skammur frestur, þegar þannig stendur á, réttlætt beiðni aðilja um frest, eða lengri frest en ella, til þess að athuga málið, áður en hann svarar til málssóknar gagnaðilja síns samkvæmt 106. gr. Ákvörðun dómara um stefnufrest mun aldrei hafa verið áfrýjað hingað til, þótt heimild hafi verið til þess. Og virðist lítil ástæða til að heimila slíka áfrýjun, sem væntanlega yrði afar sjald-

an notuð. Ef stefnanda þætti ekki öruggt, að frestur sé settur nógu langur, þá mundi dómariinn ákveða hann lengri, ef óskað væri.

Um 102. gr.

Ákvæði 102. gr. miða til þess að gera birtingar og tilkynningar, sem dómari þarf að láta fram fara til aðilja, einfaldari og kostnaðarminni. Meðal slíkra tilkynninga má nefna birtingu um fyrirtöku máls, er frestað hefir verið vegna forfalla aðilja, sbr. 118. gr., eða vegna endurupptöku sakar, sbr. t. d. 120. gr., tilkynningu til aðilja um að gefa skýrslu fyrir dómi, sbr. 114. og 115. gr., o. s. frv.

Um IX. kafla.

Hér er safnað almennum reglum um málameðferð í héraði. Koma hér fram meginbreytingar þær, sem upp á er stungið frá því ástandi, sem nú er. Breytingarnar eru í höfuðdráttum þessar:

1. *Dómari skal frá öndverðu kynast kröfum aðilja, mótmælum og vörn-um, sem fram koma.* Hann á því að verða miklu betur fær um að skera úr því, hvort nauðsyn sé á að veita fresti í ákveðnu skyni en hann er almennt nú. Hann stýrir viðskiptum málsaðilja frá upphafi til enda, í stað þess, að nú er hann svo að segja hlutlaus, meðan mál er sótt og varið, nema ef eitthvað skal úrskurða og við vitnaleiðslur. En einmitt þegar hann á að inna þau störf af hendi, verður ókunnugleiki hans á máli ósjaldan til boga.

2. Eftir hinum nýju reglum *skal spyrja aðilja sjálfa fyrir dómi.* Hver aðilja, sem af sjálfsdáðum gefur sig fram til þess, á heimtingu á því, að dómari spyrji hann, nema sýnilegt sé, að skýrsla hans sé með öllu óþörf eða þýðing- arlaus, t. d. af því að fullar sannanir séu þegar komnar fram eða alveg úti- lokað sé, að aðili geti nokkuð vitað um það, er máli skiptir. Og svo getur aðili krafizt þess, *að gagnaðili hans verði spurður með sama hætti.* Ef sá þverskall- ast við því, þá getur það komið honum í koll. Umsögn hins verður þá ef til vill lögð til grundvallar úrslitum málsins.

3. *Sakargagna skal afla áður en hinn eiginlegi málflutningur hefst.* Því skuli aðiljar þegar í öndverðu setja fram kröfur sínar, mótmæli og helztu varn- arástæður, svo að dómari geti þegar gert sér grein fyrir því, hvað sanna þurfi, og skammtað aðiljum hæfilega fresti til þess, enda noti þeir báðir sama frestinn, eftir því, sem unnt reynist. Og miðar þetta til þess að stytta málareksturinn.

4. *Ætlazt er til þess, að málflutningur verði munnlegur, þar sem því verð- ur við komið, og að aðalreglan verði því með tímanum sú, að öll mál, þar sem varnaraðili mætir, verði munnlega flutt, nema alveg sérstaklega standi á, líkt og nú er fyrir hæstarétti.* Þessi tilhögun á að verða til þess að flýta mála- rekstri verulega.

5. Til þess er ætlazt, að dómari reyni og *að koma sáttum á, á hvaða stigi máls sem er, allt þar til hinn eiginlegi skriflegi eða munnlegi málflutningur hefst, ef honum virðist líklegt, að það muni takast.* Sparar slíkt tíma og kostn- að, ef vel tekst til.

6. Ef ágreiningur er um *formhlið máls, skal þann ágreining jafnan úr-*

skurða áður en flutningur máls um efnisatriði hefst, nema hvorttveggja sé svo samvafið, að ekki verði aðskilið til hlítar. Og ef aðili vill ekki una úrlausn dómans um formatriði, vitnaskyldu o. s. frv., er opnuð leið til þess að fá sérstaklega úrlausn æðra dóms á þessum atriðum með kostnaðarminni og skjótara hætti en nú er (*kæra til æðra dóms*). Hvilir þá aðalmálið á meðan, þar sem þess er þörf. Verður þá komizt hjá því, að dómur og meðferð máls verði síðar ónýtt í æðra dómi vegna formgalla, ef til vill eftir langan málarekstur og langan tíma, eins og ekki sjaldan hefir orðið eftir nügildandi dómskapa-reglum.

7. Það er ekki ótítt, að aðili hefir talið sér nauðsyn á því að áfrýja máli, sem hann hefir tapað að miklu eða öllu leyti af því að honum hefir láðst að koma að gögnum og upplýsingum í óæðra dómi, sem þó voru fyrir hendi. Og hefir fyrir þá sök bæði tapazt fé og tími. Eftir þessu frumvarpi á dómari, ef hann sér eftir dómtöku máls, að gögn vantar eða yfirlýsingar um sakatriði eru óskýrar, af því að aðilja hefir skort leiðbeiningar, að *veita honum kost á endurupptöku máls til að ráða bót á slíkum brestum*. Með þessum hætti getur bæði tími og kostnaður sparazt.

Ef ákvæði þessa kafla verða leidd í lög, mun verða í verulegum atriðum annar svipur á málameðferð í héraði en nú er. Margskonar tvíverknaður, sem samfara er núverandi málsmeðferð, mun hverfa. Dómari og málflytjendur *vinna saman* með allt öðrum og rikari hætti en nú er, enda miklu meiri kröfur gerðar til árvekni þeirra um sakargæzlu yfir höfuð. En slíkt er að öllu samtöldu mikill kostur, því að þær kröfur miða að *skjótari og réttari úrlausn mála* en núverandi skipulag veitir. *En skjót og réttlát úrlausn dómsmála er einmitt takmark dómgæzlunnar*.

Eftir þetta yfirlit yfir hið nýja skipulag verður nú vikið að einstökum greinum þessa kafla.

Um 103. gr.

Að lögum hefir *málshöfðun* ýmsar verkanir, t. d. um vaxtagreiðslu, slit hefðar eða fyrningar o. s. frv. Ef ekki segir í einstökum lögum, við hvað sé átt með málshöfðun, þá getur það orkað tvímælis. Þess vegna þykir rétt að skýra þetta hugtak eitt skipti fyrir öll. Ef einstök lög, þar sem réttur eða skylda er við málshöfðun bundin, kveða ekki á um það, við hvað sé átt, þá má halda sér til skilgreiningar þessarar greinar á *hugtakinu málshöfðun*.

Um 104. gr.

Ákvæði hennar eru í samræmi við gildandi reglur.

Um 105. gr.

Sækjanda ber þegar í upphafi að leggja grundvöllinn undir málflutninginn af sinni hálfu. Sáttakæra og stefna fela hann oftast í sér. En þar að auki ber sækjanda að leggja fram þau skjöl, er hann byggir kröfur sínar á, t. d. vixil, reikning, samning o. s. frv. Ef varnaraðili mætir óstefndur, ber sækjanda að lýsa með sama hætti kröfum sínum og ástæðum fyrir þeim. Skal sú greinargerð vera *skrifleg*, svo að dómari þurfi ekki að eyða tíma til þess að færa hana

til bókar. Þannig er grundvöllurinn undir málsmeðferðina lagður af hálfu sóknaraðilja. Þó að greinargerð skuli skrifleg vera, er dómara vitanlega ekki *bannað* að taka við munnlegri greinargerð, enda getur nægileg greinargerð falizt í stefnu eða sáttakæru, og eins og fyrr segir, geta ólöglærðir menn fengið stefnu samda af dómara, svo að þeim þarf ekki að verða íþyngt með kröfu þessarar greinar um skriflega greinargerð í fyrsta þinghaldi málsins, enda leiðbeinir dómari þeim.

Um 106. gr.

Verjandi verður með sama hætti sem sækjandi að setja fram sínar kröfur í fyrsta þinghaldi, en hann þarf ekki að setja þær fram *skriflega*. Dómari lætur skrá þær í þingbók, ef með þarf. Verjandi lýsir því þá, hvort hann samþykkir kröfur sækjanda eða ekki, og þá hvað hann hefir út á þær að setja, hvort það er af því, að hann neitar málsástæðum (*factis*) sækjanda eða að lög heimili ekki kröfur hans o. s. frv. Ef ágreiningur er, leitar þá dómari sátta, ef það hefir ekki áður verið gert, eða ef hann telur samt sem áður ástæðu til að gera það. Annars er hér, sem ella, mikið undir verkhyggni og hagsýni dómarsans komið og mannþekkingu.

Um 107. gr.

Þarf ekki skýringar.

Um 108. gr.

Það er aðalreglan, að ágreiningi um það, hvort mál skuli dæmt að efni til eða ekki, verði ráðið til lykta áður en málflutningur um efni máls hefst. Þessa gætir dómari *ex officio*. Hinsvegar vísar hann vitanlega aldrei máli frá *ex officio*, nema hann sjái, að það megi ekki dæma að efni til af ástæðum, sem aðiljar ráða ekki yfir, t. d. af því að hann telur sig skorta vald til að dæma málið, af því að það heyri undir umboðsvaldið eða annan dómstól. Samsvarandi gildir um þesskonar ágreining um einstaka hluta máls, t. d. eina kröfu af fleirum. Aðeins í einu tilviki er gert ráð fyrir því, að máli verði vísað frá með dómi, sem sé ef dómari hefir hrundið frávísunarkröfu með úrskurði, en svo koma nýjar upplýsingar í meðferð málsins, er valda gagnstæðri niðurstöðu. Ákvörðun dómara um frávísunarkröfu, hvort sem hún er tekin með dómi eða úrskurði, verður aðeins hægt að skjóta til æðra dóms með *kæru*. Einskis manns réttur virðist fyrir borð horinn með þeirri aðferð, en hún er skjótari og kostnaðarminni en venjuleg áfrýjun.

Um 109. gr.

Þegar grundvöllur undir flutning málsins hefir verið lagður samkvæmt 105. og 106. gr. og gengið er úr skugga um það, að máli skuli ekki vísa frá dómi, þá er næsta skrefið að kveða á um það, *hvort mál skuli flytja munnlega eða skriflega*. Það er hugsunin, eirs og fyrr hefir verið tekið fram, að *munnlegir málflutningar verði aðalreglan*. En það þykir ekki fært að fyrirskipa munnlegan málflutning til hlitar þegar í stað vegna þess, að héraðsdómarar og málflytjendur eru honum ekki vanir. En það er gert ráð fyrir því, að þeir venjist honum með tímanum. Og því virðist réttast, að þeim sé veittur kostur á að

prófa sig áfram í þessu efni. Mörg mál eru í eðli sínu mjög einföld. Hvort sem málflutningsmenn fara með þau eða ekki, sýnist ekki varhugavert að hafa munnlegan málflutning í þeim. Það er oft ein einasta staðreynd, sem um er deilt, og sönnunatriðin ekki flókin. Má sem dæmi nefna flest vixilmál og skuldabréfa, kaupkröfur, almennar verzlunarskuldir o. s. frv. Þessi mál hníga undir 1. tölul. greinar þessarar. Það á og að vera tíðast, að mál verði munnlega flutt, þegar löggiltir málflutningsmenn, þar á meðal auðvitað hæstaréttarmálflutningsmenn, og aðrir atvinnumálflytjendur flytja þau. Þegar ólöglærðir menn, sem ekki gera sér atvinnu af málflutningi, flytja *vandasamari* mál, sem nú er reyndar orðið fremur fátítt, þá verður varlegra að ákveða skriflegan flutning þeirra. En ómögulegt er að setja almenna reglu um þetta. Mest veltur á verkvísí dómarsans og mannþekkingu.

Um 110. gr.

Það er, sem fyrr segir, aðalreglan, þó að mál sé skriflega flutt, að málflutningur hefist ekki fyrr en aðiljar hafa átt kost á að afla gagna um atriði þau, sem máli skipta og sanna þarf eftir því, sem fram hefir komið samkvæmt 105. og 106. gr. Að öflun gagna lokinni hefist svo skriflegur málflutningur. Sá óvani er nú ríkjandi, að engin takmörk eru því sett, hversu oft málflytjendur skiptast á sóknum og vörnum. Menn taka nú frest á frest ofan, mjög oft að þarflausu, og endurtaka það, sem þeir hafa áður sagt. Eftir þessari grein skal sókn og vörn jafnan tvisvar flutt, eins og nú er gert í skriflega fluttum málum fyrir hæstarétti, þar sem mætt er af hálfu beggja aðilja. Reynsla hefir sýnt, að menn geta flutt fram með þeim hætti allt það, er máli skiptir. Undantekningu yrði að gera aðeins, þegar komið hefði í ljós, að ný gögn, er máli skipta, eru fram komin, eða dómariinn sæi, að hann hefði átt að leiðbeina aðilja frammar en gert hefir verið.

Það skal vera aðalreglan um *fresti* yfirleitt, að dómariinn aðgæti, *hvort þeirra er þörf*, en veiti þá ekki alveg rannsóknaflaut, eins og nú tíðkast, ef báðir *flytjendur* málsins eru sammála um þá. Ef *aðiljar* flytja báðir mál sitt *sjálfir* eða samhljóða yfirlýsing þeirra um frestun liggur fyrir, mun dómari þó verða að fresta máli. En ella ekki, nema hann sjái nauðsyn á fresti eða líkindi til, að hans þurfi. „Eventual“-reglan er hér lögfest, að því leyti sem leiðbeiningarskylda dómarsans leyfir, líkt og nú er.

Um 111. og 112. gr.

Þegar flytja skal mál munnlega, verður meðferðin að því leyti eins og eftir 110. gr., að dómari ákveður frest til að afla gagna eftir því, sem þörf virðist til vera. Þegar gagna hefir verið aflað, verður málflytjandi að leggja þau fyrir dómara, er svo ákveður stað og stund til flutnings málsins. Verður þetta með svipuðum hætti og nú tíðkast fyrir hæstarétti. Munnlegi málflutningurinn verður svo einnig með likum hætti og fyrir hæstarétti.

Um 113. gr.

Ákvæði greinarinnar eru raunverulega í samræmi við gildandi dómvenju.

Um 114. gr.

Hér kemur fram hugsunin um *leiðbeiningarskyldu* dómars, um skyldu hans til þess að *kynna sér hvað eina, sem fram kemur*, og nýmælið *um rétt hans til að kveðja aðilja sjálfa fyrir dóm eða láta gera það*. Dómari hefir sjálfstæðan rétt til að gera þetta, ef hann telur það heppilegt til skýringar máli. Mundi einkum talin þessa þörf eftir fyrsta þinghaldið, sbr. 105. og 106. gr., ef þeir eru ekki sjálfir við það þinghald staddir, en auðvitað getur dómari gert það á öðrum stígum máls, þar á meðal við endurupptöku þess eftir 120. gr.

Um 115. gr.

Auk þess sem dómari getur *ex officio* kvatt aðilja fyrir dóm til að gefa skýrslu, hefir *aðili sjálfur* sjálfstæðan rétt til að koma fyrir dóm og gefa skýrslu. Einnig hefir hann rétt til þess að heimta af dómara, *að hann kveðji eða láti kveðja gagnaðilja fyrir dóm til að gefa slíka skýrslu*. Og svo hafa aðiljar rétt til *að beina eða láta beina spurningum hvor til annars í sambandi við skýrslugjafirnar*.

Um 116. gr.

Ef *sækjandi* (gagnsækjandi) fullnægir ekki ákvæðum 105., 114. eða 115. gr., þá getur dómari vísað máli hans frá dómi. Þetta yrði gert, ef brestur af hálfu hans í þessu efni er svo verulegur, að ekki er unnt að gera sér vissa grein fyrir kröfum hans og ástæðum hans fyrir þeim, enda hafi hann ekki bætt um, þrátt fyrir bendingar dómars. Annars getur brestur af hálfu sækjanda valdið því, að kröfur hans verði ekki teknar til greina, nema allt að einu séu fullar sönnur að þeim leiddar. En þá er takandi til greina, er ákveða skal málskostnað, að aðili hefir ekki fullnægt upplýsingaskyldu sinni.

Ef *verjandi* brýtur gegn fyrirætlum 106., 114. eða 115. gr., þá getur það auðvitað ekki varðað frávisun máls, heldur því, að hann tapi því að einhverju leyti eða öllu sakir framkomu sinnar, nema allt að einu sé fram komið, að krafa á hendur honum sé óréttmæt, og bæri þó að taka tillit til brots hans á upplýsingaskyldu sinni, þegar ákveða skyldi um greiðslu kostnaðar af máli.

Um 117. gr.

Það er nýmæli, sem hefir fyrirmynd sína í dönskum réttarfarslögum, að dómari geti látið sameina kröfur, sem ekki hafa verið sóttar í sama máli. Skilyrðið er, að kröfurnar séu *samrættar* og að *hagræði* sé að sameiningunni. Og sjálfsagt er, að dómari getur þetta ekki, nema annarhvor aðilja krefjist þess, því að kröfu getur dómari ekki ráðstafað þannig án óskar annarshvors aðilja. Samsvarandi gildir um aðgreiningu krafna, enda getur hún ekki átt sér stað, ef þær eru samrættar, nema kröfueigandi samþykki.

Eftir 2. málsgr. getur dómari frestað máli *ex officio*, ef úrslit annars máls kynni að ráða úrslitum dómsmáls þess að öllu leyti eða einhverju, t. d. ef A sækir skuldakröfu, en er kærður fyrir sviksamlegt athæfi í sambandi við hana. Eða ef B er sóttur fyrir spell á hlut, en annað mál er sótt og varið um eignarrétt hans að þeim hlut. Þessi ákvæði miða til að fyrirbyggja það, að tveir dómur

kunni að verða uppkveðnir samtímis eða svo af tveimur hliðsettum dómurum með ósamræmanlegum eða illa samræmanlegum úrslitum.

Um 118. gr.

Þessi grein þarfnast ekki skýringa. Þess skal þó getið, að *mál verður allt-af að flytja skriflega, ef verjandi mætir hvorki né lætur mæta*, enda þótt munnlegur málflutningur kunni að hafa verið ákveðinn. Ennfremur skal það tekið fram, að endurupptaka máls, slið sem leyfð er í 9. og 14. gr. tilsk. 15. ágúst 1832, verður ekki höfð eftir ákvæðum frv. Þar á móti er endurupptaka fyrirskipuð, ef aðili, hvort sem það er sækjandi eða verjandi, hefir ekki mætt sakir forfalla, og það þótt það hafi verið tekið til dóms, enda sé dómur ekki uppkveðinn. Jafnvel þótt mál hafi ekki orðið þingfest vegna forfalla sækjanda eða umboðsmanna hans, skal fresta máli, ef dómari veit um forföllin, en ef hann hefir ekki vitað um þau og mál hefir því fallið niður, þá tilkynnir hann aðiljum, þegar honum hafa verið sönnuð forföllin, stað og stund nýrrar fyrirtöku samkvæmt 3. málsg. á þess að sækjandi þurfi að taka út eða birta stefnu á ný.

Um 119. gr.

Um 5. tölul. þeirra tilvika, er hefja *skal* mál, athugast, að verjanda getur enginn óréttur verið með því gerður, þegar hann hefir krafizt frávisunar eða vísa skal máli allt að einu frá *ex officio*. Þar á móti virðist verjandi annars, ef hann mætir eða lætur mæta, eiga kröfu til þess, að skorið verði úr miskliðarefninu, nema sækjandi beinlinis falli með öllu frá málssókn sinni. Þá hlýtur mál að verða hafið, því að enginn dómgrundvöllur, engin krafa er þá fyrir hendi.

Það er auðsætt, að dómari getur hafið mál *ex officio*, ef sækjandi eða sá, er settur verður á bekk með honum, t. d. stefnandi vitnamáls, greiðir ekki lögboðin gjöld eftir kröfu dómarans eða hegðar sér verulega ósæmilega fyrir dómi, t. d. með illyrðum, kemur ölvaður fyrir dóm eða reynist vitfirrtur o. s. frv. Ef t. d. vitnastefnandi neitar að greiða gjöld fyrir að leiða vitni, getur dómari neitað að spyrja vitnin eða neitað að taka við staðfestingu vitnaskýrslu. En aðalmálið fer vitanlega leiðar sinnar allt fyrir það. Skýrsla, sem þegar hefir verið gefin, heldur og sönnunargildi sínu, þótt vitnastefndi greiði ekki lögboðið gjald eftir kröfu dómarans.

Um 120. gr.

Ef gætt er nægilega fyrir mæla 105., 106., 114. og 115. gr., á ekki að þurfa að koma til endurupptöku eftir þessari grein. En vera má, að dómari sjái eftir dómstöku máls, að þurft hefði að kveðja aðilja fyrir dóm eða að spyrja aðilja betur en gert var, og er þá nauðsynlegt að bæta úr því. Annars vísast til þess, er sagt var í upphafi athugasemda við þennan kafla.

Um X. kafla.

Hér koma fyrirmælin um *sönnun* og *sönnunargögn*. Þeim er venjulega skipt í fimm flokka: *Játning aðilja* (123. gr.), *vitnaskýrslur* (125.—135. gr.), *mats- og skoðunargerðir* (136.—144. gr.), *skjöl* (145.—159. gr.) og *eiður aðilja* (160.—170. gr.).

Um 121. gr.

Hér kemur til greina, *hvað sanna þurfi*. Það, sem aðiljar eru sammála um, að gerzt hafi, þarf ekki að sanna. Það verður lagt til grundvallar, svo framarlega sem það varðar atriði, sem er á valdi aðilja að kveða á um. Dómarinn þekkir eða á að afla sé nauðsynlegrar þekkingar á íslenskum, almennum réttarreglum. Hann á og að hafa almenna menntun. Því þarf ekki að sanna honum alkunna atburði, eða fræðisetningar eða reynslu, sem telja má almenningsseign. Þar á móti verður þess ekki krafizt, að hann þekki *sérstakar réttarvenjur* eða *erlendan rétt*.

Þá er *sönnunarbyrðin*. Ógerlegt er að setja almenna reglu um hana. Tilvikin í réttarsamböndum manna eru of margvisleg til þess, að slík regla gæti að haldi komið. Dómstólar verða að greiða úr þessu atriði hverju sinni. Til þess er ekki ætlazt, að dómari kveði upp fullnaðar- eða bráðabirgðaúrskurði um það, hvor aðilja hafa skuli sönnunarbyrði um einstök atriði, en hann getur bent aðiljum á, hvað muni þurfa að sanna, og að aðilja sé öruggast að afla sér gagna um ákveðin atriði. En vitanlega verður hann að gefa slíkar leiðbeiningar með varúð, svo að hann felli ekki á sig grun um hlutdrægni eða bindi sig fyrirfram um dóm á því atriði.

Um 122. gr.

Eins og í hinum nýrri réttarfarslögum annara þjóða er gert, er hér ekki lagt band á dómara um það, hvenær framkomin sönnun sé fullnægjandi, eins og gert var oft í réttarfarslögum á fyrri tímum. Sönnun, sem fólgin var í framkvæmd ákveðinna athafna, eins og t. d. járnburður í fornöld, er nú út af fyrir sig að engu metin. Það er nú á dögum lagt á vald dómara að meta það eftir heilbrigðri skynsemi og mannlegri reynslu, hvenær telja verði ákveðið atriði sannað. Og sú regla er að sjálfsgöðu helguð hér.

Um 123. gr.

Játning aðilja er, sem kunnugt er, almennt ekki sönnunargagn í einkamálu. Hún veldur því venjulega, að gagnaðili losnar við að sanna það atriði, er játningin varðar. Hún verður aðeins eiginlegt sönnunargagn, þegar aðili, sem ekki á forræði á sakarefni, t. d. ólögráða maður, gefur skýrslu sér í óhag um sakaratriði, sem honum er kunnugt um. Fyrir því verða skýrslur aðilja eftir 105., 106., 114. og 115. gr. venjulega ekki sönnunargagn. Hvert gildi játning aðilja, innan réttar eða utan, hafi in concreto, er lagt á vald dómara að meta, og er það í samræmi við 122. gr.

Um 124. gr.

Eftir henni geta þeir menn almennt verið vitni, sem ekki eiga að gefa aðiljaskýrslu eftir 7. málsgr. 115. gr. Vitnaskyldan fer almennt eftir sömu reglum

sem nú gilda. En þó eru gerðar tvær þýðingarmiklar undantekningar. Fyrri undantekningin rýmkar skylduna að því leyti sem vitni er gert skylt að mæta utan heimilisvarnarþings síns, ef samgöngur eru svo, að þeir megi komast á þingstað á tiltölulega skömmum tíma, enda þótt hann sé ekki í heimaþinghá þess. Það er talið mikilsvert, að dómari aðalmálsins geti sem oftast spurt vitni. Hann er málinu kunnugri en aðrir dómara og hann stendur betur að vigi um mat vitnaskýrslu, ef hann hefir sjálfur spurt vitnin. Hin undantekningin felst í síðustu málsgr. En vitanlega er vitnaskyldan hér takmörkuð af ákvæði 2. tölul. 125. gr.

Um 125. gr.

Þessi grein fjallar um rétt vitnis til undanþágu undan vitnaskyldu. 1. tölul. svarar til N. L. 1—13—17. En N. L. 1—13—17 er að sumu viðtækari en þessi liður og að öðru þrengri. N. L. 1—13—17 nær til fleiri *mægðra* en hann og til *hjúa*. Efir því, sem mægðum og hjúasambandi er nú farið, virðist lítil ástæða til að veita þessu fólki undanþágu framar en hér er lagt til. Þar á móti nær þessi tölul. til unnustu og unnusta og — skildagað — til fósturforeldra og fósturbarna. Seinni málsgr. þessa liðar svarar til niðurlagsákvæðis N. L. 1—13—17, eins og það hefir verið skilið og framkvæmt.

2. tölul. geymir undanþágur, sem veittar hafa verið vitnum fyrir dómsvenju, og hefir stoð í einstökum lagafyrirmælum, sbr. N. L. 1—13—18. Þó er hér tekið tillit til *venzlamanna* vitnis, þeirra, er í 1. tölul. segir, þótt þeir séu ekki *aðiljar* málsins. En það er varla gert eftir gildandi dómvenju, þó að eðlilegt virðist stundum að gera það.

Undantekningarnar í a- og b-lið eru nýmæli eftir fyrirmynd erlendra réttarfarslaga. Með því að vera vitundarvottur, má segja, að vitni hafi afsalað sér undanþágunni. Í tilvikum þeim, sem í b-lið greinir, mundi ákvæði síðari málsgr. 1. tölul. eflaust oft koma til greina, en þó að svo sé ekki, þykir rétt að skylda vitnið til að gefa skýrslu um fjölskyldumál þau, sem í b-lið segir.

3. og 4. tölul. er í samræmi við gildandi dómvenjur.

Með því að búast má við, að vitnum sé ekki almennt kunnugt um undanþágurétt sinn, þykir rétt að skylda dómara til þess að vekja athygli þeirra á honum.

Um 126. gr.

Hér segir um *heimildarskort* vitna til að bera um ýms atriði, nema sá leyfi, sem með á.

1. tölul. tekur aðeins til *embættis-* eða sýslunarmanna og annara, sem falin hafa verið störf í ríkis eða almennings þágu, og til heimildarleysis til að skýra fyrir dómi frá því, er þau hafa komizt að í því starfi og venju samkvæmt eða eðli málsins á að fara leynt. Þar á móti tekur 2. tölul. til *allra*, hvort sem þeir gegna eða hafa gegnt opinberum starfa eða ekki, og skiptir engu, hvernig þeir hafa að leyndarmálinu komizt. — 3. tölul. varðar þar á móti *einkahagi manna*, sem opinberir starfsmenn hafa kynnt í starfi sínu. Það verður að fara eftir löggjöfinni um þessa menn og starf þeirra, að hve miklu leyti þeir eiga að halda slíku leyndu og að hve miklu leyti leyndarskyldan tekur til vitnisburð-

ar í einkamáli fyrir dómi. Sbr. N. L. 2—5—19 og 2—9—26 (um presta og meðhjálpára), tilsk. 4. des. 1672, 24. gr. (um lyfsala), tilsk. 19. júlí 1793 (um málflutningsmenn), lög nr. 47/1932, 10. gr. (um lækna), lög nr. 17/1933, 11. gr. (ljósmæður), lög nr. 46/1926, 18. gr. (niðurjöfnunarnefndir), lög nr. 6/1935, 50. gr. (skattanefndir) lög nr. 32/1915, 20. gr., lög nr. 18/1934, 148. gr. 2. (kjörstjórnir), fyrirmæli um síma-, póst- og bankastarfsmenn o. s. frv.

Í 4. *tölul.* er nýmæli eftir fyrirmynd erlendra réttarfarslaga. 5. *tölul.* er í samræmi við rikjandi skilning á 3. gr. tilsk. 9. maí 1855, um prentfrelsi.

Í *síðustu málsgr.* er nýmæli, sem að visu virðist eðlilegt. Sbr. hér við aths. við 224. gr. um opið bréf 16. sept. 1778, um vitnisburð hjóna.

Um 127. gr.

Hér eru þau tilvik talin, er *bannað er að láta vitni staðfesta skýrslu sína*. 1.—3. *tölul.* er í samræmi við N. L. 1—13—19 og 8. gr. laga nr. 29/1911.

Heimild dómara til að synja eiðvinningar er í samræmi við anda N. L. 1—13—20 og gildandi réttarvenju.

Um 128. gr.

Virðist ekki þurfa skýringar.

Um 129. gr.

Er í samræmi við ákvæði 122. gr.

Gamla reglan um sönnunargildi tveggja eða fleiri óaðfínanlegra vitna er þó látin haldast, sjá N. L. 1—13—1, en þó getur dómari vikið frá henni, sbr. orðið „venjulega“, ef sérstakar ástæður þykja til þess vera.

Um 130. gr.

Það þykir ekki ástæða til að halda lengur reglu N. L. 1—13—13 um stefnu til vitna, er áður hafa verið leidd, eða reglunni: „óstefndur skal vera ónefndur“ í þessu sambandi. Þær eru báðar alóþarfar, og nú á tímum eru vitni jafnan látin falla frá stefnu eftir N. L. 1—13—13, og hinni reglunni víst lítt fylgt í framkvæmdinni. Að öðru leyti virðist greinin ekki þurfa skýringar.

Um 131. gr.

Reglur um það, hvernig með skuli fara, ef menn fullnægja ekki vitnaskyldu sinni, eru í tilsk. 3. marz 1741. Liggur þar aðeins 20 króna sekt, sem að visu má dæma aftur og aftur, ef vitni skipast ekki við refsinguna, en öðrum ráðum verður ekki beitt. Vitni getur því hliðrað sér hjá að bera með því að greiða sektina aftur og aftur. Þetta hefir annarsstaðar þótt svo óviðurkvæmilegt, að sett hafa verið miklu strangari ákvæði um viðurlög gegn vitnum, er ekki gegna þessari skyldu sinni.

Brestur getur orðið á fullnægingu vitnaskyldunnar, þótt vitni komi fyrir dóm. Um það atriði fjallar 1. málsgr. að nokkru leyti og 2. málsgr. að nokkru. Í fyrri málsgr. er átt við þau tilvik, sem ekki eru svo vaxin, að *refsingu* verði beitt, heldur einungis varnarráðstöfunum við því, að slíkt verði oftast. Eftir þessari málsgr. gæti dómari t. d. látið geyma ölvaðan mann, þar til hann væri

orðinn algáður og fær til að bera vitni. Um gæzlu á mönnum, sem öðruvisi er ástatt um, mun varla verða að ræða. Það yrði aðeins að gefa þeim frest til þess að jafna sig.

Þegar vitni að visu kemur, en neitar ranglega að svara spurningum, sbr. þó 5. málsgr. 128. gr., eða að staðfesta skýrslu sína eða kemur alls ekki, án þess að forföll séu tilkynnt og gerð sennileg, þá koma refsíákvæði 2. málsgr. til greina. Í sektir má að visu dæma svo oft er vera skal, ef vitnastefnandi krefst þess, eins og áður, en hann getur líka krafizt fangelsisrefsingar, ef brot er ítrekað í sama máli. Og ef báðir aðiljar stefna sama vitni til sama eða sömu þinghalda, getur hvor um sig gert refsikröfu, og sektin ætti þá að skiptast jafnt milli þeirra. Það þykir rétt til þess að örva vitni til að gera skyldu sína að láta þann hluta refsingar, sem ekki er út tekinn, t. d. það af sektinni, sem ekki er greitt, eða það af fangelsisvistinni, sem ekki er út tekinn, falla niður, þegar vitni fullnægir skyldu sinni.

Í 3. málsgr. er vitnadómara heimilað að fella refsíúrskurð sinn úr gildi, ef forföll eru síðar sönnuð. Og þær varnir má bera upp, er fullnægja skal úrskurði. Þetta er nauðsynlegt til þess að koma í veg fyrir það, að maður, sem ef til vill er saklaus, verði látinn taka út refsingu.

Um 132. gr.

Þarf ekki skýringar.

Um 133. gr.

Núgildandi reglur um yfirheyrslu vitna eru í N. L. 1—13—5, 6 og 8, tilsk. 3. marz 1741, 13. gr. tilsk. 3. júní 1796, 12.—14. gr. og tilsk. 15. ágúst 1832, 13. gr., tilsk. 22. sept. 1846 (áminningarræðan) og lögnum nr. 29/1911, 4. gr.

Eftir þessari grein hefur vitnaleiðslu með áminningu dómarsins um að segja satt og rétt frá því, sem það verður spurt um, og vekur hann athygli vitnis á því, að það kunni að verða að staðfesta skýrslu sína og þýðingu slíkrar staðfestingar. Síðan gerir vitnið grein fyrir sjálfu sér og afstöðu sinni til málsins eða málsaðilja, ef því er að skipta. Spurningar vitnastefnanda til vitnis verða að jafnaði skriflegar, eins og nú er, en dómari getur þó vikið frá því, en þá verður það allt að einu að koma glöggf fram, um hvað vitnið ber. Framhalds- og gagnspurningar geta verið munnlega settar fram, en dómari getur þess, að efni þeirra og svörin komi sámilega skýrt fram. Til þess að skýra mál og flýta því hefir gagnaðili greiðan og sjálfstæðan aðgang að því að láta leggja spurningar fyrir vitni, þótt hann hafi ekki stefnt vitni. Dómari getur leyft aðiljum sjálfum að spyrja vitni, en hefir þó alla gæzlu á vitnaleiðslunni, þar á meðal, að allt fari skipulega fram og verði rétt bókað. Ef reynslan sýnir, að það verði hagfellt að láta aðilja eða umboðsmenn þeirra spyrja vitni, mun sú aðferð verða tíðhöfð. En ef hún reynist miður, þá mun hitt verða aðalreglan, að dómari sjálfur spyrji vitni, eins og verið hefir. Yfirheyrslan er vitanlega fyrst og frest verkhyggisatriði, sem fáar almennar reglur verða um gefnar fram yfir það, er sagt hefir verið í greininni. Þó eru mikilsverð atriði í 5. og 6. málsgr., sem miða að því, að hvert vitni segi það, sem það veit, án þess að það hafi það upp eftir öðrum vitnum eða að þeirra framburður hafi

áhrif á það. Samprófun vitna í einkamálum getur og verið nauðsynleg, þegar þau bera mismunandi um sama atriði. Er með samprófuninni gerð enn frekari tilraun til þess að komast að sannleikanum.

Í síðustu málsgr. er nýmæli, sem miðar að því að vernda vitni. Aðferð þá, er hér greinir, mætti t. d. viðhafa, ef vitni óskaði þess, ef það er krafið fram-
burðar um einkahagi sína, t. d. um framferði þess fyrrum, hvað það hefði gert við ákveðið tækifæri, ef særandi væri fyrir vitnið, að sá verknaður yrði heyrin-
kunnur, o. s. frv. Af þessari ástæðu er málskot á ákvörðun dómara hér um ekki leyft.

Um 134. gr.

Áður en staðfesting vitnaskýrslu fer fram, skal dómari enn áminna vitni alvarlega um að staðfesta það eitt, er það veit eða hyggur satt og rétt, og brýna fyrir því þýðingu eiðs eða drengskaparheits í allar áttir. Dómara er ekki fengin nein áminningarræða. Það er ætlazt til þess, að hann hagi áminningu sinni eftir því, sem hann hyggur, að bezt áhrif hafi á vitnið.

Sumstaðar, svo sem í Englandi, vinnur vitni eið áður en vitnaskýrsla er af því tekin. Þessi eiður felur í sér loforð um að segja satt. Annars staðar er eiður eða heit unnið eftir að yfirheyrslunni er lokið, og er þá hátiðleg staðfesting á skýrslunni. Sjálfsagt má deila um það, hvor aðferðin sé heppilegri. Hér hefir fólk langan aldur vanizt staðfestingu eftir að skýrsla er gefin, og er varla rétt að breyta til, nema öruggt sé, að enska aðferðin sé betri. Sálfræðilega verður munurinn á áminningu dómarsins í upphafi vitnaleiðslunnar, ef hún er í lagi, og á heitinu um að segja satt ekki ýkjamikill. Það er ekki ólíklegt, að það geri marga grandvarari, að þeir eiga yfir höfði sér staðfestinguna eftir á, en ef þeir hafa þegar unnið heitið um að segja satt og eru svo lausir, þegar þeir hafa gefið skýrsluna. Og svo kemur það, að staðfestingar er jafnvel sjaldan krafizt, og þá hefir hinn fyrirfram unni eiður í raun og veru verið unninn án þess að hans hefði verið þörf vitnisburðarins vegna. Það virðist í raun og veru svo, að áminning fyrirfram, áminning eftir á og síðan hátiðleg staðfesting ætti að veita að minnsta kosti eins góða tryggingu fyrir sannsögli vitnis sem heit eða eiður fyrirfram unninn.

Eftir lögum nr. 29 1911 er heimildin til þess að láta menn vinna drengskaparheit bundin við menn, sem a) ekki eru í neinu trúfélagi hér á landi og b) enga trú játa. Sá, er að formi til uppfyllir annaðhvort þessara skilyrða, verður að vinna hinn kristna eið, enda þótt hann aðhyllist alls ekki þær trúarsetningar, sem eiðurinn hvílir á og er tákn fyrir. Gyðingur og Múhamedstrúarmaður t. d. yrði að vinna hinn kristna eið eftir gildandi lögum. Sá eiður hefir ekki það trúækilegt gildi fyrir hann, sem ætlazt er til, að eiðurinn hafi fyrir kristna menn. Eftir þessari grein geta og eiga allir þeir, sem að gefnu tilefni frá dómaranum lýsa yfir trú á persónulegan guð, að vinna eið. Það er ekki skilyrði, að viðkomandi játi kristna trú. Táknin fyrir kenningar kristinnar kirkju eru felld úr eiðsaðferðinni. Gyðingur t. d. og Múhamedsmaður ættu því að vinna eið eftir þessari grein við sinn guð og kristinn maður við sinn. Það er ekki komið undir hinu ytra, heldur hinu innra, hvora aðferðina skuli hafa. Það veltur á hinu trúækilega-siðferðislega atriði, en ekki því, í hvaða trúfélagi vitnið er skrifað.

Um 135. gr.

Ákvæði um þóknun til vitna voru fyrst sett með lögum nr. 28/1917. Ákvæði þessara laga eru ekki lengur nothæf, því að eftir þeim getur þóknunin stundum orðið of litil og stundum of mikil. Eins og samgöngu- og atvinnuháttum manna hér á landi er nú varið, verður að miða þóknunina við raunverulegan og venjulegan ferðakostnað, t. d. greitt far fyrir sæti í áætlunarbíl, fargjald á skipi o. s. frv. Ef vitnastefnandi stefnir manni til þinghalds þannig, að hann getur ekki komizt nægilega snemma á þingstað, yrði hann að greiða hærri ferðakostnað. Og svo getur komið til mála að greiða vitni fyrir annan útlagðan kostnað, t. d. gistingu, og svo þóknun fyrir vinnutjón, og loks fyrir rannsókn eftir 124. gr., ef vitni hefir orðið að kosta einhverju til hennar.

Um 136.—138. gr.

Eru í samræmi við hlutarins eðli og gildandi dómvenju.

Um 139. gr.

Hér skal aðeins vakin athygli á því, að í grein þessari felast þrjár breytingar frá núgildandi reglum:

1. Að matsmanni sé skylt að framkvæma mat utan þinghár sinnar. Þetta er lagt til af hallkvæmis-ástaðum. Það flýtir máli og getur orðið til að tryggja það, að sem hæfastir menn framkvæmi mat.

2. Dómari getur kvatt matsmenn, þótt þeir eigi heima í öðru lögsagnarumdæmi, en ef hann t. d. ber ekki nægileg kennsl á menn þar, getur hann snúið sér til héraðsdómara þar. Þessi ákvæði eru líka sett af hallkvæmis-ástaðum, til að flýta máli.

3. Dómari getur kvatt matsmenn, þótt matsbeiðandi mæti eigi við kvaðninguna, ef hinn aðilinn mætir. Matsgerðin getur verið í beggja aðilja þágu, og því eigi ástæða til að fresta kvaðningu, þótt matsbeiðanda vanti.

Um 140. gr.

Hér er það nýmæli, að matsgerð getur fram farið, þótt hvorugur aðilja mæti, ef matsmenn telja sig ekki bresta upplýsingar. Þetta er og til að flýta máli. Að öðru þykir greinin ekki þurfa athugasemda.

Um 141. gr.

Hér eru nýmæli þessi:

1. Um dagsektir á hendur matsmanni, er vanrækir starfann.

2. Um refsingu á hendur honum með sama hætti sem um vitni segir, og

3. Þóknun og ferðakostnað matsmanna og tryggingu fyrir þeim greiðslum.

Um 2. og 3. má vísa til athugasemda við 131. og 135. gr. Nr. 1 er til að tryggja framkvæmd matsgerðar enn betur, og kemur í stað sekta, sem úrskurðaðar verða á hendur vitni eftir 131. gr.

Um 142. gr.

Er í samræmi við gildandi dómvenju.

Um 143. gr.

Reglan í upphafi greinarinnar um úrskurðarvald matsdómara er í samræmi við gildandi reglur.

Ef dómari synjar að nefna ákveðinn matsmann, þá er það venjulega vottur þess, að sá maður sé einhverjum verulegum annmörkum bundinn, og málskot yrði þá venjulega einungis til að tefja málið. Hin regla greinarinnar um málskot er í samræmi við önnur ákvæði frv. um þau efni.

Um 144. gr.

Er í samræmi við gildandi reglur. Sönnunarmat dómarans fer og hér eftir aðalreglunni í 122. gr.

Um 145. gr.

Ákvæði 1. málsg. eru í samræmi við gildandi dómvenju. Þó athugast, að dómari getur, þá er ágreiningur verður um nauðsyn framlagningarinnar, meðan aflað er gagna, látið uppi álit sitt um nauðsyn framlagningar skjalsins, en ekki verður það álit þó annað en leiðbeining til aðilja.

Um 2. málsg. athugast, að þar greinir tvö tilvik, er aðili skal verða við áskorun gagnaðilja síns um framlagningu skjals. Fyrri tilvikið er það, ef áskorandi á rétt á skjali eða tilkall til þess, t. d. ef hann er eigandi þess eða meðeigandi eða skjalið geymir samning milli aðilja. Annars kostar getur verið tvísýnt um framlagningarskyldu aðilja. En þegar þess er gætt, að aðili skal, ef hann vill láta taka fullt tillit til þess, sem fram hefir verið fært af hans hálfu, *sjálfur* gefa skýrslu fyrir dómi, þá hlýtur líka að mega gera rikari kröfur til hans eftir frv. en nú mun vera gert. Hugsunin er sú, að aðili leggi skjalið fram, ef honum væri skylt að gera það sem *vitni* í öðru máli. Ef skjalið inniheldur eitthvað skemmandi fyrir hann eða það bakar honum fjárhagstjón *án tillits til málsins* að leggja það fram, þá væri honum óskylt að gera það. Það gæti þá komið til þess, að farið yrði eftir 149. gr. Framlagningarkrafan byggist á því, að skjal innihaldi upplýsingar um sakaratriði, og getur því framlagningin orðið til þess, að aðili tapi málinu, alveg eins og sönn skýrsla hans eftir 114. eða 115. gr. getur valdið honum samskonar tapi.

Um 146. gr.

Skylda þriðja manns til að leggja fram skjal nær fyrst og fremst til þess, ef aðili á rétt yfir skjalinu eða tilkall til þess án tillits til vitnaskyldu handhafa skjalsins. Og þvínaest er honum skylt að leggja skjal fram, ef honum er skylt að vitna um það, sem í því stendur.

Um 147. gr.

Í þessari grein er skorið úr því, hvernig fara skuli um sönnun fyrir því, að skjal sé í vörzlum aðilja eða þriðja manns, og þeir neita, að svo sé. Sönnunaryrðin hvílir, eins og nú, á þeim, er skjals krefst. En það er ný regla, að hinum verði veittur kostur á að synja fyrir handhöfn sína með eiði. Ef það sannast, að skjalið sé ekki í vörzlum viðkomanda eða hann synjar þess rífeð eiði —

og verður sá eiður unninn fyrir dómara aðalmáls, eða ef til vill öðrum dómara, sem hefir lögsögu yfir viðkomandi manni — þá er málinu lokið.

Um 148. gr.

Ef gera má ráð fyrir því, að viðkomandi hafi skjal í vörzlum sínum, sem hann leggur ekki fram eftir áskorun, þá verða afleiðingar þess fyrir aðilja slíkar sem í niðurlagi 2. málsgr. 145. gr. segir, sbr. þó 149. gr., en ef þriðji maður á í hlut, má fara eftir þessari grein. Eftir gildandi reglum verður nú að höfða mál gegn þriðja manni til dóms um skyldu hans til að skila skjali, nema áskorandi sé eigandi þess og kynni að geta látið taka það úr vörzlum hans með beinni fúgetagerð. Málsóknarleiðin er langsótt og kostnaðarsöm, og er því stungið upp á greiðari leið og fljótfarnari. Ef dómari aðalmáls á lögsögu yfir handhafa skjals, úrskurðar hann um skyldu hans til að leggja skjalið fram, en ella sá annar dómari, sem á lögsögu yfir manninum. Getur hann þá sætt úrskurði um að skila skjalinu að viðlögðum dagsektum, sem þó falla niður, ef hann sýnir seinna, að hann hafi ekki haft skjalið eða hafi ekki verið skyldur samkvæmt 146. gr. til að láta það fram, eða hann gerir það eftir að dagsektir eru byrjaðar að falla á.

Um 149. gr.

1. málsgr. á við, ef skjal inniheldur leyndarmál eða annað, sem óskýlt eða óheimilt er að skýra frá í dómsmáli, en að auki annað, sem ekki er svo varið. Þá verður að fara með efni skjalsins að nokkru leyti sem trúnaðarmál, en það úr því tekið eða skýrsla um það gerð úr skjalinu, sem koma má fram, undir umsjá dómara.

2. málsgr. vîkur að því, ef handhafa er bagi eða tjóns von að sleppa skjali, t. d. vixli, skuldabréfi, samningi o. s. frv. Mundi oftast nægja að taka ljósmynd af slíku skjali, en vera má þó, að sjálft frumritið eitt komi að fullu haldi, og verður þá, ef handhafi krefst þess, að viðhafa þær varúðarreglur, sem í 2. málsgr. segir.

Handhafi skjals samkvæmt 145. og 146. gr. verður að sjálfsögðu krafinn skýrslu um þau atriði, er máli skipta, eftir 114. og 115. gr., ef aðili á í hlut, en eftir reglum um vitni, ef þriðji maður á hlut að máli.

Um 150. gr.

Þessi grein er nýmæli. Eftir gildandi lögum mundi handhafi skjals ekki verða dæmdur til refsingar fyrir þann verknað, sem í greininni segir, nema athæfið væri sviksamlegt eftir almennum hegningarlögum eða brot á sérstakri skyldu, og þá án tillits til væntanlegrar notkunar skjalsins í sérstöku dómsmáli.

Um 151. gr.

Er í samræmi við reglur frv. um málskot.

Um 152. gr.

Það getur oft orðið nauðsyn á að nota eða skoða aðra muni í dómsmáli en skjöl í þrengri merkingu, t. d. fasteign, hús, bifreið, skepnur. Ef munir

Þessir eru í vörzlum aðilja, er auðsætt, að það hefir samsvarandi verkun fyrir þá, ef þeir neita aðgangi að þeim, eins og ef þeir neita að leggja fram skjal eða gefa skýrslu eftir 114. eða 115. gr. Ef þriðji maður á hlut að máli, er og einsætt, að hann verður almennt að láta heimilan aðgang að slíkum munum. Hér kemur og miklu síður til, að hann líði haga eða tjón við það, en þegar um skjöl er að tefla, og sjaldgæft, að leyndarskylda eða hætta á siðferðislegum eða fjárhagslegum hnekki leysi hann undan skyldunni. Mundi og oft mega beita fúgetavaldi gagnvart honum eftir að úrskurður væri fallinn um skyldu hans. En dagsektum má líka beita, ef hentugra þætti eða ekki yrði beinlínis við komið fúgetavaldi.

Um 153. gr.

Ákvæði hennar eru í samræmi við gildandi skoðanir.

Um 154. gr.

Ef því er haldið fram í dómsmáli, að einkaskjal sé falsað, þá er það talið, að sá, sem nota vill skjalið, verði að sanna falsleysi þess, nema sami maður sé framleggjandi og útgefandi. Þá er það talið vist, að hann hafi gefið það út, nema annað sé sannað. Nú er það undantekning — og heldur fátíð þó — að menn búi til fölsuð skjöl eða breyti innihaldi þeirra, og er það því samræmara viðurkenndum sönnunarreglum, að sá, sem staðhæfir, að slík undantekning hafi átt sér stað, sanni sitt mál eða geri það sennilegt. Auk þess rýrir núgildandi regla umsetningsmöguleika einkaskjala. Því eru einkaskjöl að þessu leyti nokkurn veginn sett í grein þessari á bekk með opinbernm skjölum. Það getur aðeins snúið sönnunarbyrðinni við, sbr. 155. gr., ef skjalið er að einhverju leyti grunsamt vegna innihalds síns eða útlits, t. d. ef innihald þess er í sjálfu sér ósennilegt, rithöndin ólík rithönd þess manns, sem skjalið tjáist útgefið af, o. s. frv.

Um 155.—157. gr.

Það þykir rétt, að dómari rannsaki það ex officio, ef honum þykir vera mega, að skjal sé falsað. Fyrst og fremst með því að skylda aðilja eða þriðja mann, sem eftir skjalinu tjáist vera útgefandi þess, til þess að gefa sýnishorn af rithönd sinni. Ef aðili á í hlut, hefir neitun hans um að gefa sýnishornið slíka þýðingu sem synjun hans um að gefa skýrslu. En ef þriðji maður á í hlut, takmarkast skylda hans af vitnaskyldunni. Hann væri t. d. ekki skyldur að gefa sýnishornið, ef það bakaði honum verulegt tjón eða óhagræði. Þar á móti gæti hann ekki skotið sér undir regluna um undanþágu sakir frændsemi í 125. gr., vegna fyrirmæla 1. tölul. 2. málsgr.

Um 158. gr.

Þegar ráðið er um *falsleysi* skjals, tekur til mat um *sönnunargildi* þess. Eru ákvæði þessarar greinar um sönnunargildi opinberra skjala í samræmi við gildandi venju. Það er yfir höfuð nauðsynlegt, að menn megi treysta því, að opinber skjöl, sem varða eina ákveðna staðreynd, segi rétt um hana, t. d. vottorð læknis um ákveðið sár á manni, vigtarmanna um þunga tiltekinnar vöru

o. s. frv. Ef opinber skýrsla felur í sér mat, verður málið nokkru vandasamara. Fer allt eftir því, hvernig á stendur. Mat bankaskoðunarmanna á greiðslumöguleikum skuldunauta hans getur t. d. ekki verið jafnáreiðanlegt og t. d. mat lög-
giltra fiskimatsmanna á tiltekinni fisksendingu. Verður dómari því að hafa all-
frjálsar hendur um dóm sinn á sönnunargildi opinberra matsgerða.

Einatt hefir embættismaður ekki tök á að sannreyna það atvik sjálfur, sem opinbert vottorð lýtur að. Prestur, sem fær tilkynningu um fæðingardag barns, veit venjulega ekki af eigin raun, hvort fæðingardagur er réttur. En venjulega verður að gera ráð fyrir því, að svo sé. Þess vegna verður líka venju-
lega að byggja á slíkum vottorðum, þar til hið gagnstæða kemur fram.

Um 159. gr.

Það er efalaust, að mörg einkaskjöl veita fulla sönnun um það, er þau herma, þar til hið gagnstæða er sannað, t. d. framlagt skuldabréf um skuldarupphæð, vöxtu, gjalddaga. Sá, sem fullyrðir, að öðruvísi hafi verið samið eða breytingar síðar gerðar, verður því venjulega að hafa sönnunarbyrði fyrir slíkum stað-
hæfingum. En sönnunargildi slíkra skjala hlýtur að verða mjög mismunandi. Vottorð þriðja manns um sakaratriði er t. d. mjög veikt sönnunargagn, einkum ef það er gefið eftir beiðni aðilja eða eftir að til dómsmáls var komið eða til notkunar í væntanlegu dómsmáli. Það er lagt á vald dómarans að meta sönnunargildi skjala yfirleitt í samræmi við reglu 122. gr.

Um 160. gr.

Aðildareidur er einskonar neyðarúrræði og verður ekki leyfður, ef engin sönnun er fram komin, því að þá er venjulega alveg óvíst, hvor satt segir, eða ef full sönnun þykir komin fram. Þá er hans engin þörf. Hann getur því einungis orðið leyfður, ef *nokkur* gögn hafa komið fram, en *ekki fullnægjandi*. Það verður bæði að leggja það á vald dómarans, *hvenær* aðildareid megi leyfa, og *hvor aðilja* skuli mega vinna hann. Hann mun því oft leyfa hann þeim, er hann telur líklegri til að hafa rétt fyrir sér um eiðsatriðið, ef sá er eiðgengur.

Um 161. gr.

Það er einsætt, að börn, vitfirrtir menn eða þeir, sem gerzt hafa sekir um rangan framburð fyrir dómi eða eru undir ákæru fyrir slík brot, megi ekki fá heimild til að vinna aðildareid. Einnig getur framkoma aðilja í málinu svipt hann heimildinni, t. d. ósamhljóða skýrslur, enda hafi ósamræmið ekki verið nægilega réttlætt. Hegðun mannsins undanfarið getur loks verið svo, að honum sé ekki veitandi eiðsheimild, enda þótt röngum framburði fyrir rétti sé ekki til að dreifa, t. d. skjalafals, sviksamlegt athæfi o. s. frv.

Um 162. gr.

Eiður eftir 1. málsgr. hefir tíðkagt dálitið (juramentum in litem, juramentum quantitatis, juramentum minorationis). Og þykir heimildin til hans mega haldast. Sbr. N. L. 5—2—88.

Einnig eru þess dæmi, að eiður sá hafi verið leyfður, er í 2. málsgr. segir

(juramentum ignoratiæ), t. d. ekkju um skuldakröfu á hendur henni, er maður hennar er talinn hafa stofnað. Þessi eiður verður þó því aðeins leyfður, að ekki þyki unnt að veita hinum heimild til að vinna eið, t. d. af því að hann hafði ekki heldur persónulega þekkingu á eiðsatriðinu, og að mjög líklegt þyki, að eiðvinnandi mundi hafa getað eða hlotið að fá vitneskju um kröfuna, ef hún hefði til orðið.

Um 163. gr.

1. málsgr. er í samræmi við N. L. 5—1—6, sbr. N. L. 1—14—6.
2. málsgr. er í samræmi við 10. gr. laga nr. 53/1911, um verzlunarbækur.

Um 164. gr.

Það hefir tiðkapt, að láta mál velta á eiði þriðja manns, þegar svo hefir á staðið sem hér segir, t. d. fyrrverandi hreppsnefndaroddvita, fyrrverandi starfsmanni sparísjóðs o. s. frv. um atriði, er í þeirra starfstíð á að hafa gerzt.

Um 165. gr.

Ákvæðið í 1. málslið er nýmæli, og virðist heppilegt til þess að flýta fyrir máli. Að öðru leyti eru fyrirmæli greinarinnar í samræmi við gildandi reglur.

Um 166. gr.

Í 3. málsgr. er nýmæli. Nú vinnur aðili venjulega eiðinn á varnarþingi sinu, en gagnaðilja virðist ekki vera rangt til gert, á hverju hinna þriggja varnarþinganna sem aðili vinnur eiðinn.

Um 167. gr.

Ákvæði 1. málsgr. eru í samræmi við gildandi reglur og eðli málsins.

Það þykir rétt að veita eiðstefndum færi á að fá eiðsmáli frestað, eins og verið hefir eftir tilsk. 14. sept. 1792, ef hann lýsir því yfir fyrir dómi, að hann ætli að áfrýja eiðsdómi til breytingar, enda sé áfrýjunarfrestur ekki liðinn. En þótt svo væri, mundi hann eiga að fá eiðsmáli frestað eftir analógiu þessarar málsgreinar, ef hann sýnir áfrýjunarleyfi. En gera verður þá kröfu til mót-mælanda, að hann fresti áfrýjun ekki að óþörfu, og því er sett ákvæðið um, að áfrýjunarstefna skuli vera fengin innan þriggja vikna, nema lögleg forföll séu sönnuð. Ekki stoðar eiðstefndan þá heldur, þótt hann lýsi yfir áfrýjun af nýju, ef hann hefir ekki fengið áfrýjunarstefnu gefna út, þegar eiðsmálið verður tekið fyrir af nýju, nema forföll hafi hamlað honum að fá áfrýjunarstefnuna. Miða þessi ákvæði bæði til að tryggja rétt eiðstefnds og til að koma þó í veg fyrir óþarfan drátt á máli.

Ákvæði 3. málsgr. eru í samræmi við gildandi reglur, nema að frestur er stytur til útgáfu nýrrar eiðstefnu í því skyni að koma í veg fyrir óþarfan drátt á eiðsmáli.

Um 168. gr.

Ákvæði 1. málsgreinar eru í samræmi við gildandi reglur og fyrirmæli frv. um vitni. Sbr. aths. við 134. gr.

Það, hvort aðili skuli vinna eið eða drengskaparheit, fer eftir sömu reglum sem um vitni gilda.

Um 169. gr.

Fyrri málsliður er í samræmi við gildandi reglur, og síðari málsliður í samræmi við reglur frv. um málskot.

Um 170. gr.

Í gildandi lögum er ekkert ákvæði um þau tilvik, er í þessari grein segir. Þau eru að visu ekki tíð, en geta þó vel komið fyrir. Með ákvæðum greinarinnar er aðilja vitanlega alls ekki meinað að áfrýja eiðsdómi með venjulegum hætti, ef þess er kostur samkvæmt ákvæðum laga um áfrýjun. En hann þarf þess ekki, ef honum þykir leið sú, sem honum er heimiluð í grein þessari, sér hallkvæmari. Þegar dómari hefir sett þing eftir 1. málsgr., er fyrsta verkefnið að ganga úr skugga um, hvort sú breyting sé á orðin, að aðili megi nú ekki vinna eiðinn. Ef úrskurður dómara gengur í þá átt, að hann megi enn eið vinna, er því máli lokið, nema kært sé. Þá hvílir það á meðan. En ef úrskurður dómara gengur í gagnstæða átt, verður málið allt tekið upp af nýju, nema kært verði, enda bíður mál á meðal. Ef æðri dómur telur aðilja enn eiðhæfan, getur hann unnið eið sinn eftir venjulegum reglum. Annars kostar verður mál tekið upp aftur, ef til vill sótt og varið á ný, hinn fyrri dómur úr gildi felldur og mál dæmt af nýju, án eiðs eða þá svo, að hinum aðiljanum verður veitt eiðsheimild.

Um XI. kafla.

Um gjafsókn og gjafvörn eru gildandi fyrirmæli í lögum nr. 44/1907. Eru ákvæði þessa kafla að miklu leyti í samræmi við þau lög. Breytingar eru þessar:

1. Gjafsókn verður eftir 1. tölul. 172. gr. eigi aðeins veitt kirkjum o. s. frv., heldur einnig mannúðarstofnunum almennt, t. d. barnahælum, líknarstofnunum o. s. frv.

2. Þegar einstakir menn æskja gjafsóknar, eiga þeir að sanna þörf sína með vottorði formanns niðurjöfnunarnefndar. Hann mun yfirleitt standa bezt að vígi um vitneskju um hagi aðilja.

3. Erlendum ríkisborgurum verður því aðeins veitt gjafsókn, að samsvarandi hlunnindi komi á móti. Danskir ríkisborgarar geta fengið hér gjafsókn með sama hætti sem íslenskir, meðan ákvæði 6. gr. sambandslaganna standa.

4. Kostnaður af setudómara greiðist *alltaf* úr ríkissjóði, sbr. 3. málsgr. 30. gr. frv. Ríkinu er alltaf talið skylt að láta borgurum sínum löglegan dómara í té.

5. Gjafsóknar- (gjafvarnar)hafa verður skipaður talsmaður, nema til þess þyki engin ástæða.

6. Gjafsókn má svipta mann, ef í ljós kemur, að hann hafi ekki haft hennar þörf eða hafi ekki þörf hennar lengur.

7. Ef gagnaðili er dæmdur til greiðslu málskostnaðar, skal dómari ákveða skiptingu þeirrar upphæðar milli gjafsóknarhafa og ríkissjóðs. Sbr. 10. gr. laga nr. 29/1917.

Auk þess er nánar tilgreint, hvaða hlunnindi gjafsókn (gjafvörn) veitir, og eru þau ákvæði í samræmi við gildandi reglur.

Um XII. kafla.

Ákvæði um málskostnað eru í lögum nr. 29/1917. Eru í aðalatriðum teknar hér reglur þeirra laga.

Um 175. gr.

Hér er bætt við þóknun til matsmanna og vitna. Að öðru svarar greinin til 1. gr. laga nr. 29/1917.

Um 176. gr.

Ákvæði hennar eru ný, en virðast vera alveg sjálfsgöð.

Um 177. gr.

Svarar til og er að efni til samræm 4. og 5. gr. laga nr. 29/1917. Við 4. tölul. athugast ákvæði 114. og 115. gr. frv.

Um 178. gr.

Er samhljóða 6. gr. laga nr. 29/1917.

Um 179. gr.

Svarar til 8. gr. laga nr. 29/1917. Það virðist þó réttara, að dómari geti stundum látið málskostnað falla niður, þegar málalok eru lätin velta á eiði aðilja. Þá eru vafaatriði í máli slik sem leiða ættu til aðildareiðs samkvæmt 178. gr. Er því lagt til, að dómurum verði gefnar frjálsari hendur en nú er, þegar málalok velta á aðildareiði.

Um 180. gr.

Svarar til 9. gr. laga nr. 29/1917. Þó er heimildin til úrskurðunar málskostnaðar einnig lätin ná til aukamáls við aðalmál og sjálfstæðs vitnamáls, eiðsmáls o. s. frv. Það er mjög ósanngjarnt, að aðili fái ekki þóknun fyrir árangurslaust mót fyrir dómi í þessum málum með sama hætti sem í almennum dómsmálum, og sjálfsgöð, að dómara þeirra sé veitt heimild til að úrskurða þóknunina.

Um 181. gr.

Ákvæði hennar eru nýmæli, að undantekinni 1. málsgr., sem svarar til 7. gr. laga nr. 29/1917. Það veldur stundum vafa, hvernig dæma skuli málskostnað, þegar fleiri eru sækjendur eða verjendur, og eiga fyrirmæli 2. og 3. málsgr. að rýma þeim vafa úr vegi.

Um 182. gr.

Hún er líka nýmæli, en ákvæði hennar virðast vera sjálfsgöð.

Um 183. gr.

Hún er líka nýmæli. Svo er víða mælt í erlendum réttarfarslögum, að erlendir menn verði að setja tryggingu fyrir greiðslu málskostnaðar til gagnaðilja síns, en jafnframt ákveðin undantekning þar frá, ef samskonar undanþága komi á móti. Ástæðan er vitanlega sú, að torvelt er eða jafnvel ómögulegt, nema þá með ókljúfandi kostnaði, að ná inn málskostnaði hjá erlendum sakar-

aðilja, sem ekki greiðir hann góðfúslega. Danskir ríkisborgarar komast ekki undir ákvæði greinarinnar, meðan 6. gr. sambandslaganna gildir.

Um 184. gr.

Svarar til 3. gr. laga nr. 29/1917. Ef sett er fram hóflitil eða hóflaus málskostnaðarkrafa, þó að sundurliðuð sé, hvort sem hún stafar af of háum málsóknar eða málsvarnarlaunum, þá hlýtur dómari að setja slíka kröfu niður.

Um 185. gr.

1. málsg. er í samræmi við 2. gr. laga nr. 29/1917.

Ákvæði 2. málsg. virðist eðlilegt. Það getur t. d. verið hallkvæmt, að úrskurðað verði þegar af dómara í vitnamáli, sem stendur í sambandi við aðalmál, hver ómakslaun vitnastefnandi skuli gjalda gagnaðilja sínum fyrir árangurslaust mót utan varnarþings vitnamálsins, ef telja má vitnaleiðsluna þýðingarlausa, og það var fyrirsjáanlegt, eða þarf lausa. Sama er, ef umboðsmaður aðilja er valdur að kostnaði, sem hann skal svara til eftir 182. gr.

Það er nýmæli, að fógæti, skiptaráðandi og uppboðsráðandi geti úrskurðað mönnum málskostnað. Fógæti getur að visu tekið verðmæti fjárnámi til tryggingar fjárnámskostnaði í þrengri merkingu. En þegar sókn og vörn fer fram fyrir fógætarétti, þá er að minnsta kosti vafasamt, hversu langt vald fógæta nær, og svipað er að segja um uppboðsráðanda. Og skiptaréitur er yfirleitt ekki talið bær að úrskurða málskostnað, þó að kröfuhafi þurfi þar að kosta til fé til að sækja eða verja rétt sinn. Virðist varhugalaust að heimila þessum dómurum að úrskurða málskostnað, hvort sem bú eða aðrir verða skyldaðir til að greiða.

Um 186. gr.

Ákvæði hennar eru og nýmæli. Þegar ákveðinn er málskostnaður á hendur umboðsmanni eftir 182. gr., trygging samkvæmt 183. gr., greiðsla á hendur aðilja fyrir óþarfar réttargerðir, sbr. 4. tölul. 177. gr., eða málskostnaður við fógætagerðir o. s. frv., er það í anda frv., að kæra megi slíka ákvörðun eftir 199. gr. Það má og vera, að aðili hafi ekki ástæðu til að áfrýja dómi í máli, en sé þó óánægður með málskostnaðarákvæði hans, og er honum þá heimilað að kæra það til æðra dóms. En auðvitað má jafnan áfrýja málskostnaðarákvæði í dómi eða t. d. fógætaúrskurði í sambandi við dóminn sjálfan eða úrskurðinn.

Um XIII. kafla.

Hér ræðir um sektir fyrir brot á réttarfarslögum. Ef verknaðurinn felur þar að auki í sér brot á öðrum lögum, t. d. meiðyrði um aðilja, dómara, málflytjanda eða þriðja mann, geta þeir rekið réttar síns í sérstöku máli. Fyrirmæli um réttarfarssektir eru í gildandi lögum aðallega þessi: N. L. 1--12--3, tilsk. 3. marz 1743, 14. gr., tilsk. 23. des. 1735, 2. gr., tilsk. 3. júní 1796, 10., 11., 35. og 39. gr., tilsk. 11. ágúst 1819, og tilsk. 15. ágúst 1832, 17. gr. Breytingar frá ákvæðum þessum eru ekki verulegar, nema sektaupphæðum er breytt í samræmi við nútímann.

Það er þar á móti nýmæli að heimila fógeta, skiptarétti og uppboðsráðanda að úrskurða réttarfarssekt á hendur mönnum, svo og ákvörðun um heimild manna til þess að kæra ákvörðun í héraði um réttarfarssekt til æðra dóms. Er þetta í samræmi við önnur fyrirmæli laganna um málskot.

Um XIV. kafla.

Hér koma ákvæði um *niðurstöðu þess, sem með dómsvald fer hverju sinni*, bæði hvenær hann skuli hafa lokið máli. Hvernig úrlausn hans skuli úr garði gerð og hvaða þýðingu hún hafi. Hvað kallast skuli dómur og hvað úrskurður, fer eftir þeim reglum, sem skapast hafa í framkvæmd og nú mega fastar teljast, og er ekki ástæða til að skipa fyrir um það í réttarfarslögum. Í þeim verða og aðeins höfuðreglurnar um efni dóma og form gefnar. Framkvæmdin og eðli hvers máls skapar þær framvegis frammar en löggjöfin, eins og verið hefir hingað til.

Um 190. gr.

Það skal vera aðalreglan, að einfalda úrskurði skuli kveða upp þegar í stað. En þegar málefni er torveldara, verður dómari að taka sér frest eftir þörfum, en flýti þó máli sem fært er. Sex vikna fresturinn eftir N. L. 1—5—8 kemur alls ekki til greina, enda þótt hann kunni að hafa verið talinn gilda um suma úrskurði.

Um 191. gr.

Þegar mál er munnlega flutt, gilda um dómsuppsögufrestinn svipaðar reglur sem nú í hæstarétti. Dómari verður þá að lúka dómi sínum, meðan honum er í minni málflutningur aðilja. Um úrskurði, t. d. skiptaréttar, verður sama að gilda, þegar mál hefir þar verið munnlega flutt, en óþarfi hefir þótt að taka það fram hér, með því að nægilega er mælt um uppsögufrest þeirra í 190. gr. Sbr. og 223. gr.

Í skriflega fluttum málum er frestur til dómsuppsögu stytur úr 6 vikum í 2. Fresturinn eftir N. L. 1—5—8 er óhæfilega langur, og er sízt vanþörf á að stytta hann. Ef dómari þarf að vikja frá 2 vikna frestinum, þurfa rök fyrir því að fylgja eða vera í dóminum.

Um 192. gr.

Er í samræmi við eðli málsins og framkvæmd dómstarfa.

Um 193. gr.

Ákvæði 1. málsgr. eru í öllu, sem verulegu máli skiptir, í samræmi við gildandi reglur.

Það tíðkast enn að dæma mann að viðlögðum dag- eða vikusektum til að inna starf af hendi, ef þess er krafist, og getur sú aðferð verið hentugri en þær leiðir, sem farnar verða eftir aðfararlögunum. Þessi möguleiki er látinn haldast. En það virðist þurfa glöggari reglur um hann en nú eru í lögum. Því er aðilja veitt heimild til að fá mál tekið fyrir af nýju eftir reglum 170. gr., og getur dómi þá orðið breytt, ef sannað er eða sennilegt gert, að aðilja sé ómögulegt

að fullnægja dómi. Getur þá ef til vill orðið um bótagreiðslu að tefla í staðinn. Og til linkindar aðilja er það einnig, að hann getur frestað aðför vegna dagsekta með yfirlýsingu fyrir fógeta samkvæmt greininni, þegar aðfarar er krafizt til heimtu sektar.

Það getur oft staðið svo á, að þeim, sem meinuð er athöfn eða á hann lögð skylda til að þola athöfn eða ástand, sé bagalegt, að slík ákvæði komi fyrirvaralaust til framkvæmdar, t. d. ef manni er bönnuð leið yfir lóð nágranna síns, en hann hefir ekki aðra leið til götu fyrr en hann hefir gert aðrar ráðstafanir, eða honum er bannað að verzla í húsi sinu vegna áhvilandi kvaðar í þá átt. Þegar svo stendur á, verður að veita aðilja hæfilegan frest til þess að sjá hagsmunum sínum borgið.

Nú er talin þörf á að áfrýja dómi, ef aðfararheimild vantar í hann. Þetta er alveg óþörf krafa, leifar fornrar formfestu, og engin ástæða til að halda henni lengur.

Um 194. gr.

Ákvæði greinarinnar um tilkynningu dómara til aðilja um uppsögu dóms miðar til að flýta máli. Er og engin ástæða til að krefjast dómsbirtingar fyrir aðilja, sem við dómsuppsögu er staddur, og eiðs- og aðfararfrestur hefjast þegar gagnvart þeim, sem við hana er staddur. Í dómi þarf því aðeins að taka til frestinn, en ekki hvenær hann byrji að liða, því að það fer eftir návist aðilja, sem inna skal af hendi, við dómsuppsögu eða birtingu dómsins ella.

Um 195. gr.

2. málsgr. verður vitanlega að skilja með þeim fyrirvara, að stundum getur dómari tekið upp mál af nýju, þótt dæmt sé, sbr. t. d. 120., 170. og 193. gr. 2. málsgr., og úrskurðum sínum getur hann ekki sjaldan breytt eftir ýmsum ákvæðum frv.

Nú mun dómara aðeins talið heimilt að leiðrétta ritvillur og töluvillur í dómi sínum eftir að hann hefir lesið hann upp. Annars er talin þörf á áfrýjun til æðra dóms til að fá leiðréttingar. Aðrar minni háttar leiðréttingar ætti líka að mega leiðrétta án áfrýjunar, en vitanlega *má ekki breyta hinni raunverulegu niðurstöðu*, nema með áfrýjun, nema í þeim fáu tilfellum, þar sem slíkt er sérstaklega leyft.

Um 196. gr.

Er í samræmi við ríkjandi skoðanir og dómvenju.

Um XV. kafla.

Hér koma ákvæðin um málskot til æðra dóms.

Um 197. gr.

Eftir greininni er áfrýjunarfrestur almennt stytur í 3 mánuði, en frestur hefst frá dómsuppsögn, eins og nú er. Dómari tilkynnir aðiljum, hvenær dómur verður upp kveðinn, og er því aðilja í sjálfsvald sett að kynna sér dóminn. Og 3 mánaða frestur frá dómsuppsögu eða lokum dómsathafnar virðist þá nægur

til áfrýjunar. Næstu 6 almanaxsmánuði *frá lokum frestsins* verður áfrýjunarleyfi veitt án sérstakra skilyrða, og um næstu 2 ár má veita leyfi, ef sérstök skilyrði eru fyrir hendi. Sbr. nú lög nr. 112/1935, 26.—28. gr.

Um 198. gr.

Öll ákvæði frv. um *kæru* eru nýmæli, þegar frá eru skilin fyrirsmæli í IV. kafla laga nr. 19/1924. Þessi aðferð miðar, eins og fyrr er tekið fram, bæði til þess að *spara fé, fyrirhöfn og tíma*. En kæruleiðin er sýnilega ekki síður hentug og sjálfsögð í *sjálfstæðum mats-, eiðs- eða vitnamálum og í skipta-, uppboðs- og fógætaréttarmálum* en í dómsmálum í þrengri merkingu. Fyrir því hefir hér verið tekin upp sú aðalregla, að *úrskurðum í þeim málum, sem í 2.—5. tölul. greinarinnar segir, skuli skjóta til æðri réttar með kæru eftir 199. gr.* Það er aðalreglan. Undan eru tekin þau málefni í sambandi við dómsathafnir þær, sem í 3.—5. tölul. segir, sem í eðli líkjast mest þeim efnum, sem dómsúrlausn sæta í venjulegu dómsmáli. Þetta gildir t. d. um töku bús til gjaldþrotaskipta, meðan skuldunautur lifir, en ekki um töku dánarbús til opinberra skipta yfir höfuð. Sú ráðstöfun er ekki svo afdrifarík fyrir neinn sem gjaldþrotameðferð fyrir skuldunaut í lifanda lífi og lánardrottna hans. Og nokkuð svipað má segja um flest þau málefni, sem greinir í undantekningar-liðunum í tölul. 3.—5. Í þeim ræðir um *efnisleg atriði* að mestu leyti. Úrskurðir um annað, sem kveðnir verða upp í þessum samböndum, varða sjaldnar slík atriði, heldur eru þeir um formatriði, eða að minnsta kosti tíðast um efnisatriði, sem tiltölulega litlu máli skipta. Mörkin eru ekki alltaf glögg, en litil hætta er á réttarmissi, þó að kæru-aðferðin sé höfð, því að ef málefni þykir í mikilvægara lagi, getur æðri dómur notað heimildina í 2. málsg. 199. gr.

Um 199. gr.

Hér greinir um *aðferð þá, er hafa skal, þegar kæra er viðhöfð*. Með því að dómari á jafnan að segja aðilja eða umboðsmanni hans til um það, hvenær dómur eða úrskurður verði upp kveðinn, virðist aðili hafa nægilegan tíma til þess að lýsa yfir kæru sinni, þó að miðað sé við uppsögu úrskurðar o. s. frv. Svo virðist aðilja og venjulega hægt að koma athugasemdum sínum til æðra dóms nokkurn veginn samtímis og skjölin koma þangað frá dómáranum. En fyrir varygðar sakir er aðiljum þó veittur vikufrestur fram yfir þann tíma, er þarf til að koma skjölunum til æðra dóms.

Kæur munu varla verða mjög tíðar. En þó má verða, að nokkuð kveði að þeim. Þar á meðal verða að líkindum einhverjir þrætugjarnir menn, sem kunna að nota kærheimildina til að draga mál á langinn og erta gagnaðilja sinn. Það verður væntanlega undantekning, að dómari þurfi að nota heimildina til að ákveða tryggingu af hálfu kæranda, og hann á ekki að varna kærnum með þeim hætti, nema kæran virðist á *engum* rökum byggð vera. Það er því ekki út af fyrir sig nóg, þótt dómari sé ekki á sama máli sem kærandi, enda er hann það naumast, þar sem einmitt er tilætlunin að fá ályktun hans fellda úr gildi. Einnig verður dómari að fara varlega, þegar kveða skal á um *upphæð* tryggingar, enda mun sjaldan verða hægt að sýna með sæmilegri vissu fram á það, að aðili

bíði tjón af drætti máls þann tíma, sem kærán frestar aðalmáli, þegar því er að skipta.

Það má vera, að kæruefnið sé tiltölulega mikilsvert eða að málaefni séu óljós. Og er þá æðra dómi veitt heimild til að krefja héraðsdómara fyllri upplýsinga, og jafnvel að láta aðilja flytja málið munnlega eða skriflega.

Um XVI. kafla.

Í þessum kafla greinir um *sjó- og verzlunarmál*. Í þeim málum, sem hér segir, hefir það sumstaðar verið talið heppilegt, að sérfróðir menn tækju þátt í málsmeðferð og dómi, ásamt hinum reglulega héraðsdómara. Og er því bætt við ákvæðin um sjódomsmál í lögum nr. 52/1914 fyrir mælum um *verzlunarmál*,

Um 200. gr.

Sjómálin verða hin sömu sem verið hefir eftir lögum nr. 52/1914. Um hin málín öll (2. og 3. tölul.) er það sameiginlegt, að meðdómendur skal því aðeins taka, að *hinn reglulegi héraðsdómari telji sérþekkingar þörf*. Ýms mála þessara munu vafalaust ekki verða þess eðlis, að slíka sérþekkingu sé ástæða til að heimta, t. d. krafa kaupmanns á hendur öðrum kaupmanni um greiðslu vöruskuldar, þar sem enginn ágreiningur er um vöruna, afhendingartíma eða annað verzlunareðlis. Það mun koma í ljós, eftir 105. og 106. gr., þegar aðiljar útlísta mál sitt, hvort meðdómsmanna er þörf, ef stefnan hefir ekki sýnt það nægilega. Aðili mundi og geta krafizt meðdómsmanna og kært til æðra dóms, ef dómari yrði ekki við kröfu hans. Kæmi því ekki til þess, að heimvísa þyrfti eða ætti máli, þótt dómari synjaði kröfunni, því að málsmeðferð frestaðist, meðan kærumálið stæði yfir.

Ákvæði síðustu málsgr. um *gagnkröfur* er nýmæli að nokkru leyti, en virðist vera nauðsynlegt og sanngjarnt.

Um 201.—203. gr.

Eru í aðalatriðum samskonar efnis sem 2.—5. gr. laga nr. 52/1914, nema hvað ákvæðum um verzlunardóm og verzlunardómsmenn er skotið inn á viðcigandi stöðum, og að breytt er ákvæðum laga 1914, 5. gr., í samræmi við önnur ákvæði frv. um þóknun til manna, er eyða tíma og inna af hendi starf í þágu dómgæzlunnar.

Um 204. gr.

Er í samræmi við 6. gr. laga nr. 52/1914.

Um 205. gr.

Um útgáfu stefnu fer yfir höfuð með sama hætti sem annars, sbr. 87. og 88. gr. frv. Ákvæði 7., 8. og 9. gr. laga 1914 eiga ekki við, er mál þessi fara yfir höfuð eftir ákvæðum frv. eða eru óþörf, og eru þess vegna að því leyti felld niður. Þar á móti er ákvæði 7. gr. um það, hvenær ekki þurfi að hafa meðdómendur, látið haldast og tekið í greinina. Bannið við móti málf lutningsmanna

í sumum þessara mála í 2. málsg. 8. gr. er að sjálfsgöðu niður fellt. Aldrei hefir verið nein ástæða til þess, enda hefir því aldrei verið beitt, svo að kunnugt sé.

Um 206. gr.

Er að efni til í samræmi við 10.—14. gr. laga nr. 52/1914.

Um XVII. kafla.

Hér koma sérákvæðin um meðferð vixilmála o. fl. slíkra viðskiptabréfa og tékka.

Um 207. gr.

Um 1. tölul. Vixilmálin eru skilgreind eins og í 1. gr. laga nr. 2/1882.

Um 2. tölul. Eftir 72. gr. laga nr. 94/1933 fara mál til fullnustu tékkakröfu sem vixilmál.

Um 3. tölul. Þessi liður er nýmæli, og er tekinn eftir dönskum réttarfarslögum. Hann miðar til þess að tryggja viðskiptahæfi bréfa, en á aðeins við *skuldabréf*, með eða án veðs, og meðferð eftir þessum kafla getur aðeins komið til greina, ef um hana hefir verið *samið* og ákvæði þar að lútandi skráð í *texta* skuldabréfsins.

Um 208. gr.

Bætt er við vörnum varðandi aðild sakar, t. d., að aðili sé ekki sá „Jón Jónsson“, sem samþykkt hafi vixil, eða sá „Sigurður Guðmundsson“, sem hann var seinast framseldur til o. s. frv. Það virðist auðsætt, að slíkar varnir megi ekki útiloka.

Í skuldabréfamálum má ennfremur koma að vörnum um atriði, er stefnanda ber að sanna, t. d. að greiðsla sú, sem krafín er, sé ekki fallin í gjalddaga af því að uppsögn samkvæmt bréfinu hafi ekki farið fram. Þar á móti getur ekki vörn, byggð á því, að greitt hafi verið, komið að, nema kvittun sé lögð fram, enda sé sú vörn ekki glötuð vegna framsals bréfsins.

Það þykir og rétt, að setja nánari reglur um *gagnkröfur* í málum þessum en nú eru í lögum. Ef stefndi á líka gjaldkræfa vixilkröfu á hendur stefnanda vixilmáls, tékkakröfu á hendur stefnanda tékkamáls eða skuldabréfskröfu á hendur stefnanda um skuldabréfskröfu, þá væri ranglátt að meina honum að nota hana. Ennfremur virðist varhugalaust að leyfa tékkakröfu á hendur stefnanda vixilmáls og vixilkröfu á hendur stefnanda tékkamáls, sem aðeins verður gegn útgefanda og framseljendum, svo og vixil- eða tékkakröfu gegn höfðanda skuldabréfsmáls.

Um 209. gr.

Með því að sátta skal leita í málum þessum, getur ekkert verið því til fyrirstöðu, að hver sú vörn, sem stefnandi leyfir, komist að.

Það virðist ekki ástæða til þess að kyrrsetning skapi stefndum færi á að koma öðrum vörnum að en annars, en hinsvegar hlýtur hann að geta komið að skaðabótakröfu vegna ólögmetrar kyrrsetningar í öllum málum þessum.

Sérákvæði um fresti þarf ekki í málum þessum. Þess skal einungis getið,

að frestir til að koma fram óleyfilegum og óleyfðum vörnum eða afla gagna fyrir þeim verða auðvitað ekki veittir.

Um 210. gr.

Þarf ekki skýringar.

Um XVIII. kafla.

Fyrirmæli um mál til faðernis *óskilgetinna* barna eru nú í lögum nr. 46/1921, og um mál til *vefengingar faðernis skilgetinna* barna eru í lögum nr. 57/1921, 2.—7. gr. Það er um hin siðarnefndu mál svipað farið og hjúskaparmál nú, að þau eru óþekkt hér ennþá. Þykir því mega láta bæði ákvæði laga nr. 39/1921 og laga nr. 57/1921 um þessi siðastnefndu tvenn mál haldast óbreytt. Mál um *faðerni óskilgetinna* barna eru þar á móti afartið, og þykir því hæfa að taka þau hér og laga þau nokkuð. Ákvæði gildandi laga um faðernismál *óskilgetinna* barna eru óþarflega margorð og ekki laus við að vera ruglingsleg, og mótsagnir finnast einnig í þeim. Sjá 14. gr., sbr. við 2. málgr. 6. gr. og 15. gr.

Um 211. gr.

Sóknaraðild hefir *móðir* fyrst og fremst. Að henni frágenginni fær sá aðild, sem að lögum, t. d. stjúpaðir eða kjörforeldri, eða með samningi, t. d. fósturforeldri, hefir tekið á sig framfærslu barnsins, og loks framfærslusveit. Varnaraðiljar eru þeir menn, sem taldir eru hafa haft samfarir við barnsmóður á getnaðartíma barns, eða bú þeirra, ef þeir eru dánir. Hér er gerð undantekning frá þeirri reglu skiptalaganna, að ekki skuli stefna búi, þar sem erfingjar hafa ekki tekið við skuldaábyrgð, heldur lýsa kröfu í bú til skiptaráðanda. Ákvæði greinar þessarar svara að mestu til 5.—8. gr. laga nr. 46/1921. Sjá þó 2. og 3. málgr. 6. gr.

Um 212.—214. gr.

Þær svara að efni til 2. og 3. málgr. 6. gr., og 13.—16. gr. laga nr. 46/1921. Nú þykja blóðrannsóknir svo áreiðanlegt sönnunargagn, að sýkna megi mann, ef hann og barnið eru af svo fjarskyldum blóðflokki, að hann geti ekki verið faðir þess. Þegar barnsmóðir er sækjandi, ræður hún því sjálf, hvort hún leggur sig eða barnið undir blóðrannsókn. En ef hennar er krafizt og hún neitar að verða við kröfunni, þá varðar það frávísun málsins, eins og jafnan, þegar barnsmóðir er sóknaraðili og neitar að veita upplýsingar.

Um 215. gr.

Svarar til 10. gr. laga nr. 46/1921.

Um XIX. kafla.

Reglur um ógildingu heimildarbréfa eru nú í lögum nr. 30/1915.

Um 216. gr.

Hún er að efni til í samræmi við 1. og 2. og að nokkru 9. gr. laga nr. 30/1915, en nokkuð styttr orðalag og gert einfaldara.

Um 217. og 218. gr.

Þær svara til laga nr. 30/1915, 3.—8. gr. Stefnufrestur er stytur í samræmi við önnur ákvæði frv., enda getur verið mjög bagalegt að þurfa að bíða mjög lengi eftir ógildingardómi á skjali. Um áfrýjun ógildingardóma er óljóst ákvæði í 8. gr. laga 1915, en helzt virðist sem þar sé heimiluð áfrýjun af hvaða sök sem er. Og er auðsætt, að svo á líka að vera, enda er það ótvírátt eftir 2. málsgr. 218. gr.

Um 219. gr.

Hefir fyriræli laga nr. 30/1915, 9. og 10. gr. að geyma.

Um 220. gr.

Um eignardóma vantar nú lagafyriræli að miklu leyti, því að ákvæði kgsúrsk. 12. sept. 1864 og 9. og 10. gr. laga nr. 46/1905 eru alveg ófullnægjandi. Þau taka aðeins til fasteigna, en engu síður getur nú á dögum þurft eignardóms um ýms önnur verðæti (skip, viðskiptaskjöl, bifreiðar), og er fyrirælum þessarar greinar ætlað að bæta úr áður nefndri vöntun. Aðferðinni til að fá eignardóm verður hagað á samsvarandi hátt og ógildingardómsmálum.

Um 221. gr.

Um fasteignamálin athugast, að almenn ákvæði þessa frv. mundu, ef þau verða að lögum, hæfa við þessi mál, að því leyti sem sérreglur tæma ekki efnið. Sem dæmi má nefna reglurnar um stefnur og birtingu þeirra, um málsútlitun eftir 105. og 106. gr., skýrslur aðilja eftir 114. og 115. gr., um munnlegan málflutning, vitni, skjöl, dóma og úrskurði o. s. frv.

Um XX. kafla.

Hér koma niðurlagsákvæði, bæði um það, hvenær ákvæði frv. koma til framkvæmdar, um notkun þeirra utan dómsmála í þrengri merkingu og um það, hvaða lagafyriræli falli úr gildi.

Um 222. gr.

Það verður vitanlega að vera *aðalreglan*, að meðferð mála, sem þingfest eru áður en ákvæði frv. koma til framkvæmdar, fari eftir þeim lögum, sem þá giltu. Það verður því ekki um munnlegan málflutning í slíkum málum að tala. En þessi aðalregla þarf þó alls ekki að vera undantekningarlaus. Það er eðlilegt, að stefnur, stefnufrestir og stefnubirtingar, þótt í áður þingfestu máli sé, fari eftir hinum nýju ákvæðum. Sama virðist vera mega um ákvæði 118.—120. gr. um útivist aðilja, með þeirri undantekningu, sem í b-lið segir, og hafningu og endurupptöku máls. Ennfremur um vitni og önnur sönnunargögn, þar á meðal um eiðfestingu, svo og um dóma og úrskurði, að svo miklu leyti sem við verður komið, þar á meðal um frest til uppsögu dóma og úrskurða. Þá er hentugt, að reglur um kæru og áfrýjun komi til notkunar um mál, sem ekki hefir þegar verið áfrýjað, enda sé fyrir því séð, að ekki leiði af því réttarglötun, með þeim hætti, sem í e-lið segir.

Um 223. gr.

Reglum IX. kafla (almennar reglur um málsmeðferð), X. kafla (um sönnun og sönnunargögn) og XIV. kafla (um dóma og úrskurði) þykir rétt, að beitt verði, eftir því sem við getur átt, í skipta-, fúgetaréttar- og uppboðsmálum. Ef ágreiningur verður um framkomna kröfu fyrir þessum dómum, eiga því aðilar að setja fram kröfur sínar eftir ákvæðum 105. og 106. gr., dómari og aðili getur notað fyrirmæli 114. og 115. gr., endurupptaka eftir 120. gr. getur átt sér stað, reglur 121. og 122. gr. um sönnunarmagn og sönnunarmat gilda hér jafnt sem ella. Játning aðilja, aðstaða vitna, þýðing skjala o. s. frv. verður með sama hætti sem ella, ef t. d. aðili játar eitthvað fyrir fúgetarétti, þar sem leidd eru vitni eða lögð fram skjöl. Þessir dómendur geta þá og líka kvatt fyrir sig vitni og spurt þau og eiðfest með sama hætti sem dómendur almennt, að því leyti sem upplýsa þarf atriði, sem þá dómsathöfn varða, t. d. að uppsögn á veðskuld samkvæmt 15. gr. lögtakslaganna hafi farið fram. Samskonar verður um nefnu matsmanna o. s. frv. Þessar reglur miða að því að gera framkvæmd dómgæzlunnar fyrir dómum þessum bæði fljótari og greiðari. Meðan fúgetar, skiptaráðendur og uppboðshaldarar eru búnir þeim kostum, sem héraðsdómarar almennt hafa, getur engin hætta verið því samfara að fá þessum dómgæzlumönnum slíkt vald í hendur.

Um 224. gr.

Þess er viðast hvar getið í athugasemdum við einstakar greinar eða kafla, hvaða lagafyrirmæli nú gilda um þau efni, sem í grein eða kafla segir, ef nokkur fyrirmæli í lögum eru til um þau. Þess skal hér aðeins getið, að lagaboð þau, sem í aths. við 126. gr. eru nefnd, og þau önnur, sem um heimildarskort vitna hljóða, standa óhögguð. Það atriði er, sem áður segir, ætlazt til, að fari eftir fyrirmælum um embættis- og sýslunarmenn, eins og þau verða um hvern flokk hverju sinni. Þá eru nokkur lagaboð numin úr gildi, sem ekkert er sett í staðinn fyrir, af því að þess hefir ekki þótt þörf, t. d. opið bréf 16. sept. 1778, um vitnisburð hjóna. Þar um gildir 1. tölul. 125. gr. Ef maki vill ekki bera maka sinum í óhag, getur hann neitað að bera vitni. Annars kostar ber hann ef til vill vitni, en sönnunargildi vitnisburðarins er ef til vill lítið. Sum lagaboð, sem að visu hafa ekki verið beinlínis lögleidd á Íslandi, en þó verið hér beitt og stundum skirskotað til í dómum, eru tekin meðal afnuminna lagaboða, t. d. tilsk. 19. ágúst 1735, um dómgæzlu í Noregi, og tilsk. 8. jan. 1802, um málflutningsmenn, enda þótt landsyferrétturinn hafi ekki talið tilsk. þessa gilda hér (Dómasafn V. 120). Þó að nú eitthvert gamalt danskt eða norskt lagaboð um dómskapaefni kunni að hafa orðið útundan í skrá þessarar greinar yfir afnumin lagaboð, þá er það ekki vottur þess, að til þess sé ætlazt, að þau haldi gildi sinu framvegis, heldur annaðhvort gleymsku að kenna eða þá því, að ekki hefir verið talin þörf á að taka þau með, af því að víst væri, að þau væru ekki talin gildandi hér á landi.